

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

DOLAR VE EURO’NUN REZERV PARA MÜCADELESİ
VE
TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİLAL ÖZDEMİR

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. SALİH ÖZTÜRK

KARS – 2009

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bilal ÖZDEMİR'in yüksek lisans tezi olarak hazırladığı "**Dolar ve Euro'nun Rezerv Para Mücadelesi ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi**" adlı bu çalışma, yapılan tez savunma sınavı sonunda jürimiz tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği uyarınca değerlendirilerek oy..... ile kabul edilmiştir.

Unvanı-Adı SOYADI	İmza
Başkan:
Üye :
Üye :

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih ve / sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

.... / / 2009

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR.....	IV
TABLO, GRAFİK VE ŞEKİL LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI REZERV PARALAR VE PARASAL BİRLİK

1.1.PARA KAVRAMI, SİTEMLERİ VE REZERV PARALAR.....	5
1.1.1.Para Kavramı	5
1.1.2.Para Sistemleri	7
1.1.3.Rezerv Paralar	8
1.2.PARANIN İŞLEVLERİ.....	15
1.2.1.Değişim (Mübadele) Aracı	15
1.2.2.İşlem Maliyeti	16
1.2.3.Hesap Birimi (Değer Ölçüsü)	16
1.2.4.Değer Saklama (Servet Biriktirme, Tasarruf).....	17
1.2.5.Erteleme Aracı	17
1.2.6.Politika Aracı	18

1.3.SENYORAJ GELİRİ VE PARA İKAMESİ (DOLARİZASYON).....	18
1.3.1.Senyoraj Geliri	18
1.3.2.Para İkamesi (Dolarizasyon) ve Para Kurulu	20
1.4.REZERV PARA SİSTEMİ.....	23
1.4.1.Rezerv Para ve Parasal Taban.....	24
1.4.2.Rezerv Paranın Önemi.....	24
1.4.3.Rezerv Para Olmanın Kriterleri	25
1.5.PARASAL BİRLİK.....	26
1.5.1.Parasal Birliğin Faydaları	26
1.5.2.Parasal Birliğin Maliyeti.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

DOLAR VE EURO'NUN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.DOLARIN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	30
2.1.1.Altın Standardı Sistemi ve Sonu	30
2.1.2.1929 Dünya Ekonomik Bunalımı.....	34
2.1.3. Bretton Woods Sistemi ve Dolar.....	36
2.1.4.Petro-Dolar Anlaşması ve Dolar	39
2.2.EURO'NUN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	41
2.2.1.Avrupa Para Sistemi ve Euro.....	41
2.2.2.Raymond Barre Raporu	42
2.2.3.Pierre Werner Planı ve AB	42
2.2.4.Jacques Delors Raporu	44
2.2.5.Avrupa Para Birimi (ECU)	46
2.2.6.Maastricht Parasal Birlik Kriterleri	47
2.2.7.Euro.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOLAR VE EURO'NUN REZERV PARA MÜCADELESİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

3.1.DÜNYA EKONOMİSİNİN DURUMU	52
3.1.1.Ekonomik Büyüme.....	52
3.1.2.Dünya Ticareti.....	56
3.2.ABD EKONOMİSİNİN DURUMU.....	61
3.2.1.Ekonomik Büyüme.....	61
3.2.2.ABD'nin Dış Ticareti	62
3.2.3.Cari Açık ve Bütçe Açığı	67
3.3.AB EKONOMİSİNİN DURUMU	67
3.3.1.Ekonomik Büyüme.....	68
3.3.2.AB'nin Dış Ticareti	71
3.4.ABD VE AB EKONOMİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	73
3.4.1.ABD İle AB'nin Cari Fiyatlarla GSYH Değerlerinin Karşılaştırılması.....	74
3.4.2.ABD ile AB'nin Kişi Başına Düşen GSYH Değerlerinin Karşılaştırılması .	75
3.4.3. ABD ile Euro Bölgesinin Bazı Ekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması	75
3.4.4. ABD ile AB'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Karşılaştırılması.....	76
3.5.ULUSLARARASI REZERVLERDEKİ GELİŞMELER.....	80
3.5.1.Dolar ve Euro'nun Dünya Döviz Rezerv Stoklarındaki Değişimi.....	80
3.5.2.Euro/Dolar Paritesi ve Rezerv Parada Çeşitlendirme Hareketleri	85
3.5.3.OPEC'in Durumu ve Dolara Yükselen Tepkiler	90
3.6.TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DURUMU	93
3.6.1.Ekonomik Büyüme.....	93

3.6.2. Türkiye'nin Dış Ticareti	95
3.7. TÜRKİYE-ABD EKONOMİK İLİŞKİLERİ	104
3.8. TÜRKİYE-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİ	106
3.9. MAASTRİCHT YAKINLAŞMA KRİTERLERİ VE TÜRKİYE	109
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	119
ÖZGEÇMİŞ.....	128

ÖZET

Sanayi Devriminden İkinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası rezerv para olarak hâkimiyetini sürdüren İngiliz Sterlini, İngiltere'nin savaşta askeri gücünü kaybetmesi ve 1944 Bretton Woods Anlaşması'yla birlikte rezerv para hâkimiyetini Amerikan Dolarına kaptırmıştır. Bu hâkimiyetle birlikte Dolar zamanla birçok ülkenin para biriminin yerine geçerek dolarizasyon kavramını da ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar ABD Ekonomisi, dünya ekonomisinin lideri olmuş ve askeri gücü ile de bu liderliğini pekiştirmiştir. 1999 yılında büyük bir ekonomiye sahip Euro'nun doğuşuyla birlikte ABD Dolarının karşısına bir rakip çıkmış ve her geçen gün Dolar karşısında güçlenmiştir.

Son 20 yıldır kötüye giden ABD ekonomisine kıyasla Euro'nun bunu fırsata çevirerek güçlenmesi ve uluslararası piyasada rezerv para gücünü hissettirmesi kısacası Euro'nun Dolar ile rezerv para mücadelesine girmesi tezimizin ana konusu olmuştur.

Araştırmamızın sonucunda ABD ekonomisine olan güvenin azaldığı ve doların rezerv para hâkimiyetine muhalif ülkelerin her geçen gün arttığı gözlemlenerek uluslararası rezerv para statüsünün ülke ekonomisini büyük, güvenilir ve istikrarlı yapıya sahip olmasıyla kazanılabileceği tespit edilmiştir. Bu kriterler göz önünde bulundurulduğunda ve paranın ait olduğu ülkenin ekonomik büyüklüğü ve gücü, finansal piyasaların derinliği ve entegrasyonu, döviz kuru istikrarı ve dış ticaret hacimleri kıyaslandığında Euro'nun Dolar karşısında güçlenerek Dolar'ın rezerv para hâkimiyetini ele geçirebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rezerv Para, Dolar, Euro, Petrodolar, OPEC

ABSTRACT

English sterling, which had been international reserve money from the industrial revolution till the Second World War, left its importance of being reserve money to American Dollar after losing army power and Bretton Woods Pact in 1944. By the help of this dominance dollar replaced many countries' monetary units and caused the word "dolarization" to occur. From the Second World War till today, US economy has been the leader of the world economy and reinforced this leadership with the military power. With the birth of Euro, which has a great economy, in 1999, there has occurred an opponent to American Dollar and has been more powerful against Dollar day by day.

American economy, has gotten worse on recent 20 years and Euro has changed this situation to an opportunity and become more powerful in terms of being reserve money in international platform. Shortly, the confrontation about being reserve money between Euro and Dollar has become the main theme of our thesis.

It has been realized at the end of our survey that, the reliance on USA economy has decreased and the number of dissentient countries' for the dominance of reserve money has increased and also it has been realized that the status of international money reserve in the world can be reached with a reliable and self consistent country structure. We have a conclusion at the end of these evaluations and comparisons about the economical bigness and power, financial depth and integration on the platform, exchange rate, external trade volume of the country whom the money belongs, that Euro will be powerful against dollar and get the dominance of reserve money.

Key Words: Reserve Money, Dollar, Euro, Petrodollar, OPEC

ÖNSÖZ

Euro'nun 1 Ocak 1999 tarihinde doğuşu ile birlikte Avrupa'da likit ve derinliği olan bir finansal piyasa oluşmuş ve Euro sahasında uygulanan para politikaları uluslararası finansal piyasaları da önemli ölçüde etkiler bir hale gelerek Euro uluslararası rezervlerde hızlı bir şekilde yerini almaya başlamıştır. Doların altına bağlı olduğu Bretton Woods sisteminin yıkılmasıyla ABD bu kez altının yerine petrolü yeni bir finansal sebep olarak ortaya çıkarıp petro-dolar anlaşmasıyla doları petrole bağlayarak doların uluslararası rezerv para hâkimiyetini devam ettirmiştir. Euro'nun doğuşuna kadar uluslararası rezervlerde rakipsiz olan Dolar, Euro'nun doğuşu ve güçlenmesiyle baskın hâkimiyetini kaybetmeye başlamıştır.

Bu tezde, AB ekonomisinin genişleyerek istikrarlı bir şekilde güçlenmesi ve Euro'nun doğuşuyla birlikte dünya çapında rezerv para olarak dolardan Euro'ya kayışta ciddi hareketler yaşandığı iddia edilmiş ve ABD Dolarının rezerv para hâkimiyetinin aslında OPEC ülkeleri ile Çin ve Japonya'nın rezervlerindeki dolardan vazgeçerek başka bir para birimini tercih etmesiyle sona erebileceği gözler önüne serilmiştir. Ayrıca bu gelişmeler neticesinde Türkiye'nin AB ile olan yoğun ticari ilişkilerinden dolayı şanslı bir konumda olduğu ve rezerv para olarak Euro'yu tercih etmesinin daha rasyonel olacağı belirtilmiştir.

Tezin hazırlanması hususunda gerekli ortamı hazırlayan danışmanım Sayın Yrd. Doç Salih ÖZTÜRK'e, eksikliklerin giderilmesi hususunda yararlı eleştirilerinden ilham aldığım Bölüm Başkanım Sayın Doç. Dr. Mehmet DİKKAYA'ya, beni her konuda cesaretlendiren ve teşvik eden eşime, anneme ve babama içten teşekkürlerimi sunarım.

Büyük bir emek harcanarak hazırlanan bu tezin konuyla ilgilenen herkese faydalı olmasını dilerim.

Bilal ÖZDEMİR

KARS-2009

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
APS	: Avrupa Para Sistemi
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
CIA	: Central Intelligence Agency (ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
COFER	: Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
ECU	: Avrupa Para Birimi
EPB	: Ekonomik ve Parasal Birliğin
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
EUA	: European University Association (Avrupa Hesap Birimi)
EUROSTAT	: European Statistics (Avrupa İstatistik Kurumu)
FED	: Federal Reserve Bank (ABD Merkez Bankası)
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade (Dünya Ticaret Örgütü)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IBRD	: International Bank of Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)

IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
NAFTA	: North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması)
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik İttifakı)
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu)
SA	: Suudi Arabistan
SDR	: Special Drawing Rights (Özel Çekme Hakkı)
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
KBGSYH	: Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
TAİK	: Türk-Amerikan İş Konseyi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TL	: Türk Lirası
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: United States Dollar (Amerikan Doları)
USITC	: Unites States International Trade Commission (ABD Uluslararası Komisyonu)
WTO	: World Trade of Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

TABLO, GRAFİK ve ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1.1: SDR'nin Değeri	14
Tablo 1.2: Dünya'daki Belli Başlı Para Kurulu Ülkeleri	22
Tablo 2.1: Ülkeler İtibariyle Altın Standardının Uygulanışı	31
Tablo 2.2: AB Ulusal Para Birimlerinin Euro Dönüşüm Oranları	50
Tablo 3.1: Dünya Ekonomik Büyüme Oranları (%)	52
Tablo 3.2: Çin, Hindistan, Rusya ve Endonezya'nın Ekonomik Büyüme Hızları (%).....	56
Tablo 3.3: Dünya Ticaret Hacmi (Milyar \$).....	57
Tablo 3.4: 2007 Dünya Ticaretinde İlk 30 Ülkenin Durumu (Milyar \$).....	58
Tablo 3.5: 2008 Dünya Ticaretinde İlk 30 Ülkenin Durumu (Milyar \$).....	59
Tablo 3.6: Dünya ve ABD Ekonomik Büyüme Oranları (%).....	61
Tablo 3.7: ABD'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	62
Tablo 3.8: ABD Dış Ticaret Verileri	63
Tablo 3.9: ABD'nin En Çok İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyon \$).....	64
Tablo 3.10: ABD'nin En Çok İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyon \$).....	65
Tablo 3.11: ABD'nin En Çok Dış Açık Verdiği Üç Ülke (Milyon \$)	66
Tablo 3.12: Dünya ve AB Ekonomik Büyüme Oranları (%).....	68
Tablo 3.13: AB'nin Temel Ekonomik Göstergeleri	69
Tablo 3.14: AB'nin Dış Ticaret Durumu.....	71

Tablo 3.15: AB'nin En Çok İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyar €).....	72
Tablo 3.16: AB'nin En Çok İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyar €)	73
Tablo 3.17: ABD ve AB'nin GSYH Miktarları (Milyar \$)	74
Tablo 3.18: ABD ve Euro Bölgesinin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	75
Tablo 3.19: ABD ve AB'nin Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)	76
Tablo 3.20: AB'nin ABD ile Dış Ticareti (Milyon €)	77
Tablo 3.21: ABD ile AB Arasındaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon €)	78
Tablo 3.22: Rezerv Paraların Dünyadaki Resmi Rezervlerdeki Payı (1899-2007)	81
Tablo 3.23: Rezerv Paraların Dünyadaki Resmi Rezervlerdeki Payı (1999-2007)	82
Tablo 3.24: Bazı Ülkelerin Döviz Rezerv Miktarları (Milyon \$)	82
Tablo 3.25: Bazı Ülkelerin Döviz Rezervlerinin Dağılımı (%)	83
Tablo 3.26: Yıllar İtibariyle Euro/Dolar Paritesi.....	86
Tablo 3.27: 2003 Yılı Dünya Toplam Ham Petrol Rezervleri (Milyar Ton).....	91
Tablo 3.28: Dünyanın En Zengin Petrol Yataklarına Sahip Ülkelerin Payları.....	91
Tablo 3.29: Türkiye'nin 1999–2008 Yılları Arası GSYH Oranları	94
Tablo 3.30: Türkiye'nin 1980–2008 Yılları Arası Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	97
Tablo 3.31: Dünya Ticaret Hacmi ve Türkiye'nin Payı	99
Tablo 3.32: Türkiye'nin 2008 Yılı İhracatındaki İlk 10 Ülke.....	100
Tablo 3.33: Türkiye'nin Sektörlerinin İhracat Performansı (Milyon \$).....	101
Tablo 3.34: Türkiye'nin 2008 Yılı İthalatındaki İlk 10 Ülke	102
Tablo 3.35: Türkiye'nin Mal Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Bileşimi (Milyon \$)	103
Tablo 3.36: Türkiye-ABD Dış Ticareti Hacimleri (Milyon \$)	105

Tablo 3.37: Türkiye-ABD Dış Ticaretlerindeki Payları	105
Tablo 3.38: Türkiye-AB Dış Ticaretlerindeki Payları	108
Tablo 3.39: AB ve Türkiye'nin 2007 Yılı Maastricht Kriterleri.....	111
Tablo 3.40: Türkiye'nin Maastricht Kriterleri Yönünden Gösterdiği Gelişim.....	113
Grafik 3.1: Dünya Ekonomik Büyüme Hızı (%)	53
Grafik 3.2: Ham Petrol Varil Fiyatlardaki Artış	54
Grafik 3.3: Euro ve Doların Gelişmekte Olan Ülkelerin Döviz Rezervlerindeki Payı (%)	84
Grafik 3.4: Euro Öncesi Doların Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%).....	84
Grafik 3.5: Euro Sonrası Doların Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%).....	85
Şekil 1.1: Senyoraj Laffer Eğrisi	19

GİRİŞ

Para, insanlar ve ülkeler arasında ticari faaliyetlerin yürütülebilmesi için elden ele dolaşan değişim aracıdır. Bu yüzden para, bir toplumdaki ekonomik yapının temelini oluşturmaktadır. İlkel toplumlardan modern toplumlara geçiş süreci içerisinde para olarak kullanılan araçların metal, gümüş, altın vb. şekilde nitelikleri değiştiği gibi ulusal, uluslararası ve uluslararası rezerv para şeklinde statüleri de sürekli değişmiştir. Önceleri sadece ülke içerisinde geçerli olan paralar, uluslararası ticaretin gelişmesiyle uluslararası statü kazanmış daha sonra küreselleşmenin hızla artmasıyla da uluslararası rezerv para kavramı ortaya çıkmıştır. Uluslararası para kavramının ortaya çıkışı 19. yy'a kadar dayanmaktadır. Dünya'da 19. yy'da çift metal sistemi ve ağırlıklı olarak altın standardı uygulanmıştır. 19. yy'ın ikinci yarısında uluslararası ödeme araçlarının bir sisteme bağlanması öngörülmüş ve bu sistemin kıymetli bir maden olan altına dayandırılmasına karar verilmiştir. O dönemlerde dünyanın en büyük ekonomik gücü olan İngiltere 1821'de resmi olarak altın standardı uygulamasını başlatarak altın standardı uygulamasına geçen ilk ülke olmuştur. Ardından 1870-1880 yılları arasında ABD ve Fransa başta olmak üzere Almanya, Belçika, İtalya ve İsviçre altın standardına geçmiştir. Böylece uluslararası para sistemi, altın ile başlamış ve uzun yıllar devam etmiştir. Altın standardı, paranın değerinin belirli ağırlıktaki altının değerine bağlandığı parasal sistemdir. Yani sistemde altın, rezerv karşılık olarak belirlenmiştir.

Altın Standardı sistemi, Birinci Dünya Savaşının başlangıcına kadar, özellikle güçlü ekonomilere sahip ülkelerde başarıyla yürütülmüştür. Fakat Birinci Dünya Savaşı sonucunda sistem ağır bir darbe yemiştir. Çünkü savaşın maliyeti çok yüksekti ve bu yüzden ülkeler aşırı bir şekilde borçlanmışlardı. Borçlanan ülkeler borçları finanse edebilmek için emisyonla başvurarak piyasalara fazlasıyla para arzı yapmışlardır. Bu para arzındaki artış da piyasalarda enflasyonist baskıya neden olarak paranın değer kaybından dolayı herkesin altına hücum etmesini sağlamıştır. Bu durum ise ülkelerin Merkez Bankalarında altın stoklarının erimesine neden olmuştur. Altın rezervleri yok olan ülkeler çeşitli şekillerde altın standardından vazgeçmeye başlamışlardır. Ayrıca savaşın ardından 1929 yılında ABD'de başlayan ve tüm dünyayı saran Ekonomik Buhran sonucunda ülkeler dış ticarete daha korumacı politikalar izlemeye başlamışlardır. Ekonomilere müdahalelerin artmasıyla birbirini takip eden devalüasyonlar yapılarak altın standardı terk edilmeye başlanmıştır. Buhranın ilk yıllarında

öncelikle küçük ülkeler, 1931 ve 1932'lerde diğer ülkeler ve 1933'de ABD'nin Dolar'ı devalüe etmesiyle altın standardı sistemi sona ermiştir.

Altın standardı sisteminin çökmesinin ardından, uluslararası parasal işbirliğinin gerçekleştirilmesi ve para sisteminin düzenlenmesi için 1944'te Bretton Woods Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma sonucunda Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştur. IMF'nin kurulmasıyla oluşan yeni sistemde Dolar rezerv para olarak kabul edilmiştir. ABD Doları, 1 ons altın=35\$ sabit paritesi üzerinde altına bağlanarak altına çevrilebilir tek para birimi olarak yürürlüğe girmiştir. Böylece sterlin, sanayi devriminden bu yana elinde tuttuğu rezerv para statüsünü kaybetmiştir. Dolar'ın 20.yy'da sterlinin tahtına oturması ve Bretton Woods sistemine geçişle birlikte Dolar, uluslararası piyasalarda temel ölçü birimi, müdahale aracı ve bir rezerv para statüsüne kavuşmuş; hem ulusal piyasalarda hem de uluslararası piyasalarda ödeme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kısacası bu sistem ABD'yi dünyanın merkez bankası durumuna getirmiştir. Ülkeler dış rezervlerini Dolar olarak tutmuşlardır. Dolar'ın bu statüye gelmesinde şüphesiz ABD'nin rakipsiz ekonomik ve askeri gücü de büyük rol oynamıştır.

Bretton Woods Sistemi ilk yıllarında başarılı bir şekilde işlemeyi başarmış, 1965'den sonra ABD'nin cari açıklarının artması Dolar'a karşı bir baskı oluşturmaya başlamış nihayetinde 1971 yılında yapılan Smithsoian Antlaşmasıyla 1 ons=35\$ paritesi bozularak 1 ons=38 \$ paritesinin gerçekleşmesiyle Bretton Woods Sistemi sona ermiş oldu. Bretton Woods yıkılmasına rağmen Dolar uluslararası gücünü devam ettirmeyi başarmıştır. Çünkü ABD, İkinci Dünya Savaşından ekonomik açıdan çok güçlü bir şekilde çıkmıştır. Ayrıca savaş sonrası dünya parasal altın stoklarının 2/3 sine sahip bir konumdaydı. Üstelik savaş sonrası Avrupa ve Japonya ekonomik olarak çökmüş, en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayabilecek duruma düşmüşlerdir. ABD bu dönemde Avrupa'ya Marshall Planı, Japonya'ya ise Dodge Planı aracılığıyla yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlar sayesinde ABD Doları, Avrupa ve Japonya'ya yayılarak dünyanın rezerv parası olmaya devam ettirmiştir.

Ayrıca 1972-73 yıllarında ABD'nin OPEC lideri Suudi Arabistan ile Petrodolar anlaşmasını (ABD- SA Ortak Ekonomik Komisyonu Anlaşmaları) imzalamasıyla Dolar tekrar prestij kazanmıştır. Çünkü anlaşmaya göre S. Arabistan petrol satışını artık ABD Doları ile yapacaktı. S. Arabistan'dan petrol satın almak isteyen diğer ülkelerde mecburen Dolar elde

etmek zorunda kaldıkları için ABD ile ticaret yapmak zorunda bırakılmışlardır. Petrodolar anlaşması sonucu S. Arabistan'ın yaptırım gücünü kullanmasıyla bu uygulamaya diğer OPEC ülkeleri de uymuşlardır. Böylece Dolar bu kez de petrol ticareti sayesinde rezerv para statüsünü koruma altına almıştır.

Bretton Woods Sisteminin yıkılmasının ardından ekonomisi gelişmiş ülkeler özellikle bugünkü AB ülkeleri para birimlerini piyasada serbest dalgalanmaya bırakmış olmalarına rağmen esnek kur sisteminde de istikrar sağlayamamıştır. Bunun üzerine Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ülkeleri istikrarsızlığı gidermek ve dalgalanmalardan korunmak için 1979 yılında Avrupa Para Sisteminin kurmuşlardır. Avrupa Para Sisteminin kurulmasıyla 1975'te oluşturulmuş olan Avrupa Hesap Birimi (EUA), Avrupa Para Birimine (ECU) dönüştürülmüştür. ECU Avrupa paralarından meydana gelen bir sepete dayanan ve topluluk para otoriteleri tarafından "ödeme aracı" ve "hesap birimi" olarak kabul edilen resmi suni bir para birimidir.

Avrupa Para Sistemi, üye ülkelerin kuruluştan itibaren gösterdikleri çaba ile istikrarlı bir gelişme göstermiş, kur dalgalanmaları belirlenen marjın içerisinde tutularak kur belirsizliği önlenmiştir. APS üye ülkelerinin ekonomi ve maliye politikalarını uyumlaştırması sonucu ECU uluslararası sistem içerisinde güçlü ve etkin bir konuma gelmiştir. 7 Şubat 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile Avrupa Ekonomik ve Parasal Birlik kurulmuş ve AB'nin ortak parası Euro'nun doğuşuna destek olmuştur. 31 Aralık 1998 tarihinde ulusal paralar Euro ile sabitlenmiş ve 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla ECU'nun yerini Euro almış oldu. Kaydi para ve hesap birimi olarak yürürlüğe girdi. 1 Ocak 2002 tarihinde ise fiziki varlığa sahip olarak piyasaya çıkmıştır.

Euro'nun yürürlüğe girmesiyle uluslararası piyasada ABD Doları'nın karşısına bir rakip çıkmış oldu. Böylece, tek kutuplu olan uluslararası para sistemi Euro ile birlikte çift kutuplu hale gelmiştir. Ayrıca günümüzde petrol satışını ABD Doları yerine Euro veya karma döviz sepetiyle gerçekleştirmek isteyen hatta belirli bir oranda gerçekleştiren ülkelerin arttığı görülmektedir. Bu ülkelerin ise dünya petrol üretiminin denetimini elinde tutan ve dünya petrol üretiminin yaklaşık yarısını sağlayan OPEC ülkelerinden oluşması daha dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra Euro'nun kullanıldığı para birliğinin, ekonomik büyüklüğü ve ticaret hacminin ABD ekonomik büyüklüğünü ve ABD ticaret hacmini yakalaması gözden kaçmamaktadır.

Bu tezin amacı, dünya piyasalarına yeni girmiş olan AB para birimi Euro'nun, doğuşundan günümüze dünya ekonomisinde nasıl bir hızla güçlendiğini ayrıca dünya rezerv para hâkimiyetini sürdüren ABD Doları karşısındaki mücadelesi konu alınarak, bu mücadele sonucunda Türkiye ekonomisi üzerinde nasıl bir etkiye yol açacağına dair bir sonuca ulaşmaktır.

Tezin temel hipotezi, AB'nin ABD karşısındaki ekonomik üstünlüğünün artması ile Dolar uluslararası piyasalarda rezerv para hâkimiyetini Euro'ya kaptırmaya başlamıştır. Yan hipotezi ise Türkiye'nin ekonomik istikrar ve büyümesi açısından rezerv para olarak Euro'yu tercih etmesinin daha rasyonel olduğudur.

Bu tez çalışmasında kaynak taraması yöntemi ile yerli yabancı kaynaklardan yararlanılmış, araştırma konumuz ile ilgili kavram ve veriler incelenerek aralarında ilişki kurulmaya çalışılmıştır. USITC, OECD, IMF, WTO, EUROSTAT, COFER, CIA, TÜİK, TİM, DTM, İSO, Hazine Müsteşarlığı, konusunda uzman kişilerin yayınları, uluslararası kuruluşların resmi belgeleri, makale ve gazete araştırmaları ana kaynaklarımızı oluşturmuştur. Bu kaynaklara ve bilgilere ulaşmada ise internet esas araç olmuştur.

Tezin birinci bölümünde; uluslararası rezerv paralar ve parasal birlik incelenmiştir. Bu çerçevede para kavramı, paranın gelişim evresi, para ve rezerv para sistemleri uluslararası piyasalara damgasını vuran Sterlin, Dolar, Yen, SDR ve Euro gibi uluslararası rezerv paraların tarihsel gelişim evresi anlatılmış olup parasal birlik ve birliğin fayda ve maliyetleri vurgulanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; Dolar ve Euro'nun yükselişinin tarihsel gelişimi ele alınmış bu çerçevede Dolar'ın ve Euro'nun doğuşunda ve gelişiminde rol oynayan önemli gelişmeler ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise Dolar ve Euro'nun mevcut ve gelecekteki konumlarının iyi analiz edilmesi açısından Dünya, ABD, AB ve Türkiye ekonomilerinin durumu, karşılaştırılması ayrıca uluslararası rezervlerdeki gelişmeler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI REZERV PARALAR VE PARASAL BİRLİK

Bu bölümde, para kavramı, geçmişten günümüze kadar gelen uluslararası rezerv paralar ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun gerçekleştirmeyi başardığı Parasal Birliğin alt yapısı ve oluşumu ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

1.1. PARA KAVRAMI, SİTEMLERİ VE REZERV PARALAR

Bu alt bölümde para kavramı ve para sistemleri ayrıca Sterlin, Yen, Dolar, SDR ve Euro gibi uluslararası rezerv paraların tarihçeleri ele alınmıştır.

1.1.1. Para Kavramı

Para, insanlık tarihinin ilk ekonomik olgusu ve yapılan tüm iktisadi araştırmaların merkezi olmasına rağmen gerek iktisatçılar arasında gerekse piyasalarda tek bir tanımının olmaması ve çeşitli anlamlarda kullanılması dikkat çekmektedir. Bundan dolayı paranın tanımı yapılırken para olarak nitelendirilen tüm nesnelere düşünülmesi dar ve geniş anlamda tanımlar yapılmalıdır. Paranın, değişim ve ödeme aracı, değer muhafaza ve ölçme, hesap birimi olma gibi fonksiyonları vardır. Bu fonksiyonlarından dolayı paranın tanımını teke düşürmek rasyonel olmamaktadır. Toplumların ödemeler sisteminin farklı olması farklı para kavramlarını da beraberinde ortaya çıkartmaktadır. Ekonomik kullanımlar ve toplumdaki alışkanlıklar değiştikçe paranın kavramsal tanımı da değişecektir. Örneğin, çek ve kredi kartını ödeme aracı olarak kullanan toplumlarda daha geniş bir para kavramı söz konusudur. Ayrıca İktisatçılar bu söylediklerimizin dışında pek çok şeye de para demektedirler. Dolaşımdaki para, M1 tanımlı, M2 tanımlı, M3 tanımlı paralar, halkın para olarak tanıdığından farklı unsurları da kapsadığı gözükmektedir.¹ Bu yüzden bir ekonomik ölçüt olarak paranın kavramsal tanımı, hiçbir zaman sabit olarak görülmemektedir.

¹AKDİŞ Muhammet, Para Teorisi ve Politikası, Gazi Kitabevi, 2006, s.3,

Para, genel tanımıyla, insanlar ve ülkeler arasında ticari faaliyetlerin yürütülebilmesi için elden ele dolaşan değişim aracıdır. İlkel toplumlardan modern toplumlara geçiş süreci içerisinde para olarak kullanılan araçların nitelikleri sürekli değişmiştir. Paranın icat edilmediği ilk çağlardan itibaren hayvanlar ve az bulunan özellikteki değerli maddeler para olarak kullanılmıştır. M.Ö. 9000 yıllarında hayvanlar evcilleştirilerek para gibi değişim aracı olarak kullanılmıştır. Latince "pecunia" para anlamına gelmektedir ve sığır anlamına gelen "pecus" kelimesinden türetilmiştir.² Günümüzde hala Afrika'da sığırların bir değişim aracı olarak kullanılması da bu görüşü bir nevi desteklemektedir. İş bölümünün gelişmesiyle birlikte malların malla değişimi giderek zorlaşmıştır. Uygulamada önceleri tek aşamalı karşılıklı değişim sonraları çok aşamalı değişime başvurulmuştur yani, eşdeğerli iki mal bulunana kadar arada başka değişimler gerçekleşmiştir. Değişime konu olan malların değerlerinin aynı olmaması, malı arz edecek kişinin her zaman bulunmaması, malların bölünebilme özelliklerinin aynı olmaması gibi nedenler çeşitli zorluklar ortaya çıkartmıştır. Örneğin: Bir pazarda değişime çıkarılan bir ineğin karşılığı 50 ölçek buğday iken, ikinci pazarda 25 ölçek olması veya değişimin 100 adet yumurtaya konu olması ve bu yumurtalarında buğday ile değişime konu olması hem zaman kaybına hem de farklı değerlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kısaca, ekonomide (n) miktarında mal varsa, bu malların değişimi için kaç adet değişim gerektiği aşağıdaki formülle hesaplanabilecektir.

$$C = \frac{n(n-1)}{2}$$

Yani ekonomide 1000 birim mal varsa, bu malların değişimi için aynı formüle göre:

$$C = \frac{1000(1000-1)}{2} = 499.500 \text{ adet}$$

değişimde bulunulması gerekecektir.

İşte insanlık, gerek üretim miktarı gerekse ihtiyaçların artması sonucunda takas ekonomisi ile gerekli mal değişimini gerçekleştirememiş ve M.Ö. 2500 yıllarından itibaren paralı ekonomiye geçmiştir.³ Bu sorunları aşmak için zamanla bölgelerin özelliklerine göre

²ERSAMUK Adil, Money-Banks-People, Crossroads Journal, Sayı:2, KIŞ-2003, s.66

³GÖNEL Feride, Para ve Finans Ansiklopedisi, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri, 1996, s.63

bir mal üzerinde anlaşarak tek bir değişim değeri oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu değişim değerine bir nevi para denilmiştir. Para sistemlerini şöyle kategorize edebiliriz:

1.1.2.Para Sistemleri

Para sistemleri konjonktürel yapıya göre değişim göstermiş olup mal para, madeni para ve kâğıt para şeklinde üç aşamada incelenmiştir.

a) Mal Para Sistemi: Mal para, ilkel toplumların ticari faaliyetlerinde malın malla değişiminin gerçekleştirilmesi için kullanılan değişim ölçüsüdür. Paralı ekonomilere gelinmeden önce bireyler ihtiyaçları olan malları ellerindeki diğer mallarla değiştirerek elde ediyorlardı. Takas denilen bu işlemin gerçekleştirilebilmesi için bazı şartların sağlanması gerekiyordu. Elindeki bir malı ihtiyaç duyduğu başka bir mal ile değiştirmek isteyen kimsenin aynı ihtiyacı ters yönde duyan birini bulması gerekiyordu. Ayrıca takas edilecek olan malların değerlerinin birbirine eşit olması gerekiyordu. Bu şartlar sağlanamaz ise takas ancak kademeli olarak gerçekleştirilebiliyordu. Aradaki bu süreç azaltılarak takası kolaylaştırmanın tek yolu, herkesin kabul edebileceği bir malı asıl ihtiyaç duyulan mal ile değiştirmektir. İşte bu kabullenme ile birlikte mal para ortaya çıkmış ve tütün, deri, kurutulmuş balık, deniz kabuğu, fildişi, madenler, kıymetli taşlar vb. mal para olarak kullanılmaya başlanmıştır.

b) Madeni Para Sistemi: Madenlerin para olarak kullanılmasıdır. Bazı malların taşınma, bölünme ve biriktirme gibi fonksiyonel zorluklarının yaşanması üzerine özellikle altın, bakır ve gümüş gibi madenlerin değişim ölçüsü olarak kullanılmasına yol açmıştır. Ayrıca bu madenlerin kıt olması da ayrı bir değer katmaktadır. Herodotos'a göre M.Ö. 687 yılında Lidya Kralı Gyges, Batı Anadolu'da (Manisa-Salihli) kurulan Lidya'nın başkenti Sardes'in içinden geçen altın-gümüş karışımı "elektron" akan Paktolos ırmağı kıyısında yaşayan Lidyalıların ırmağa serdikleri koyun postlarını akşamları tarayarak elde ettikleri "elektron"u madeni para yaptırarak kullanıma sokturdu.⁴ Böylece Lidyalılar insanlık tarihinde "para"yı icat eden ilk devlet oldular.

Osmanlı Devleti'nin para birimi "akçe" idi. Osmanlının ilk döneminde 1314 yılında "akçe" adı verilen, 1,5 dirhem ağırlığında gümüş para basıldı. İlk altın para ise, Fatih Sultan Mehmet zamanında tedavüle çıkarıldı.

⁴SAATLİ Yetkin, Karun'u Zenginleştiren Topraklar-Sardes, THY-Skylife, Şubat 2009

c) Kâğıt Para Sistemi: Modern ekonomilerde egemen olan para çeşididir. Zaman içerisinde madeni paraların ayarlarında ortaya çıkan sorunlar, nakil zorlukları gibi nedenlerle madeni para sistemi terk edilerek kâğıt para sistemine geçilmiştir. Kâğıt paralar, ülkelerin merkez bankaları tarafından basılan ve ülke içerisinde kabulü zorunlu paralardır. Tedavüle çıkarılacak kâğıt para miktarını o ekonominin ihtiyacına göre ve yasalar çerçevesinde yetkili kurul ya da kuruluş belirlemektedir. Türkiye’de bu yetki 1211 sayılı "TC Merkez Bankası Kanunu" ile Merkez Bankasına verilmiştir.⁵

Tarihi bilgilere göre M.Ö. 118 yılında Çinliler deri para kullanmışlardır. Modern anlamda kâğıt para ise 1368 yılında yine Çin’de kullanılmıştır. Batıda kâğıt paraların basılması ve kullanılması 17’nci yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. İsveç’te 1661 yılında basılan para Avrupa’da kullanılan ilk kâğıt para olmaktadır.⁶ 1690’lı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nde Masseuretts Koloni Hükümeti tarafından, İngiltere’de ise 1694 yılında Bank of England’ın kurulması ile "Goldsmiths" adıyla anılan kâğıt para basıldığı ve dolaşıma çıkarıldığı, Fransa’da 1716 yılında kurulan Banque Generale adlı banka tarafından çıkarıldığı, Rusya’da 1768 yılında Çariçe II. Katerina zamanında Assignat adlı kağıt paranın çıkarıldığı, Avusturya’da 1792 yılında çıkarıldığı Osmanlı İmparatorluğunda ise ilk kağıt para 1839 yılında Abdülmecit tarafından "Kaime-i Nakdiye-i Mutebere" bugünkü dille "Para Yerine Geçen Kağıt" adıyla çıkarıldığı ve daha sonra diğer ülke merkez bankalarının kurulması ile de yaygınlaştığı görülmektedir.⁷

1.1.3.Rezerv Paralar

Bu alt başlık altında Sterlin, Yen, Dolar, SDR ve Euro gibi uluslararası rezerv paraların tarihçeleri ele alınmıştır.

a) Sterlin

Sterlin, (United Kingdom) Birleşik Krallık (bugünkü İngiltere) para birimi olup sembolü £’dir. Uluslararası para kodu "GBP"dir (GBP = Great Britain Pound)⁸. AB

⁵Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kanunlar/tcmb/TCMB%20Kanunu.doc> (Erişim Tarihi: 03.03.2008)

⁶UZUNOĞLU Sadi, Para ve Döviz Piyasaları, ECU Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri, İstanbul 2000, s.10

⁷AKHUN Atila ile KÜÇÜK Erdoğan, Türkiye’de Kağıt Paranın Tarihçesi, Emisyon Genel Müdürlüğü, 1997, s.1

⁸İngiliz Sterlini, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sterlin> (Erişim Tarihi: 03.03.2008)

ülkelerinin tek para olarak Euro'ya geçmesinin ardından uluslararası piyasalarda ABD Doları'ndan sonra en güçlü para birimi olma özelliğinin kazanmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin ortak para birimi olarak Euro'ya geçmesinden sonra, dünyada yürürlükte olan en eski para birimi olma unvanına sahip olmuştur. Sterlin aynı zamanda, ABD Doları ve Euro'dan sonra dünyada en çok rezerv edilen üçüncü para birimidir.⁹

"Sterling" kelimesi, eski Norman paralarının üzerinde bulunan yıldız itafen, eski İngilizce de "Steorra" yani "Yıldız" anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir. Sterlin, ilk olarak 7. yy da Sakaon Krallıkları tarafından gümüş sikke olarak basılmıştır.¹⁰ Dünya çapında bimetalist (gümüş ve altın standardı) dönemin yaşanmaya başlaması ve İngiltere'de de bimetalizmin söz konusu olmasına rağmen, 17. yy kadar gümüş paranın daha hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Zaman içerisinde zenginleşen ülkeler, gümüşün tek maden olma özelliğini gittikçe kaybetmesinin ardından bu ülkeler gümüş standardını terk etmeye başladılar. İlk kâğıt sterlin, 1694 yılında İngiltere merkez bankası tarafından basıldı. 1745'ten beri, 20 ve 1000 Sterlin arasında adlandırmalarla basıldı. Banknot 10 sterlin 1759'da, 1793'te 5 sterlin, 1797'de ise 1 ve 2 sterlin basıldı. 1855'te, banknotlar 5, 10, 20, 50, 100, 200, 300, 500 ve 1000 sterlin (pound) olarak tamamen yazılmıştır.

1940 yılında 1 pound = 4.03 Amerikan Doları'na eşitlendi. Bu oran Bretton Woods sisteminin çöküşüne kadar sürdü. 19 Eylül 1949 tarihinde pound % 30.5 devalüe edilerek 2.8 dolara eşitlendi. 18 Kasım 1967'de % 14.3 oranında devalüe edilerek değeri 2.4 Dolar'a düşürüldü. 15 Şubat 1971 tarihinde ondalık sistem kabul edilerek sterlin 100 yeni peniye bölünerek bugünkü halini almıştır.¹¹

Pound'un yüzde biri "penny" (çoğulu "pence") olarak geçer. 1 pound 100 pence'den oluşur. Bozuk paralar 1 penny, 2, 5, 10, 20, 50 pence, 1 pound, 2 ve 5 pounds olarak karşımıza çıkar. Kağıt paralar 5, 10, 20 ve 50 pound'luk banknotlar halinde piyasada bulunurlar. Günlük yaşamda 50 poundluk kâğıt para kullanımına çok az rastlanır; çünkü piyasadaki en büyük para birimi budur.

⁹ALPAN, Fulya, Örneklerle Futures Anlaşmalar ve Opsiyonlar, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.21

¹⁰Türkçe Etimolojik Sözlük, Sözlerin Soyağacı, <http://www.nisanyansozluk.com/search.asp?w=stereo> (Erişim Tarihi: 03.03.2008)

¹¹On The Value of British Money, http://en.wikipedia.org/wiki/Pound_sterling, (Erişim Tarihi: 03.03.2008)

b) Yen

Yen, Japonya'nın resmi para birimi olup Japonca Sembolü ¥ dir. Japoncada yen "en" olarak telaffuz edilip, İngilizcede ise "yen" olarak telaffuz edilir. Japoncada literatürel anlamı yuvarlak objedir. Bu anlam dairesel yani yuvarlak bir biçimde olan eski Çin madeni parasına dayanır ve Japonya'nın Tokugawa döneminde geniş bir şekilde kullanılıyordu.¹²

Japon para tarihinde ilk metal paralar, 1870 de gümüş, 1871 de altın, 1873 de bakır, 1889 da ise nikel-bakır madeni olarak basıldı.

1871 yılında Meiji hükümetince gerçekleştirilen (Shinka Jōrei) para reformuyla birlikte "yen" anapara birimi olarak resmen kabul edilmiştir. Japonya'da 19.yy sonlarından beri feodal toprak sahipleri tarafından kullanılan "klan" banknotları da bu yıl kaldırılmıştır.1879 yılına gelindiğinde klan banknotlarının yerini tamamen yen almıştır.¹³

Meiji hükümeti, geçmişi Mon'a dayanan Edo döneminin (1600–1868) karmaşık para sistemini değiştirmek için bir ondalık sistem belirledi. Bu sistem ile 1/100 yen 1 sen'e, 1/10 sen ise 1 rin'e eşitti. Yeni para yasası yen'i 1 Meksika Doları'na (O zamanki doğu Asya ticaretinin standart birimi) eşdeğer olan 1,5 gram altın paritesine sabitleyen bir altın standardı getirdi. Bununla beraber, güncel olan uygulamada ise 1 yen 374 gram (13,2 oz) gümüşe eşitti ve sistem gümüş standardı olarak çalışmaktaydı. 1882'de Japonya'nın merkez bankası olan *Bank of Japan* kuruldu. 1884'de hükümet konvertibl para yasasını yürürlüğe soktu ve 1885 yılında Japonya merkez bankası gümüşe konvertibl yeni banknotları basarak piyasaya sürdü.¹⁴

Günümüzde, metal paralar ve banknotlar şu şekildedir:

Metal Paralar (Yen)	1, 5, 10, 50, 100, 1000
Kağıt Paralar (Yen)	1000, 5000, 10000
Nadiren Kullanılan (Yen)	2000

¹²Japanese Yen, <http://en.wikipedia.org/wiki/Yen> (Erişim Tarihi: 03.03.2008)

¹³Japanese Yen History,

<http://www.financial-links.biz/directory/japanese-yen-history/indeks.shtml> (Erişim Tarihi: 05.03.2008)

¹⁴Japan Yen, Banka ve Para Teknolojileri Dergisi, 1999, Sayı:3,

Bin yen "*sen*" olarak adlandırılmakta ve finansal piyasalarda daha çok bu şekilde kullanılmaktadır.

Japonya, 1897'de yeni bir para yasasının yürürlüğe girmesi ile birlikte altın standardına geri döndü. 1 yen 0,75gr altına eşitlendi.¹⁵

1944 yılında II. Dünya Savaşı nedeniyle metalin öneminin artmasından dolayı metal olması gereken 5 ve 10 "*sen*" banknot olarak basılmıştır.¹⁶ 1946 yılında hiper enflasyonla karşı karşıya kalan Japonya 100 yen bastırdı.¹⁷ Yen, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da aşırı değer yitirmiştir. Savaştan sonra enflasyon Japon ekonomisinin yakasını bırakmadı. Eski *yen* banknotların tamamı sirkülasyondan çekilip yenileri ile değiştirildi. Nisan 1949'da 1 ABD Doları karşılığı 360 yen olarak benimsendi.

Japonya, 1955'te GATT'ı imzaladı ve 1956'da Birleşmiş Milletler'e katıldı. 1964'de, döviz transferleri üzerindeki tüm kısıtlamaları kaldırmayı zorunlu kılan IMF beyannamesinin 8. Maddesini kabul etti. 1960'lı yıllarda Japonya'nın ödemeler dengesi pozitifte döndü ve döviz rezervleri önemli ölçüde artmaya başladı.

Ağustos 1971'de ABD yönetimi, ödemeler dengesindeki bozukluk nedeniyle, tek yanlı olarak Dolar'ın artık altına konvertibl olmayacağını açıkladı. Bunun üzerine Japonya 1949'dan beri var olan döviz kurunu modifiye etmek zorunda kaldı; Aralık 1971'deki Smithsonian Anlaşması 1 Dolar = 308 Yen olarak yeni döviz kurunu belirledi. Bu anlaşma uluslararası ticaret dengelerini düzeltmede başarılı olamadı. Şubat 1973'de ABD Doları altın karşısında yeniden devalüe edildi ve yen diğer önemli paralarla birlikte dalgalanmaya bırakıldı.

1973'den 70'li yılların sonuna kadar Japonya'nın ihracat performansı yen'in değeri üzerinde etkili oldu. 1976'dan 1978'e kadar olan süredeki ticaret fazlası yen'in ABD Doları karşısındaki değerinin artmasına, 1973 ve 1979'daki petrol krizleri nedeniyle ihracat faaliyetlerindeki daralma ise yen'in değer kaybetmesine yol açtı.

¹⁵History of Japanese Currency, http://www.imes.boj.or.jp/cm/english_htmls/history_22.htm (Erişim Tarihi: 06.03.2008)

¹⁶History of Japanese Currency, http://www.imes.boj.or.jp/cm/english_htmls/history_24.htm (Erişim Tarihi: 06.03.2008)

¹⁷History of Japanese Currency, http://www.imes.boj.or.jp/cm/english_htmls/history_26.htm (Erişim Tarihi: 06.03.2008)

1980'li yılların ilk yarısında, ABD hükümetinin enflasyonu kontrol amacıyla yüksek faiz uygulaması Dolar'ın Yen karşısında yükselmesine neden oldu. Bu arada Dolar'ın bu yüksek değeri ABD endüstrisinin uluslararası rekabet gücünde erozyona neden oldu. ABD bu problemi çözmek için sanayileşmiş beş ülkenin maliye bakanları ile Eylül 1985'te bir toplantı yaptı. Bu toplantının sonucu olan Plaza Accord'a göre üye ülkeler Dolar'ın değerinin düşürülmesi için döviz piyasalarına ortak müdahaleye razı oldular. Sonuçta 1988 yılı içinde yen'in 1 Dolar karşısındaki değeri 239 Yen'den 128 Yen'e yükseldi.¹⁸

Uluslararası piyasalarda Amerikan Doları, Euro ve İngiliz sterlininden sonra rezerv para olarak geniş çapta kullanılır. Bretton Woods Para sistemi çöktü ve Yen harekete geçti.

c) Dolar

Dolar kelimesi, "Joachimsdaler" in bir kısaltması olan "daler" kelimesinden türetilmiştir. Joachimsdaler (Jachymov), bugünkü Çek Cumhuriyeti'nin Kuzeybatı Bohemia eyaletindeki "Ore Mountains" adlı maden dağlarında bir kasabadır. 1516 yılında Joachimsdaler yakınlarında açılan madenden çıkarılan gümüşler 1519 yılında gümüş metal para olarak basılmaya başlanmıştır. 1918'e kadar Bohemia eyaleti Avusturya hâkimiyeti altındaydı.¹⁹

Amerikan Doları, 22 Haziran 1776 tarihinde, İspanya Doları ile aynı boyutlarda gümüş para olarak basılmaya başlanmış ve çeşitli para sistemlerinin olmasına rağmen ABD'nin bağımsızlığını kazanması ile 8 ağustos 1786 yılında kongre tarafından kabul edilerek ağırlığı 24,3 ons olarak belirlenmiştir.

1792 yılında, çift metalli standart (bimetalizm) uygulanmaya konarak para basımında gümüşün yanı sıra altında kullanılmaya başlanmış ve Dolar 371,25 grains (1 grains=64,79891 mg) gümüş ve 24,75 grains altına eşitlenmiştir.

1900'lü yıllara gelindiğinde çift metalli standart (bimetalizm) bırakılarak Dolar 23,22 grains altına konvertibilite edildi. 1933'te bütün altın paralar Federal Rezerve Bank yönetimine devredilerek külçe altın sistemine geçilmiştir. Bu sistemle Altın/Dolar paritesi 1 ons altın (13,71 grains = yaklaşık 31 gram) 35 \$ olarak belirlenerek dolaşıma sürülecek

¹⁸Japon Yeni, <http://www.girisim.com.tr/bankatek/sayi3/japonyeni.htm> (Erişim Tarihi: 06.03.2008)

¹⁹History of the United States Dollar, http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_United_States_dollar, (Erişim Tarihi: 06.03.2008)

Dolar'lar için % 25 altın karşılığı bulundurma zorunluluğu getirildi. Ayrıca Dolar'ların ülke içerisinde altına dönüştürülmesi de yasaklanarak altın yalnız dış ticarete konu edildi.

ABD Doları, ABD'nin resmi para birimidir. İşareti \$, uluslararası para kodu "USD"dir (USD = United States Dollar). ABD Doları 100 cent'e ayrılmaktadır. Dünyada en yaygın kullanılan para birimidir. 2004 yılında dünyada dolaşımında yaklaşık 700 milyar ABD Doları olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktarın 2/3'ü ABD dışındadır. Bazı ülkeler ABD Doları'nı yasal para birimleri olarak kabul etmektedir.²⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Bretton Woods sistemi ile Dolar, uluslararası piyasalarda rezerv para olarak önemli bir konuma sahip oldu. ABD'nin mevcut altın rezervleri ile Dolar miktarı arasındaki farklılığın giderek aşırı yükselmesi karşısında, Dolar'ın Ağustos 1971'de altına olan konvertibilitenin kalkması ile uluslararası para sisteminde köklü değişiklikler meydana geldi.

Dolar, son yıllarda Euro karşısında yüksek oranda değer kaybetmesine rağmen, ülkelerin merkez bankalarında tutulan rezerv miktarlarına bakıldığında hala birinci derece önemini korumaktadır. Bununla birlikte özellikle Çin ve Rusya merkez bankalarının başını çektiği bir kısım ülke merkez bankaları, rezervlerinde bulunan Dolar'ın bir kısmını Euro ile değiştirmeyi gündeme getirmektedir.²¹

d) Özel Çekme Hakkı (SDR, Special Drawing Rights)

Özel Çekme Hakkı (SDR), Eylül 1967'de IMF Güvernörler Kurulu'nun Rio De Janeiro'daki yıllık toplantısında karar alınan ve 1 Ocak 1970'te uygulamaya konulan bir sistemdir. Bu sistem üye ülkelere kota paylarına göre kullanabilecekleri bir kaydi para sağlamaktadır. Getirilen sıkı kurallar ile SDR, sadece geçici ödemeler bilançosu açıklarını karşılamak için çıkarılmakta ve oldukça kısa sürelerde ödenmesi gerekmektedir.²²

1970'te SDR, altın paritesine bağlanmıştır. Sonraları Dolar'ın devalüasyonları sonucu dalgalı kura geçilince Temmuz 1974'ten itibaren SDR'nin değeri "para sepeti" yöntemine göre belirlenmeye başlamıştır. SDR karşılıksız bir biçimde çıkarılan, çıkarılmasında döviz

²⁰ABD Doları, http://tr.wikipedia.org/wiki/ABD_dolar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 09.03.2008)

²¹Doların Önemi, http://tr.wikipedia.org/wiki/ABD_dolar%C4%B1 (Erişim Tarihi: 09.03.2008)

²²PARASIZ İlker, Uluslar arası Para Sistemi, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996, s.139

veya altın karşılığını bulunmayan, çıkarıldıktan sonra sonsuza dek sistemde varlığını koruyan bir rezerv aracıdır.

İlkin SDR'nin hesaplanmasında 16 sanayileşmiş ülke ulusal parası yer alırken 1981'den sonra 5 büyük ulusal paraya (Dolar, Mark, Frank, Yen ve Sterlin) göre yapılmıştır. Euro'nun AB resmi parası olmasıyla birlikte Eylül 2000 tarihinde SDR'nin değeri Dolar, Euro, Yen ve Sterlin'e göre belirlenmiştir.

Tablo 1.1: SDR'nin Değeri

Ulusal Paranın Cinsi	Sepet Para İçerisindeki Ağırlık (%)	Ulusal Para Birimi Miktarı	Döviz Kuru	Dolar Eşdeğeri
Dolar	45	0.5770	1.00000	0.577000
Euro	29	0.4260	0.88710	0.377905
Yen	15	21.0000	123.53000	0.169999
Sterlin	11	0.0984	1.43180	0.140889

Not: 1 SDR = 1.265793 \$, 1 \$ = 0.790019 SDR

Kaynak: IMF, Annual Report 2002

2005 sonu itibariyle 1 SDR = 1.44 \$ ve 1.20 Euro olarak işlem görmektedir. SDR'nin en önemli işlevi uluslararası bir rezerv para olması, değişim aracı ve hesap birimi olarak kullanılmasıdır. Günümüzde ise SDR IMF üyesi ülkeler arasında döviz satın alınması, mali yükümlülüklerin yerine getirilmesi, IMF genel kaynaklarından kredi açılması, kredi borçlarının geri ödenmesi, borç verilmesi ve IMF ile uluslararası kuruluşlar arasındaki hesaplaşmaların yapılmasında hesap birimi olarak kullanılmaktadır.²³

SDR'nin hangi amaçlarla kullanılabileceği belirli hükümlere bağlıdır. SDR'den ülkeler rezerv bileşimlerini değiştirmek amacıyla yararlanamazlar sadece ödemeler dengesinin sağlanması için yararlanılabilir. Merkez Bankalarının birbirleri arasındaki işlemlerinde ya da hükümet ve merkez bankaları ile IMF arasındaki işlemlerde kullanılmaktadır. Her ülkeye ne kadar SDR tahsis edileceği ülkenin IMF de ki kota miktarına

²³GÜRLESEL Can Fuat, Para ve Finans Ansiklopedisi, s.1247

bağlı olarak belirlenir. IMF'ye üye olan ülkelerin SDR sistemine katılma zorunluluğu yoktur.²⁴

SDR genellikle, bir hükümetin diğerinin merkez bankasından onun ulusal parasını çekmesine olanak veren bir haktır. Örneğin Türkiye'nin, Dolar rezervine ihtiyacı olsun bu amaçla SDR'lerini kullanmak istesin. Bunun için yapması gereken, SDR'leri Amerikan merkez bankasına devretmesidir. SDR'leri devralan Federal Reserve Bank bunların karşılığı olan Dolar tutarını Türkiye'ye transfer etmekle yükümlüdür. Bu işlem dolayısıyla Türkiye, Dolar elde ederken ABD'ye yine IMF aracılığıyla faiz ödemesinde bulunur. SDR programına göre buna katılan bir üye, diğer üyelerin kendisine devredeceği SDR'leri kabul etmek zorundadır.

e) Euro

Euro, AB'nin 11 ülkesi (Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Finlandiya, İrlanda, Belçika, Lüksemburg, Hollanda ve Avusturya) tarafından AB kaydı para (hesaben) ve hesap birimi olarak kabul edildikten sonra 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. 01 Ocak 2002 tarihinde kağıt ve madeni Euro'lar fiilen kullanılmaya başlanmıştır. Euro, 1 Ocak 2002 tarihinde 5, 10, 20, 50, 100, 200 ve 500'lük küpürler halinde banknot olarak; 1, 2 Euro ve 1, 2, 5, 10, 20 ve 50 centler halinde madeni para olarak tedavüle girmiştir.

İkinci Bölümde bu Euro daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

1.2.PARANIN İŞLEVLERİ

Paranın tanımı çeşitli şekillerde yapılmasına rağmen paranın işlevlerinin neler olması gerektiği hususunda mutabakat vardır. Bu işlevler ise şunlardır:

1.2.1.Değişim (Mübadele) Aracı

İlkel toplumlarda ihtiyaçlar sınırlı sayıda mal aracılığıyla karşılanmaktaydı. Bu toplumlarda üretimde çeşitlilik olmadığı için iş bölümü de yok denebilecek düzeyde kalmıştır. Modern toplumlarda ise ihtiyaçların sınırsızlaşması ile birlikte çok sayıda mal ve hizmetin üretilmesi sonucu işbölümü ve uzmanlaşma had safhaya tırmanmıştır.

²⁴Milliyet Ekonomi Ansiklopedisi, 1991, s.253

Para, fiziksel bir değişim aracıdır. Paranın tanımı konusunda da ilk söylenen şey de bir değişim aracı olduğudur. Günümüzde mal ve hizmetlerin sağlıklı bir şekilde değişimi para aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir.²⁵ Uzun bir süreç olan değişim işlemi trampa sistemi ile etkin bir şekilde gerçekleştirilemez. Sadece birkaç mal ve hizmetin değişiminin söz konusu olduğu toplumlarda trampa sistemi ciddi sorunlara neden olmaz. Aksi takdirde trampa sisteminde değişim işlemi sadece uygunluk kriteri sağlandığında olanaklıdır. Örneğin piyasada buğday satarak pirinç almak isteyen kişi, bu isteği pirinç üreticisi tarafından kabul edildiği takdirde karşılanacaktır.

Kısaca; değişim aracı olarak paranın kullanılması, mal ve hizmet alışverişinde harcanan zamanı ortadan kaldırması nedeniyle ekonomik etkinliği artırmaktadır.

1.2.2.İşlem Maliyeti

Mal ve hizmetlerin değiştirilebilmesi amacıyla harcanan süre işlem maliyeti olarak adlandırılır. Özellikle takasa dayalı bir ekonomide söz konusu işlem maliyeti oldukça fazladır. Fakat paralı ekonomilerde bu süre oldukça kısadır. Para, diğer bütün aktiflerden daha likit bir varlıktır.²⁶ Mevduat, tahvil, vb. varlıklar da mal ve hizmet değişimine konu olmaktadır Fakat para kadar seri ve akışkan bir özelliği yoktur. Çünkü varlığın önce paraya çevrilmesi söz konusudur. Para, bir ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak önemli bir fonksiyonu yerine getirmekte ve işlemleri hızlandırmaktadır. Böylece işlem maliyeti düşmektedir.

1.2.3.Hesap Birimi (Değer Ölçüsü)

Para sayesinde iktisadi değerlerin tek bir ölçü birimiyle ifadesi de sağlanır. Özellikle işlemlerin kaydının tutulmasında paranın bu işlevi zorunludur. Mal ve hizmetler arasında değişim oranının belirlenmesinde para “en gerçeğe” yaklaşma imkânı sağlar. Örneğin, bizden buğday alıp elma verecek kişiler olsun, bu durumda ne kadar buğdaya, ne kadar elma değiştirilirse doğru yapılmış olur sorusunu cevaplamak zor olurdu. Demek ki para ile mal ve hizmetlerin gerçek değeri genelleştirilerek daha kolay bulunur. Eğer bir ekonomide N sayıda mal ve hizmet değişime konu oluyorsa, $T = [N(N-1)]/2$ sayıda fiyata ihtiyaç vardır. Halbuki

²⁵AKDİŞ Muhammet, Para Teorisi ve Politikası, Gazi Kitabevi, 2006, s.3

²⁶KARATAŞ Cafer Selim, "The DemandFor Money, A Theoretical Approach", Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:6 Sayı1-2, 1998, s.89

ortak değer ölçüsü özelliğine sahip olan para mübadelelerde kullanılınca mübadele oranı yani mutlak fiyat n-1 e düşecektir.

Para, diğer malların değerinin ölçülmesinde kullanılan standart bir değer ölçüsüdür. Uzunlukları metre, ağırlıkları kilogram ile ölçtüğümüz gibi kıymetleri de para ile ölçmekteyiz.²⁷ Para olarak kullanılan aracın standart değer ölçüsü fonksiyonunu yerine getirebilmesi için, öncelikle kendi değerinin istikrarlı olması gerekir. Çok sık değer kaybeden paralar bu fonksiyonlarını yerine getiremezler. Dolayısıyla halk milli paradan başka paraları, kıymetli taşları veya madenleri değer ölçüsü olarak kullanmayı tercih eder dolayısıyla para ikamesi denilen olay ortaya çıkar.²⁸

1.2.4.Değer Saklama (Servet Biriktirme, Tasarruf)

Para, üretilen malların tüketilmeyen kısımlarının biriktirilmesinde (saklanmasında) kolaylık sağlar. Örneğin, bir buğday üreticisi bir yıllık üretimin sonunda elinde tonlarca buğday kalması sonucu bu ürünleri ne yapacaktı? Para sayesinde bu ürünler paraya dönüştürülerek saklanabilir. Her ne kadar yastık altında saklanan paranın da değeri düşecekse de ikisi aynı şey değildir.

Bireyler beklenmeyen ihtiyaçları için ve değer değişmelerinden çıkar sağlamak için yani spekülâtif faaliyetlerde bulunmak amacıyla da ellerinde bir miktar para tutarlar. İşte, ne amaçla olursa olsun paranın belirli bir süre elde tutulması ile ona bir değer saklama işlevi yüklenmiş olur. Başka deyişle para tasarruf aracı olarak kullanılmıştır.²⁹

1.2.5.Erteleme Aracı

Ticari hayatın devam etmesi için ödemeler hemen yapılamamaktadır. Ödemelerin ertelenmesi de, çek, senet, gibi kâğıtlarla (para) üzerinden sağlanmaktadır. Ancak bu gibi değerli evraklar herkes tarafından mübadele vasıtası olarak kabul edilmemektedir. Fakat şu da bir gerçek ki; Çekle senetle veya taksitle satışlar, para olmasaydı mümkün olmayacaktı.

²⁷AKDİŞ Muhammet, Para Teorisi ve Politikası, Gazi Kitabevi, 2006, s.5

²⁸ŞAHİN Hüseyin, İktisada Giriş, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, s.396

²⁹ŞAHİN Hüseyin, İktisada Giriş, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, s.397

1.2.6.Politika Aracı

Para bir ekonomi politikası aracıdır.³⁰ Modern Ekonomide para klasiklerin ifade ettiği gibi sadece takası kolaylaştıran ve ekonomik olayı örten bir perde değildir. Para ekonominin otoriteleri tarafından reel ekonomik faaliyetlere genişletici ve daraltıcı etkiler verilen bir araç konumundadır.

1.3.SENYORAJ GELİRİ VE PARA İKAMESİ (DOLARİZASYON)

Bu alt bölümde senyoraj geliri ve dolarizasyon kavramı ele alınarak Dolar'ın diğer para birimleri karşısında nasıl ön plana çıktığı vurgulanmaya çalışılmıştır.

1.3.1.Senyoraj Geliri

Senyoraj kelimesi köken olarak derebeyi, tanrı ve efendi gibi anlamları içeren Fransızca senyör kelimesinden türetilmiştir. Türkçe karşılığını hükümlerlik hakkı olarak vermek mümkündür. Senyoraj İktisat literatüründe genellikle hükümetin para basmasından dolayı elde ettiği gelir olarak tanımlanmaktadır. Monetarist yaklaşıma göre senyoraj, devletin para yaratma konusundaki hükümlerlik hakkını kullanarak baz parayı artırmak suretiyle elde ettiği reel gelirdir.³¹

Altın para sisteminde altının itibari değeri ile maddi değeri arasında bir fark bulunmadığı için, para otoritesi olan devletin senyoraj geliri elde etme imkânı yoktu. Paranın maden değeri düşürülerek elde edilebilecek senyoraj geliri ise, paraya olan güveni azaltacağı için, hem içeride, hem de dışarıda ticareti olumsuz etkilemekteydi. Bu tür para sistemlerinin zamanla yerini kâğıt yani itibari paraya bırakması devletlerin de senyoraj geliri elde etmesine olanak sağlamıştır.

Senyoraj, en basit anlamda paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. Bu fark devletin kasasına gelir olarak girmektedir. Böylece devlet vergi toplamadan ya da borçlanmadan harcamalarının bir kısmını karşılayabilmektedir. Senyoraj geliri, ekonominin kapalılık derecesine, döviz kuru rejimine, para ikamesine, enflasyon oranına, reel büyüme oranına, reel faiz oranına, GSMH'nin sektörel dağılımına, politik faktörlere, teknolojik ilerlemelere, vergi sistemine vs. bir dizi faktöre bağlıdır.

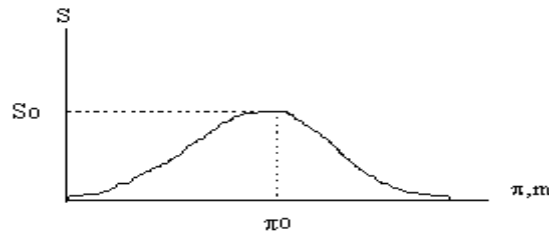
³⁰PEKİN Tefik, Makro Ekonomi, İzmir, 1986, s.15

³¹ULUĞBAY Hikmet, Hükümlerlik Hakkı, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, c.4, 1986, s.4

Senyoraj gelirleri ile ilgili bilinmesi gereken en önemli husus, senyoraj gelirlerinin sonsuza dek artırılamayacağıdır. Aşırı para basımıyla enflasyonu artırarak çarpanın birini yükseltmek mümkün olmakla birlikte; reel para talebinin enflasyon arttıkça azaldığı göz önüne alındığında senyoraj tabanının azalması söz konusudur. Böylece enflasyonla birlikte artan senyoraj gelirleri reel para talebinin azalmasıyla hızını kaybedecek ve azalmaya başlayacaktır. Günümüzde enflasyonla birlikte yerli paradan kaçışın (dolarizasyonun) yaşanması senyorajın tabanının hızla azaldığını gösterir.³²

Teoride enflasyon ile senyoraj arasındaki ilişki Laffer Eğrisi ile gösterilmektedir. Senyoraj Laffer Eğrisi senyoraj gelirleri ile enflasyon oranı arasındaki uzun dönem trade-off'u gösteren bir eğridir. Dikey ekseninde senyoraj geliri (S_0), yatay ekseninde ise duruma göre enflasyon oranı (π_0) [ya da parasal büyüme oranı (m)] yer almaktadır

Eğride senyoraj gelirleri başlangıçta artmakta ve belli bir tepe noktada doyuma ulaştıktan sonra aynı şekilde düşmeye başlamaktadır. Konkav bir görünüşü bulunmaktadır.

Şekil 1.1: Senyoraj Laffer Eğrisi

Eğriye göre ekonomiden elde edilebilecek en yüksek senyoraj geliri (S_0) ve bu geliri elde edebilmek için gereken enflasyon oranı da (π_0)'dır. (π_0), senyoraj gelirini maksimize eden enflasyon oranıdır. Bu oranın ötesine geçildiğinde ise senyoraj geliri azalmaya başlayacaktır.

Yani bir ülkede eğer dolarizasyon süreci yaşanıyorsa, para ikamesinin gücüne bağlı olarak elde edilecek olan senyoraj gelirleri azalabilir hatta yok olabilir. Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kaydi para ve yabancı para, emisyonun yerine ikame edildiği için devletlerin senyoraj geliri elde etmeleri mümkün olamamaktadır.

³²GÜVEL Enver Alper, Senyoraj: Teori ve Türkiye'de Senyorajın Açıklayıcıları Üzerine Bir İnceleme, Dış Ticaret Dergisi, Yıl 6, No:21, Ankara, 2001,s.1-4

1.3.2. Para İkamesi (Dolarizasyon) ve Para Kurulu

Ülkeler, dış ticaretlerini istikrarlı bir yapıda sürdürebilmek, para politikası uygulamalarını uluslararası ekonomi ile uyumlu olarak yürütebilmek ve bölgesel siyasi işbirliklerini ekonomik alanda güvenceye alabilmek gibi amaçlarla para politikası alanındaki bağımsızlıklarından taviz vermektedirler.³³ Ya dolarizasyona ya da dolarizasyondan farklı olan para kuruluna başvurumaktadırlar.

Çoğu gelişmekte olan ülkede uluslararası ticaret yabancı para birimleriyle (döviz) gerçekleştirilmektedir. Bundan dolayı bu ülkede yaşayanlar yoğun bir biçimde döviz ile ilişki içerisindedir. Döviz ile olan bu yoğun ilişki milli paranın varlığını pasifize ederek para ikamesi veya dolarizasyon olgusunu yaratmaktadır. Para ikamesi, milli paranın herhangi bir sebeple esas fonksiyonlarından bir kısmını veya tamamını kaybetmesiyle yerini başka bir para biriminin almasına yol açan duruma denir³⁴. Dolarizasyon ise Amerikan Doları'nın dünya çapında hesap birimi ve değer taşıyıcı olarak yerli paranın yerini almasıdır. Calvo ve Vegh (1992)'e göre "dolarizasyon" ulusal paranın "hesap birimi" olma ve "değer saklama" fonksiyonlarının yabancı para tarafından ele geçirilmesidir. Para ikamesi ise yabancı paranın "değişim aracı" olarak kullanılmasıdır. Bu durumda para ikamesi dolarizasyonun son aşamasıdır.³⁵ Dolarizasyonda milli para birimi yerine muhakkak Dolar'ın kullanılması şart değildir. Euro veya Sterlin gibi başka para birimleri kullanılsa da sistemin adı dolarizasyon olarak geçmektedir.

Kronik enflasyon ve uzun süreli ekonomik istikrarsızlıklar, milli paranın değerini kaybetmesine neden olmaktadır. Bu da halkın milli paradan uzaklaşarak dövizle yönelmesine yol açmaktadır. Kısaca para ikamesinin/dolarizasyonun en önemli nedeni kronik enflasyonlardır.³⁶ Enflasyonun yükselmesi ulusal faiz oranlarını yükseltecektir. Ulusal faiz oranının uluslararası faiz oranlarının üzerine çıkması durumunda özel sektör yurtdışına

³³Hawkins J. Ve Paul Masson, Economic aspects of regional currency areas and the use of foreign currencies. BIS Papers No:17 Regional currency areas and the use of foreign currencies. May 2003, s. 4-5 <http://www.bis.org/pub1/bppdf/bispap17c.pdf> (Erişim Tarihi: 16.03.2008)

³⁴COŞKUN, Nazende Özkaramete, "Türkiye'de Dolarizasyon ve Etkileri:1990-1998", Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:15, 1999

³⁵HEKİM Derya, Para İkamesi Histerisi: Türkiye Örneği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2008, s.27

³⁶Guillermo A. Calvo and Carlos A. Vegh, "Currency Substitution in Developing Countries: An Introduction", IMF, Working Paper, 1992.

yönlenecektir. Çünkü faiz oranları daha caziptir dolayısıyla daha az maliyetlidir. Yurtdışından borçlanmanın daha az maliyetli hale gelmesi ve özel sektörün yurtdışından borçlanması dolayısıyla da para ikamesi seviyesinin artmasına yol açacaktır.

Yabancı bir parayı yasal ödeme aracı olarak kabul eden bir ülke, senyorajdan sağlayacağı geliri kaybedecektir. Birincisi, söz konusu ülke, halkın ve bankaların ellerinde bulunan yurtiçi para stokunu Dolar cinsinden uluslararası rezervler veya ödünç aldığı fonlarla değiştirmek zorunda kalacaktır. İkincisi, aynı ülke para talebindeki artışı karşılamak için her yıl basılan yeni para akışından kaynaklanan gelecekteki senyoraj gelirlerinden vazgeçecektir. Finansal gelişme, muameleleri etkilemede daha az döviz ihtiyacına yol açarken bu yükselişlerin zamanla küçülmesi ihtimali de mevcuttur.³⁷

Para kurulu ile dolarizasyon, büyük ölçüde birbirine benzer düzenlemeler olmasına karşın; aralarında bir karşılaştırma yapılması halinde yine de, farklılıkları konusunda bazı ipuçlarına ulaşılmaktadır. Buna göre dolarizasyon, hükümet için senyoraj gelirin kaybedilmesini ifade etmektedir. Ancak dolarizasyonun en önemli ayırt edici özelliği, süreklilik arz etmesi ya da hemen hemen buna yakın olmasıdır. Muhtemelen dolarizasyonu terk etmek, para kurulu uygulamasını değiştirmek veya terk etmekten çok daha zor olacaktır.

1800'lerde İngiliz kolonilerinde görülen para kurulu uygulamalarına bakacak olursak; özellikle azgelişmiş ülkeler, para birimlerini dünya genelindeki güçlü para birimleri ile resmi olarak sabitlemekte ve bu yolla hem dış ticaretini hem de diğer ekonomik faaliyetlerini döviz kuru belirsizliğinin en az olduğu bir ortamda sürdürmek yoluna gitmektedirler. Para kurulu uygulamalarında dünya genelinde kullanılan başlıca para birimleri olarak ABD Doları, İngiliz Sterlini, Fransız Frangı ve günümüzde Euro karşımıza çıkmaktadır. Tablo 1.2'de dünya genelinde yapılmış olan başlıca para kurulu anlaşmaları yer almaktadır. Dünyada uygulanan başlıca dolarizasyon uygulamalarına baktığımızda ise tam dolarizasyon anlamında Panama, Ekvador, El Salvador örnekleri karşımıza çıkar.³⁸

³⁷ A. Berg ve E. Borensztein, "The Dollarization Debate", Finance ve Development, Mart 2000, s.4

³⁸ Quispe-Agnoli Myriam, Costs and Benefits of Dollarization, s.9-16

<http://www.frbatlanta.org/filelegacydocs/quispedollarizationrevised.pdf> (Erişim Tarihi: 19.03.2008)

Tablo 1.2: Dünya'daki Belli Başlı Para Kurulu Ülkeleri

ÜLKELER	YIL	ÇAPA PARA	ÜLKELER	YIL	ÇAPA PARA
Arjantin	1991	ABD Doları	Falkland	1899	İngiliz Sterlini
Bahamalar	1916	ABD Doları	Gibraltar	1927	İngiliz Sterlini
Bermuda	1915	ABD Doları	Guernsey	1945	İngiliz Sterlini
Bosna-Hersek	1997	Euro	Hong Kong	1983	ABD Doları
Burnei	1967	Singapur \$	Isle of Man	1961	İngiliz Sterlini
Bulgaristan	1997	Euro	Jersey	1963	İngiliz Sterlini
Cayman Adaları	1972	ABD Doları	Lesotho	1980	Güney Afrika Randı
Djibouti	1949	ABD Doları	Litvanya	1994	Euro
Doğu Karayipler	1950	ABD Doları	Macau	1983	Hong Kong \$
Estonya	1992	Euro	Namibia	1993	Güney Afrika Randı
Faroe Adaları	1949	Danimarka Kronu	St Helena	1917	İngiliz Sterlini

Kaynak: MASSON Paul and HAWKINS John, "Economic aspects of regional currency areas and the use of foreign currencies", **BIS Papers** No:17 Regional currency areas and the use of foreign currencies. Mayıs 2003

Hem kur dalgalanmasından, hem de sermaye kontrolleri uygulamasından kaynaklanacak olumsuzluklardan kurtulmanın yollarından biri de para kurulu uygulamasıdır. Para kurulu, ülke parasının seçilecek olan yabancı bir para ile sabit kurdan değişim esasını tespit eden, uzman kişilerden oluşan ve belirli yasal düzenlemeleri gerektiren bir organdır. Para kurulu uygulaması Hong Kong'da 1983, Arjantin'de ise 1991 yılından bu yana devam etmektedir. Bu uygulamada yeni para basımı sadece sabit bir kur üzerinden aynı miktarda bir döviz girişi olması durumunda mümkün olmaktadır. Bu durumda para otoritesinin elinden kurları değiştirebilme ve otonom bir para politikası izleme imkânı alınmış olmaktadır. Bir başka ifadeyle, para kurulu merkez bankasının yerini alacaktır. Sistem kredibilite sağlamakla beraber, vuku bulacak herhangi bir mali krizde ekonominin son borç veren rolünü üstlenecek bir kurumdan mahrum bulunmaktadır.

Dolarizasyon kur rejimini benimseyen ekonomiler açısından para kuruluna göre bazı farklı avantajları bulunmaktadır: Birincisi, ulusal paranın yerine yabancı güçlü bir paranın kullanılması sonucu parasal disiplin artırmakta dolayısıyla devalüasyon ihtimali ortadan kalktığı için sistemin kredibilitesi daha yüksek olmaktadır³⁹. İkincisi, Para birimi kullanılan ülkeden (ABD, AB) daha istikrarlı fiyat seviyesi ve daha düşük faiz oranları ithal edilecektir. Son olarak ise, para birimlerinin birbirine çevrilmesi esnasında doğan işlem masrafları ortadan kalkacak ve para birimi kullanılan ülke ile olan ilişkiler ve entegrasyon artacaktır⁴⁰.

Bu avantajların yanı sıra bazı dolarizasyonun sakıncaları da mevcuttur: Dolarizasyon kur rejimini benimseyen ülkenin milli egemenliği ile alakalı iki konudan feragat etmesine sebep olmaktadır. Ülkenin kendi milli parası ve para politikası olmayacaktır. Buna ilaveten, merkez bankasının bulunmaması sebebiyle kriz anlarında son başvuru mercii bulunmayacaktır.⁴¹ Ayrıca ülkenin milli parasının olmaması senyorej gelirlerinden vazgeçilmesi anlamına gelmektedir⁴².

Dolarizasyon uygulamasında da bankacılık sisteminin zayıf olması gibi sebeplerden dolayı krizlerle karşılaşma ihtimali her zaman mevcuttur. Bu nedenle finansal sistemin denetimi ve düzenlenmesi ile ilgili olarak yeni bir kurum oluşturulabilir. Ayrıca Dolarizasyon, finansal entegrasyonu teşvik etmenin yanı sıra, ABD ile ticari entegrasyonun sağlanmasını zorunlu hale getirmektedir.

1.4. REZERV PARA SİSTEMİ

Bu alt bölümde rezerv para, rezerv paranın önemi ve rezerv para olabilmenin kriterleri ele alınarak bir para biriminin nasıl rezerv para statüsü kazanabileceği vurgulanmaya çalışılmıştır.

³⁹MÜSLÜMOV Alovst, HASANOV Mübariz, ÖZYILDIRIM Cenktan, "Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri", TUSİAD Ekonomi Ödülleri, İstanbul, 2002, s.17

⁴⁰Dış Ticaret Müsteşarlığı, Döviz Kuru Politikaları, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/d%C3%B6viz.doc>, (Erişim Tarihi: 20.03.2008)

⁴¹MÜSLÜMOV Alovst, HASANOV Mübariz, ÖZYILDIRIM Cenktan, "Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri", TUSİAD Ekonomi Ödülleri, İstanbul, 2002, s.18

⁴²ÖZDEMİR K. Alim, ŞAHİNBEYOĞLU Gülbin, "Alternatif Döviz Kuru Sistemleri", TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, Ankara, Eylül 2000, s.6

1.4.1.Rezerv Para ve Parasal Taban

Rezerv Para, merkez bankaları ile uluslararası finans kuruluşlarının portföylerinde bulunan döviz, SDR ve altın cinsinden varlıkları ifade etmektedir. Resmi kurumlar, uluslararası piyasalarda geçerliliği olan yabancı para ve finansal varlıkları rezerv olarak adlandırıp ellerinde tutarlar. Başka bir tanımla, rezerv para, merkez bankalarının ve resmi kurumların, ülkenin uluslararası ticaretinin önemli bir bölümünü finanse etmek ve finansal piyasalarda gerekli zamanlarda etkili müdahaleler yapabilmek için kambiyo kasasında tuttuğu paradır⁴³.

Aşağıdaki şekilde formülize edilebilir:

Rezerv Para = Emisyon + Bankalar Mevduatı (Bankalar Zorunlu Karşılıkları + Bankalar Serbest İmkânı) + Fon Hesapları + Banka Dışı Kesimin Mevduatı

Parasal Taban = Emisyon + Bankalar Mevduatı + Fon Hesapları + Banka Dışı Kesim Mevduatı + *Açık Piyasa İşlemleri*

Merkez Bankası Parası = Emisyon + Bankalar Mevduatı + Fon Hesapları + Banka Dışı Kesim Mevduatı + Açık Piyasa İşlemleri + *Kamu Mevduatı*

1.4.2.Rezerv Paranın Önemi

19. yy'da finansal işlemlerin gelişmeye başlaması ile birlikte uluslararası rezerv varlıklarının ve bu varlıklar içerisinde ki döviz miktarının önemi giderek artmaya başlamıştır. 21. yy'a geldiğimizde ise uluslararası rezerv varlıklarının yaklaşık % 90'ını döviz oluşturmaktadır. Merkez bankalarının rezervlerindeki döviz cinsinden varlıklarını, Amerikan Doları, Japon Yeni, İngiliz Sterlini, İsviçre Frankı ve son olarak da Alman Markı, Fransız Frankı gibi Avrupa ülkelerinin paralarını ikame eden Euro oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde büyük bir bölümünü Amerikan Doları kapsamaktadır.⁴⁴

Finansal işlemlerin serbestleşmeye başlaması ile birlikte ülkeler uluslararası finansal kaynaklara ulaşmaya başlamış dolayısıyla dış ticarete rezerv tutmanın önemi giderek azalmıştır. Fakat iç piyasadaki arz ve talebi dengelemek için yani müdahale amacıyla rezerv

⁴³COLLIGNON Stefan and MUNDSCHENK Susanne, "The Euro as an International Currency" AUME, Draft, September 1999, s.5

⁴⁴SHAMS Rasul, "Is It Time for a World Currency", Hamburg Institute of International Economics, 2002, s.12

tutmanın önemi artmıştır. Merkez Bankaları iç piyasadaki işlemlerde arz ve talebi dengeleyebilmek için açık piyasa işlemlerine başvururlar.⁴⁵ Merkez bankaları, ulusal paranın değerini (artmaması veya azalmaması yönünde) koruyabilmek için açık piyasa işlemleri ile piyasaya müdahale ederler. Bunun içinde gerekli rezerve sahip olmalıdırlar. Aksi takdirde ülke ekonomisi devalüasyon veya revalüasyona maruz kalacaktır ki zira her ikisi de ülke ekonomisi için handikaplıdır.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, finansal işlemlerin serbestleşmesiyle birlikte ülkelerin finansal kaynaklara daha kolay ulaşabilmesinden dolayı her ne kadar dış ticarete rezerv tutmanın önemi giderek azalsa da, merkez bankalarının kamu kesimi dış borcunu yönetmekle yükümlü kalması göz ardı edilmemeli ve bundan dolayı merkez bankasının elindeki rezerv miktarı dış piyasada da önem taşımaktadır.

1.4.3.Rezerv Para Olmanın Kriterleri

Bir paranın uluslararası para birimi olarak ülkelerin döviz rezervlerinde önemli bir paya sahip olabilmesi için kısaca rezerv para olabilmesi için belli başlı bazı kriterleri taşımaması gerekmektedir.

Bu kriterleri,

Paranın uluslararası değerinin istikrarlı ve sermaye hareketlerinin kontrollü olması,

Ait olduğu ülkenin dünya üretim ve ticaretinde önemli bir paya sahip olması,

Gelişmiş bir finansal piyasa sahip olması,

Geçmişten gelen bir güce sahip olması,

Ekonomide öngörülebilir ve sürdürülebilir nitelikte siyasi ve ekonomik istikrar olması,

Ulusal finans piyasalarının gelişmişlik, derinlik ve enstrüman zenginliği açısından en önde koşuyor olması,

şeklinde özetleyebiliriz.

⁴⁵KARLUK Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2002, s.345

1.5.PARASAL BİRLİK

Parasal Birlik, bir grup ülkenin ulusal paralarının değerini sabit kurlarla birbirlerine bağladıkları ve birlik dışındaki ülkelere karşı paralarını serbestçe dalgalandırdıkları bir sistemdir. Para birliğinde sistem bir rezerv paraya dayanmaktadır. Birlik üyesi herhangi bir ülkenin parasının etkinliği kalmamaktadır. Parasal birlikteki nihai amaç, birlik içerisinde tek bir para biriminin geçerli olmasıdır.⁴⁶ Birlik içerisindeki ülkelerin tek paraya geçmesinden sonra, konjonktüre uygun bir şekilde tek Merkez Bankasına geçmeleri de gerekir. Dolayısıyla, tek Merkez Bankasına geçilmesiyle birlikte para birliğindeki ülkeler bağımsız bir para politikası izleme yetkilerini de kaybederler.⁴⁷ Kısaca Parasal Birlik süreci, parasal birlik ülkelerinin tek para ve tek merkez bankasına geçmeleri ile sonuçlanır.

Bir ülke için parasal birliğe katılmak çok güçtür. Çünkü parasal birlik bir nevi ülkenin parasal işlemlerdeki ulusal egemenliğinin sona ererek yönetiminin başka bir otoriteye devredilmesi anlamına gelmektedir. Yani ülke merkez bankaları, birlik merkez bankasının bir nevi şubeleri olarak faaliyet gösterir hale gelirler. Dolayısıyla üye ülkeler, para politikasının yanı sıra maliye politikasında da uyum sağlamak zorunda kalırlar.

Parasal Birliğe üye olan ülkelerin döviz rezervlerinin tamamı ortak bir rezerv fonunda toplanır. Bu fon, merkez bankası emrine tahsis edilmiştir. Böylece Merkez Bankası parasal birliğe üye ülkelerin karşılaşılabilecekleri geçici nitelikteki ödemeler bilançosu açıklarını birbirine koordine edilmiş para ve maliye politikaları uygulayarak kapatmış olur.⁴⁸

1.5.1.Parasal Birliğin Faydaları

Parasal birliğe üye olan ülkelerin birbirleriyle olan entegrasyonu ne kadar iyi olur ise birliğe katılımın faydaları da o kadar iyi olur. Bu faydaları başlıklar halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

⁴⁶KARLUK Rıdvan, Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınları, İstanbul, Ocak 2002, s.274

⁴⁷YILDIZ Mircan, Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği, Dış Ticaret Dergisi, Yıl 4, Sayı:15 Ekim 1999, s.89-117

⁴⁸KARLUK Rıdvan, Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği, Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: XIV, Sayı:1-2, Eskişehir, 1998, s.3

a) Sermayenin Entegrasyonu

Parasal birlik ile beraber birlik üyeleri arasında sermayenin serbest dolaşımını engelleyen tüm sınırlamalar kaldırılarak sermayenin entegrasyonu sağlanmış olur. Birlik üyelerinden herhangi birinin mali açıyla karşılaşması durumunda faiz oranlarını artırarak piyasasına sermaye çekip ya da doğrudan sermaye piyasasından borç alarak açığını kapatabilir.⁴⁹

b) Döviz Kuru Riskinin Ortadan Kaldırılması

Döviz kurlarındaki belirsizlik ticaret ve yatırımı olumsuz etkilemektedir. Parasal birlik sonucu tek bir paranın kabul edilmesiyle döviz kurundaki risk ortadan kalkmaktadır. Forwad piyasaları genellikle bir senelik sözleşmelerden oluştuğu için forwad piyasaları varlığında dahi riskten kaçınmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle risk sevmeyen ihracatçı veya ithalatçılar bu riskten kaçınmak için belirli bir maliyete katılmak zorunda kalmaktadır. Döviz kuru riskinin varlığı taşıma maliyetlerinin varlığı gibi dış ticareti azaltıcı yönde etkilemektedir. Ayrıca döviz kurundaki belirsizlik gelecekteki mal ve hizmet fiyatlarında da belirsizliğe yol açmaktadır. Ekonomik aktörler üretim, tüketim ve yatırım kararlarını fiyat sisteminden elde ettikleri bilgilere dayanarak verdikleri için fiyatlardaki belirsizlik bu kararların doğru alınmasını engellemektedir.

c) İşlem Maliyetlerinin Ortadan Kaldırılması

Parasal birliğin diğer bir faydası bir para biriminin diğer bir para birimine çevrilmesi için katlanılan işlem maliyetinin ortadan kaldırılmasıdır. Ulusal paraların dolaşımdan kaldırılarak dolaşımda tek paranın hâkim olması işlem maliyetlerini azaltmaktadır. Bu tür işlem maliyetlerine en çok bankacılık sektörü karşı karşıya kalmaktadır. Birlik sonucu tek paranın kullanılması ile birlikte müşteriler tarafından bankalara ödenen komisyonlar ortadan kalmaktadır. Ayrıca bankalar bu işlemleri yapmakta olan eleman kullanmak zorunda kalmamaktadır.

⁴⁹VICKERS Jhon, European Monetary Union, Euro and Its Impacts, Doğu Üniversitesi Dergisi, İstanbul 2002/6, s.2-3

d) Fiyatlarda Şeffaflık ve Verimlilik Artışı

Parasal birliğin bir diğerk faydası birliğe ait tüm üye ülkelerde aynı para biriminin kullanılması sonucu aynı mal ve hizmet için üye ülkeler arası fiyat farklılıklarının daha iyi anlaşılabilmesidir. Üretici ve tüketiciler aynı para biriminden olan fiyatları daha iyi karşılaştırabilecekleri için tüm üye ülkelerde daha kolay alışveriş yapılabileceklerdir. Bu nedenle birlik içerisindeki fiyat farklılıkları azalmakta, piyasaların bölünmesi engellenmekte ve rekabet artışı ortaya çıkmaktadır. Rekabetin artması sonucu fiyatlar düşeceği için bundan da tüm tüketiciler faydalanabilecektir.

Ayrıca birlik içerisindeki firmalar, maliyetler ve satışlar hakkında daha iyi bilgi sahibi olabilecekleri için diğerk ülkelerde de şubeleri olan firmalar hesaplarını tek para birimi ile tutabilecekler dolayısıyla bu durum idari prosedürleri ortadan kaldırarak verimlilik ve şeffaflığı artırır.

e) Likidite Artışı Sağlanması

Parasal birlik ile daha büyük bir bölgede tek bir para biriminin dolanımında olması sonucu paranın sağladığı fonksiyonlardan elde edilecek olan faydalar da artmaktadır. Tek paraya sahip olunması ile yukarıda da bahsettiğimiz gibi işlem maliyetleri azaltılmakta ve bu nedenle bilgi edinme, araştırma ve işlem maliyetleri azaltılmaktadır. Paranın değer saklama fonksiyonu değişim aracı olma fonksiyonu ile yakından alakalıdır ve daha fazla insan parayı kullandığından bir değişim aracı olarak paranın değeri artar.

f) Spekülatif Sermaye Akımlarının Önlenmesi

Döviz kuru piyasasının genişlemesi sonucu hem piyasada işlem yapan kişi sayısı hem de yapılan işlem hacmi artacaktır. Bu nedenle spekülatörlerin piyasadaki fiyatı dolayısıyla piyasayı etkileme gücü azalacaktır. Spekülasyonların azalması ile birlikte hem döviz kuru riski azaltılmış hem de spekülatörlere özel sektör veya hükümet tarafından daha az döviz ödenmiş olacaktır.

g) Uluslararası Para Olmadan Kaynaklanan Faydalar

Parasal birlikle birlikte ortaya çıkan yeni para, birlik dışında da kullanım alanı bulacaktır. Yeni kullanım alanı bulan para, birliğe ekstra gelir getirir. Ayrıca yabancı yatırımcılar yeni para cinsinden satılan hisse senetlerine yatırım yapacaklar ve

borçlanacaklardır. Dolayısıyla bono ve hisse senedi piyasasındaki ve yurt dışındaki bankaların yaptığı işlemlerin hacmi artacak ve bu da yurt içi finans piyasalarına hareketlilik getirecektir.⁵⁰ Ünlü iktisatçı Tobbin, ortak paranın faydasını ortak dile benzetmiştir. Tobbine'e göre dilin yaygın kullanımı ne kadar işlevselse, geniş kullanım alanına sahip bir para da, özellikle iletişim kurmak açısından o kadar işlevsel olacaktır⁵¹.

1.5.2.Parasal Birliğin Maliyeti

Parasal birliğe giriş ve entegre olmak için ülkeler farklı maliyetlere katlanmak zorunda kalırlar. Yani, parasal birliğe üye olan ülkelerin birlik sonucu bazı faydaları elde etmesi gibi bazı zararlarla da karşı karşıya kalması şüphesizdir.

a) Ulusal Paranın ve Para Politikasının Bağımsızlığını Kaybetmesi

Birlik ile birlikte dikkat çeken ilk husus, üye ülkelerin ulusal paralarının bağımsızlıklarını kaybetmesidir. Ülke parasal birliğe katıldıktan sonra artık bağımsız bir döviz kuru politikası izleyemez. Kural olarak bağımsız bir ülke iç ve dış dengeyi kurmak zorundadır. Bağımsız bir ülke gerek para politikası gerekse maliye politikaları ile istenilen üretim ve istihdam seviyesine göre dış dengesini ayarlayabilir. Fakat birliğe üyelik söz konusu ise birlik içerisindeki yürürlükteki para politikasına uymak zorundadır.

b) Giriş ve Adaptasyon Maliyetleri

Parasal birliğe geçiş sürecinde birliğe girme ve adaptasyon maliyetleri de vardır. Yeni paraya geçiş yapabilmek için gerekli idari, yasal ve yeni donanım maliyetleri vardır. Ayrıca yeni paraya alışabilmek için katlanılacak hesaplama ve değer biçme zorlukları da psikolojik bir maliyet olarak düşünülebilir. Bunların yanı sıra, firmaların hesaplarını yeni para cinsinden düzenlemeleri de ayrı bir maliyettir.

⁵⁰VERGİL Hasan, Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, "Parasal Entegrasyon:Teori ve Uygulama Örnekleri", Ekin Yayın Evi, Bursa, 2005, s.73

⁵¹DE GRAUWE Paul, International Money Post War Trends and Theories, New York, Oxford University Press, 1989, s.2

İKİNCİ BÖLÜM

DOLAR VE EURO’NUN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ULUSLARARASI REZERVLERDEKİ GELİŞMELER

Bu bölümde, Dolar ve Euro’nun doğuşlarından yükseliş süreçlerine kadar yaşanan gelişmeler ayrıntılı bir şekilde ele alınarak zamanla uluslararası piyasada rezerv para mücadelelerinin hangi safhaya geldiği ve uluslararası resmi rezervlerdeki paylarının nasıl değiştiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1.DOLARIN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu alt bölümde altın standardı sisteminden günümüze kadar geçen süreç içerisinde Dolar’ın nasıl yükselerek rezerv para hâkimiyetini devam ettirdiği vurgulanmıştır.

2.1.1.Altın Standardı Sistemi ve Sonu

Altın, tarihsel olarak eski çağlardan beri ekonomik hayatta yerini almıştır. Fakat altın standardının resmi olarak ekonomik hayata girmesi, 18.yy ve 19.yy’larda Batı Avrupa’da güçlü hükümetlerin oluşmasına kadar yerini alamamıştır. 19.yy’dan önce ekonomik hayat sönük, halkın geliri düşük olduğundan dolayı genellikle paralar gümüşe dayanıyordu. Bu yüzden altın daha nadir bulunan ve kıymetli bir maden olduğundan mübadelelerde yer alamamıştır.⁵²

Zamanla zenginleşen ülkeler, gümüşün esas maden olma özelliğini kaybetmekte olduğunu gördükten sonra gittikçe gümüş standardından ayrılmaya başladılar. Gümüş paranın yerini İngiltere’de 17.yy, Fransa’da 18.yy, Almanya’da ise 19.yy’ın sonuna kadar koruduğu görünmektedir. Fakat gümüş tek maden standardı olarak kalmamış daha çok altınla paralel bir bimetalizm şeklinde bulunmuştur.⁵³ Bimetalist para sistemini uygulayan ülkeler altın ile gümüş arasındaki belirlenen sabit oranı korumada pek çok güçlüklerle karşılaşmışlardır. O dönemlerde dünyanın en büyük ekonomik gücü olan İngiltere bu sakıncaları ortadan

⁵²GRUBEL Herbert G., The International Monetary System,Penguin Modern Economics Texts, 1970, s.101

⁵³ULUDAĞ İlhan, Uluslararası Para Sorunları, Bursa İTİA Yayını, No:10, İstanbul, 1975, s.20

kaldırmak için 1821’de resmi olarak altın standardı uygulamasını başlatarak altın standardı uygulamasına geçen ilk ülke olmuştur. Ardından 1870-1880 yılları arasında ABD ve Fransa başta olmak üzere Almanya, Belçika, İtalya ve İsviçre altın standardına geçti.⁵⁴ Altının gümüşe oranla değerinin daha yüksek oluşu ve bu nedenle de daha az yer tutuşu, altının gümüşe tercih edilmesine sebep olmuştur. Her ülkenin altına bağlanması ve aynı metalin çeşitli ülkelerin para birimlerinin değerini ifade eden sabit bir ölçü birimi olması, altına hem milli hem de uluslararası para niteliği kazandırmıştır.⁵⁵

Altın standardı, paranın değerinin belirli ağırlıktaki altının değerine bağlandığı parasal sistemdir.⁵⁶ Bu ilkeyi savunan iktisatçılar, bankanın tedavüle sürdüğü banknotun belirli minimum oranda altın veya gümüş karşılığı bulunması gerektiğini savunmuşlardır. Yani altın, rezerv karşılık olarak belirlenmiştir. Aşağıda da görüleceği gibi Birinci Dünya Savaşından önce Dolar, Mark, Sterlin gibi ulusal para birimlerinin değerlerini, simgeledikleri altın miktarı belirlemiştir.

Tablo 2.1: Ülkeler İtibariyle Altın Standardının Uygulanışı

ÜLKELER	GİRİŞ YILI	ALTIN PARİTESİ (GR)
İngiltere	1821	1 Pound=7.32
ABD	1850	1 Dolar=1.51
Fransa	1873	1 Frank=0.30
Almanya	1873	1 Mark=0,36
Avusturya-Macaristan	1892	1 Kron0.31
Rusya	1897	1 Ruble=0.78
Hindstan	1899	1 Rupee=0.71

Kaynak: UZUNOĞLU Sadi, Para ve Döviz Piyasası, Literatür Yayıncılık, İstanbul-2003

⁵⁴GRUBEL Herbert G., The International Monetary System,Penguin Modern Economics Texts, 1970, s.102-103

⁵⁵TURAN Gül Günver, Uluslar arası Para Sistemi Dünü ve Bugünü, T. İş Banksı Kültür Yayınları, No:205, Ankara, 1980, s.9

⁵⁶Ekodiyalog, Ekonomi Politikası Sözlüğü, <http://www.ekodialog.com> (Erişim Tarihi: 25.03.2008)

Teorik olarak dış ticareti de dengede tutan bir sistemdir. Bu sistem gelir-gider dengesini sağlamlaştırıyor, iç ve dış ticaret ile uluslararası ticareti canlandırıyor, üretim araçlarının gelişmesine vesile olarak güçlü bir ekonomi inşa ediyordu. 18.Yüzyıl klasik ekonomistlerinden David Hume, bunu Fransa'yı örnek vererek anlatır. Diyelim ki Fransız hükümeti, frank arzını arttırdı. Ne olur, Fransa'da fiyatlar artar. Artan fiyatlar, ithalatı körükler. Neden çünkü fiyatlar hem Fransa dışında görece olarak daha düşüktür, hem de ücretleri yükselen Fransızlar ithal mallara yönelirler.⁵⁷ Böylece denge bozulmuş olur. Oysa altın standardı para arzının aşırı artışına ve enflasyona mani olmaktadır. Bu sistemde kesinlikle ödemeler dengesizliği veya bütçe açıkları yaşanmıyordu. Ödemeler dengesi açık verdiğinde altın çıkışıyla para arzı azaltılmış ve böylece fiyatların düşerek ihracatın artması sağlanmıştır. Ödemeler dengesi fazla verdiğinde ise altın alımı yapılarak para arzı artırılmış ve artan fiyatlar ihracatı azaltıcı bir etki göstermiştir⁵⁸. Böylece altının, değeri düşmediği ve kıymetini koruduğu için; ticari ilişkilerde veya pazarlarda kullanıldığında veya bir bölgeden diğer bir bölgeye transfer edildiğinde, otomatik bir denge sağlıyordu.

Altın standardı sisteminde “döviz” kavramının varlığı mevcut değildir. Ülkeler dış ticaret sonucu satın aldıkları mal ve hizmetlerin ücretlerini kendi para birimleriyle öderler. Örneğin Fransa yabancı bir ülkeden ithal ettiği mallar için ödemeyi frank'la yapmak zorundadır. Fransa'ya mal ihraç eden ülke ise aldığı frankları istediği zaman Fransa'da altına çevirerek altınları kendi rezervlerine katabilir. Bu ticaret sonucu, netice itibariyle Fransa'dan altın çıkışı söz konusu olmakta, dolayısıyla bu da Fransız altın stoklarının azalması demektir. Bu durumda Fransa altın çıkışını engellemek için bir yandan para arzını azaltırken diğer yandan Fransız bankaları verdikleri kredileri azaltmaya çalışır ki ithalat sonucu altınlar yurt dışına çıkarılmasın. Böylece para arzının azaltılmasıyla insanların satın alma gücü düşürülerek talepte bir daralma dolayısıyla fiyatlarda da bir düşüş yaşanacaktır. Yurt içerisinde düşen fiyatlar bu defa ihracatı tetikleyerek altının akışını terse çevirip tekrar Fransa'ya altın girişi sağlanacaktır. Sonuç itibariyle iç ve dış denge sağlanmış olacaktır.

19.yy'da yaygın olan Klasik İktisatçıların “Bırakınız Yapsınlar” (laissez-faire) anlayışı aslında bu döngüyü ifade etmektedir. Çünkü bu politika doğal ekonomik düzen varsayımına dayandırıyordu. Yani Klasik iktisatçılar, “devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini

⁵⁷Ekodialog, 1929 Ekonomik Buhranın Görünmeyen Yüzü, Mali Kaos, <http://www.ekodialog.com/Makaleler> (Erişim Tarihi: 26.03.2008)

⁵⁸MELVIN Michael, International Money and Finance, Massachussets, Adison-Wesley, 1997, s.48-49

ve böylece ekonominin iç dinamiklerinin kendi dengesini bulacağını” ifade ederlerken söylemek istediklerinden birisi de budur.

Bu sitemde teorik olarak her ne kadar otomatik denge var olsa da her ne kadar siyasi ve ekonomik baskı olmasa da uygulamada sistem bu kadar basit işlememiştir. Sisteme dahil olan ülkeler sistemin kurallarına pek uymadıkları için krizler kaçınılmaz olmuştur.⁵⁹

Altın Standardı Sistemi, 1914’te Birinci Dünya Savaşı ile sona erdi. Çünkü savaşın maliyeti çok yüksekti ve Amerika Birleşik Devleti’nin haricinde hiçbir ülkenin elinde, savaş harcamalarını karşılayacak kadar altın yoktu. Savaşla birlikte Avrupa ülkelerinin gerek sanayi gerekse tarımsal üretimi büyük ölçüde hasar görmüştür. Bu hasar sonucu enflasyon kontrol edilemeyecek hale gelmiştir. Ayrıca Avrupa ülkelerinin gerek savaş sırasındaki gerekse savaş sonrasındaki askeri harcamaları aşırı derecede borçlanmalarına da yol açmıştır. Borçları finanse edebilmek için hükümetler emisyonu başvurarak piyasalara fazlasıyla para arzı yapmışlardır. Bu para arzındaki artış da piyasalarda enflasyonist baskı oluşturarak paranın satın alma değerini düşürmüş böylece kişi ve firmaların değer kaybıyla zarara uğramak istemediklerinden dolayı altına yönelmesine neden olmuştur. Merkez Bankalarının rezervlerinde bu talebi karşılayacak kadar altın stoku olmadığı için bir süre para birimlerinin altın miktarını azaltarak idare ettiler. İdare edemeyecek duruma geldiklerinde altın standardı sistemini terk ederek kağıt para sistemine geçtiler.⁶⁰ Fakat Amerika Birleşik Devletleri için aynı şey söz konusu değildi. Çünkü Amerika 1850’lerde kendi topraklarında altın bularak stoklarını bilhaye artırmıştı.

Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkeler tekrar altın standardı sistemini ayakta tutmaya çalıştılar ve eski kur üzerinden dönüş yaptılar. 1928 yılı itibariyle tüm ülkeler tekrar altın standardına dönüş yapmışlardı. Fakat bu deneme başarıya ulaşamamıştır. Dış ticaretin iyice kısıldığı ortamda dış denge artık amaç olmaktan çıkmış ve dış ticaretin artırılması için tüm yollar denenmeye çalışılmıştır.⁶¹

⁵⁹KANSU Aydan, "Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri, Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri", Derin Yayınları, İstanbul, 2004, s.8

⁶⁰KINDLEBERGER Charles P., A Financial History of Western Europa, 2. Edition, Oxford University Press, 1993, s.319

⁶¹DEMİR Gülten, Asya Krizi ve IMF, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s.4

Savaş sonrasındaki ticaret artırıcı politikalar ülkelerin devalüasyon veya revalüasyon ile karşı karşıya kalmalarına neden olarak nihayetinde kurların sürdürülmesini de olanaksız hale getirmiş ve ardından patlak veren 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonucu sistem tekrar sürdürülemez hale gelmiştir. Böylece 1933'lere gelindiğinde altın standardı sistemi tamamen yıkılmıştır.⁶²

2.1.2.1929 Dünya Ekonomik Bunalımı

Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisi bir toparlanma sürecine girmişti. 1920'li yıllarda Amerikan politikacılarının ve ekonomistlerinin büyük çoğunluğu, liberal ekonominin, en iyi ekonomik sistem olduğuna savunuyorlardı ve ABD ekonomisinde Klasiklerin “Bırakınız Yapsınlar” (laissez-faire) anlayışı hâkimdi. Bu dönemde devletin ekonomiye müdahalesi söz konusu değildi ve özellikle bu anlayışla ABD iktisadi kalkınmada hızla ilerliyordu.

1920'lerde ekonomik göstergeler oldukça iyi durumdaydı. Üretim ve istihdam oranı yüksekti. Ücretler çok fazla yükselmüyordu ve fiyatlar istikrarlıydı. Birçok insan aşırı derecede fakirdi ancak halkın büyük çoğunluğu hiç olmadığı kadar rahat ve zengindi.⁶³ Böyle bir ortamda halk gelirlerinin neredeyse tamamını sermaye piyasalarına yatırarak değerlendiriyordu dolayısıyla bu da hisse senedi piyasasına hareketlilik kazandırıyor.

Fakat her şeyin güzel gözüktüğü bu ortamda bankaların yapılanmasıyla ilgili ciddi sorunlar mevcuttu. ABD'de günde 4–5 banka açılıyordu. Bankaların sermaye esaslarını, rezerv ve kredi oranlarını belirleyen yasalar yoktu. Şirketlerin mali tablolarının güvenilirliğini sağlayan ayrıca yatırımcıları koruyucu yasalar yoktu. Bu yüzden yatırımcı senedini aldığı firma hakkında yeterince bilgiye sahip olamıyordu ve her şey spekülasyona açıktı. 1927–1928 yıllarında piyasada spekülasyon hareketleri hızlanmıştı.⁶⁴ Spekülasyonu önleyici tedbirlerin zamanında alınmamış olması fiyatların aşırı yükselmesine yol açmıştır. Daha sonra piyasaların sallantıda olduğuna dair söylentilerin ABD sinai üretimindeki yavaşlama ile aynı döneme rastlaması, şişen hisse senedi fiyatlarının aniden düşmesine ve hisse senetlerinden

⁶²SEYİDOĞLU Halil, Uluslar arası Finans, Güzem Yayınları, İstanbul, Şubat 1997, s.7

⁶³1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, <http://tr.wikipedia.org> (Erişim Tarihi: 28.03.2008)

⁶⁴EICHENGREEN Barry J., Globalizing Capital, News Jersey, Princeton University Press, 1998, S.68

kaçışa yol açmış, New York Wall Street Borsasının çöküş safhası başlamıştır.⁶⁵ 1929 yılının sonuna doğru hisse senetleri değer kaybetmeye başlamıştı. 24 Ekim 1929 Perşembe günü New York Wall Street Borsası çöktü. Borsanın çöküşü ile 1929 yılının fiyatlarıyla 4,2 milyar Dolar, 1929 yılının sonunda ise 30 milyar Dolar buharlaştı yok oldu.

Bu süreçte 4.000 civarı banka battı, ancak iflaslar bankalarla sınırlı kalmadı. ABD ekonomisindeki neredeyse tüm sektörler finansal sermayeye banka kredileri aracılığı ile bağlıydı. Bu nedenle borsadaki bu kriz, bankaların yanı sıra, birçok fabrikanın, işyerinin ve çiftçinin iflasına neden oldu. Tüm bu iflaslar sonucu, iflas eden firmalardan kredi borçlarını geri alamayan bankalar da iflas etti ve böylece kriz bir sarmal halinde genişledi.

Amerika'da başlayan bu kriz, büyük hızla dünyayı etkisi altına aldı. Birinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Avrupa devletleri ABD'den yüklü miktarda savaş kredisi almıştı. Savaş sonrası dönemde de, Avrupa, Asya, ve Latin Amerika ülkeleri ve Kanada ABD'den yüklü miktarlarda borç almıştı. Diğer ülkelerin ekonomileri ABD ekonomisine bu borçlar nedeniyle bağlıydı. 1929 krizi sonrası ABD ekonomisi çektiği nakit sıkıntısı nedeniyle bu borçların altın olarak ödenmesini talep edince, birçok devlet iflasın eşiğine geldi. Çünkü yeryüzündeki altın stoğu yetersizdi. ABD'nin bu talebi üzerine ülkelerden hızlı bir şekilde yabancı para çıkışı başladı ve ülkelerin altın rezervleri Nisan 1929/Nisan 1933 dönemi arasında eriyerek yaklaşık otuz beş ülkenin paralarının altın ile olan ilişkisi son bulmak zorunda kaldı ve altın standardı sona erdi.⁶⁶ 1929 ve 1930 yıllarında öncelikle küçük ülkeler 1931 ve 1932 yıllarında ise diğer ülkeler sistemi terk etmeye başladılar. İngiltere altın standardından 1931'de, ABD ise 1933'de ayrılmıştır.⁶⁷

Bunalım dünyada 50 milyon insanın işsiz kalmasına, yeryüzündeki toplam üretimin %42 oranında ve dünya ticaretinin de %65 oranında azalmasına neden olmuştur. 1929 yılına kadar dünyada oluşan diğer krizlere bakıldığında dünya ticaretinin en fazla %7 oranında düştüğü düşünülürse 1929 bunalımının ne derece etkili olduğu tahmin edilebilir.

⁶⁵TURAN Gül Günver, Uluslar arası Para Sistemi Dünü ve Bugünü, T. İş Bankası Kültür Yayınları, No:205, Ankara, 1980, s.65

⁶⁶TURAN Gül Günver, Uluslar arası Para Sistemi Dünü ve Bugünü, T. İş Bankası Kültür Yayınları, No:205, Ankara, 1980, s.66-68

⁶⁷KENEN Peter, The International Economy, Prentice-Hall, Fourth Edition, Cambridge University Press, London and New York, 2000, s.407

Bunalım, ekonomiye müdahale etmemenin ekonomik maliyetinin yanısıra sosyal maliyetinin de çok yüksek olduğunu göstermiş ve Keynesyen görüşü ön plana çıkarmıştır. Bunalıma çözüm arayışları çerçevesinde, 1936 da, J. M. Keynesin "İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserini yayınlanmasından sonra Keynesyen İktisat ortaya çıkmış ve özellikle 1950-1970 yılları arasında altın yıllarını yaşamıştır. Keynesyen İktisat, 1929 Bunalımının ortaya çıkardığı işsizlik ve toplam talepteki yetersizlikleri gidermek amacıyla geliştirilmiş bir iktisadi düşüncedir.

2.1.3. Bretton Woods Sistemi ve Dolar

Bretton Woods sistemi, 1946 yılından 1973'e kadar uluslararası parasal sistemde geçerli olup ABD Dolarına ve onun aracılığıyla altına bağlı para sistemidir.⁶⁸ Bu sistem ABD'yi merkez bankası durumuna getirmiş ve Doları ise bütün diğer ulusal paraların bağlandığı bir değer standardı haline getirmiştir. Uluslararası ödemeler, alacak ve borçlar Dolar ile ölçülmüştür. Ayrıca diğer ülkelerin merkez bankaları dış rezervlerini Dolar olarak tutarak Dolar'ı bir uluslararası rezerv para haline sokmuşlardır.

1929 dünya ekonomik bunalımı sonucu kapitalist ülkelerde milyonlarca insan işini kaybetmiş, ülkelerin milli gelirleri gerilemiş, ekonomiler küçülmüş, uluslararası ticaret sekteye uğramıştır. Ülkeler altın ve döviz rezervlerini ellerinde tutabilmek için paralarını devalüe etmiş ve ithalat kısıtlamalarına gitmişlerdir. Bunun sonucunda uluslararası ticaret daralmaya dolayısıyla yaşam standartları düşmeye başlamıştır.

İngiliz iktisatçı John Maynard KEYNES, bu bunalımdan kurtulmanın yolunun devlet müdahaleleriyle sağlanacağını 1936 yılında yayımladığı "İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi" adlı eserinde belirtmiştir. Bunun üzerine ülkeler ekonomilerine müdahale etmiş ve olumlu sonuçlar almaya başlamışlardır. Olumlu sonuçlar alınmaya başlandığı dönemde II. Dünya Savaşı başlamıştır. Savaşın sonucunda ABD hariç tüm sanayileşmiş Avrupa ülkeleri bir enkaz haline gelmiştir. Bu sırada ABD dünyaya kredi verecek tek ülke olarak ayakta kalmıştır⁶⁹.

II. Dünya Savaşından önce ülkelerarası işbirliğine az rastlansa da savaştan sonra ülkeler ciddi bir şekilde işbirliğine girmeye çalışmışlardır. Ülkeler uluslararası ticareti

⁶⁸SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, s.529

⁶⁹EĞİLMEZ Mahfi, IMF ve Türkiye, 2002, s.1

serbestleştirecek ve mali akımları düzenleyecek bir sisteme ihtiyaç duymuşlardır. 1940 yılından itibaren bu doğrultuda çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda ünlü iktisatçı J. Maynard Keynes tarafından hazırlanan "İngiliz Planı" ve dönemin Amerikan Hazine Bakanının başdanışmanı olan Harry Dexter WHITE tarafından hazırlanan "Amerikan Planı" olmak üzere iki görüş ortaya çıkarıldı.

İngiliz Planı, Uluslararası Kliring Birliği önermekteydi. Bu birlik Uluslararası Merkez Bankası olarak görev yapacaktı ve uluslararası ödemelerde kullanılmak üzere "banchor" adında değeri altın cinsinden sabit tutulan ve altına konvertibilitesi bulunmayan bir para çıkaracaktı. Birliğe üye olan ülkelerin merkez bankalarının birlikte bir "banchor hesabı" bulunacak ve ödemeler bu hesaplar üzerinden yapılacaktı. Banchor'un zaman içerisinde altın ve diğer rezerv paraların yerini alarak uluslararası ödemelerde kullanılabilir bir ödeme aracı haline getirilmesi önerilmişti.

Amerikan Planına göre, bütün ülkeler paralarının değerini altın ile ifade edecek ve sadece ödemeler bilançosunda yapısal sorunlar ortaya çıktığı zaman devalüasyon yapabileceklerdi. ABD, bu planda Dolar'ın değerini altına bağlamakta ve 1 ons (31 gram) altının fiyatını 35 Dolar olarak belirlemişti. ABD Merkez Bankası, çıkaracağı Dolar için % 25 parasal altın stoku bulundurma şartını ve Dolar'ın altın konvertibilitesini tam olarak kabul etmektedir. Yani diğer ülkelerin talebi halinde paraları 1 ons altın=35 Dolar paritesi üzerinden altına çevrilebilecekti.⁷⁰

Amerikan Planı ile İngiliz Planı ABD ve İngiltere yetkilileri tarafından tartışılarak sonuç itibariyle uluslararası bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir. 1 Temmuz 1944 tarihinde ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında, kırk dört ülkenin katıldığı bir konferans düzenlenmiştir. 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında aralıksız süren çalışmalar sonucunda bazı değişiklikler yapıp Amerikan Planı kabul edilerek, IMF (International Monetary Fund) ve IBRD (International Bank of Reconstruction and Development)'nin kurulmasına karar verilmiştir. Bu kurumlar, 1946'da, yeterli sayıda ülke anlaşmayı imzalayınca faaliyete geçmiştir. IMF, uluslararası mali ilişkileri düzenlemek, Dünya Bankası ise II. Dünya Savaşının izlerini silmek ve kalkınmayı sağlamak amaçlı kurulmuştur. Bu tarihten sonraki uluslararası para sistemi Bretton Woods anlaşmasına göre şekillenmiştir. IMF, 45 ülke (Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Kanada, Şili, Çin,

⁷⁰SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası Finans, 4. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, s.1

Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Çekoslovakya, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Mısır, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, İzlanda, Hindistan, İran, Irak, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Polonya, Güney Afrika, SSCB, İngiltere, ABD, Uruguay, Venezuela, Yugoslavya) arasında 29'u sözleşmeyi imzaladıkları 27 Aralık 1945'de kurulmuş ve 1 Mart 1947'de finansal operasyonlarına başlamıştır.⁷¹

IMF'de 1970 yılında 116 üye mevcut iken günümüzde ise 188 üye ülke bulunmaktadır. Türkiye 1947 yılında üye olmuştur.

White'in geliştirdiği Amerikan planında "kaydi para"nın yerine nakdi bir sistem olarak altın esasına dönülmesini önerilmekteydi. ABD'nin savaş sonrası diğer ülkelerle kıyaslanmayacak düzeyde altın stokları çok artmıştı, bunu değerlendirerek yüksek kazanç sağlayabilirdi. Bu altın esaslı para biriminin uluslararası kullanılarak çevrilmesi gerekiyordu. Bu para birimi şüphesiz ABD Doları olacaktı ve bu uluslararası Dolar'ın dönme sistemini FED (ABD Merkez Bankası) yönlendirecekti.⁷²

Anlaşmaya katılan ve parasını altına dönüştürülebilir yapmayı kabul eden her ülkenin parasının değeri ABD'nin arzuladığı gibi Dolar'a göre saptanmıştır. Dolar altın ile dönüştürülebilirliğini koruyan tek para birimi olarak kalmıştır. Anlaşma ile 1 ons altın =35 Dolar olarak belirlenmiş ve ABD, dış talep olduğunda Dolar'ı bu parite üzerinden altına çevirmeyi kabul etmiştir. Bu sistem çerçevesinde, Dolar bir dünya rezerv parası idi ve Amerika'nın, bastığı Dolar'lar karşılığında altın stoku tutma yükümlülüğü vardı.

Ancak 1950'lerde Amerika'nın verdiği sürekli cari açıklar sonucunda, bastığı Dolar'lara kıyasla tuttuğu altın rezervleri çok az kaldı. Ekonomist Robert Triffin 1960 yılında bu sistemin zaafını anlattı ve çökmeye mahkum olduğunu açıkladı. 1970'lerde Vietnam Savaşının da etkisiyle yüksek enflasyon ortamına girildi, Amerika'nın tuttuğu altınların Dolar'ları karşılama oranı % 25 barajının altına % 22'lere kadar geriledi ve Başkan Nixon döneminde 25 Ağustos 1971'de bu sistem çöktü⁷³.

⁷¹EĞİLMEZ Mahfi, IMF ve Türkiye, 2002, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/imf.htm> (Erişim Tarihi: 29.03.2008)

⁷²PUR Hüseyin Perviz, Yeminli Mali Müşavir, "Ekonomik Kriz, Keynes ve IMF II" s.2

⁷³ERKMEN Zafer, Bretton Woods II Çökmeye Mahkummu?, 2007, http://www.stratejikboyut.com/article_detail.php?id=60 (Erişim Tarihi: 29.03.2008)

Bretton Woods Sistemi çökmüş dahi olsa Dolar uluslararası ekonomik ve mali alanda bazı fonksiyonlar elde etmiş oldu:

Uluslararası Ödeme Aracı: Uluslararası ödemelerde ağırlıklı olarak Dolar kullanılır hale geldi.

Uluslararası Değer Standardı: Değeri değişmeyen bir para olduğu için uluslararası borç, alacak, ödeme, bütçe gibi mali değerler Dolar'a bağlanıyor veya bu değerler Dolar ile ölçülüyor.

Rezerv Aracı: Dış ödemelerde yaygın olarak kullanıldığı için Dolar altın ile birlikte ülkelerin dış ödemelerinde kullanılmak üzere biriktirdikleri bir dış rezerv haline geldi.

Müdahale Aracı: Tüm ülkeler paralarının resmi değerini Dolar cinsinden tanımladıkları için bu değer sabit tutulması için piyasaya yaptıkları müdahalelerde (merkez bankasının piyasadan döviz alım ve satımları) Dolar kullanılmıştır.

Bütün bu özellikler Amerikan Doları'na uluslararası ekonomide bir tür anahtar para (key currency) statüsü kazandırmıştır.⁷⁴

2.1.4.Petro-Dolar Anlaşması ve Dolar

ABD'nin 1960'lardaki saldırgan politikaları, Dolar'ın üzerindeki baskıyı artırarak Amerikan ekonomisinin gittikçe artan bir rezerv açığı ile karşılaşmasına yol açmıştı. Özellikle Vietnam Savaşını finans etmek için sürekli Dolar arzı arttırıldı. ABD, sahip olduğu altın rezervinden çok daha fazla para basmaya ve harcamaya başladı. Ancak 1960'ların sonuna doğru fazla para basmanın etkisiyle ABD'de enflasyon yükselmiş ve ekonomik istikrara gölge düşmüştür. Bunun yanı sıra, Dolar miktarının altın stoğuna göre zamanla artması Altın-Dolar konvertibilitesinin sürekliliğini şüpheli hale getirmiştir. 1963'e gelindiğinde, Manhattan'daki Amerikan altın rezervi, yabancı ülkelerin merkez bankalarına karşı olan sorumluluğunu ancak karşılayabiliyordu. 1970'e gelindiğinde mevcut Dolar'ların altın karşılığı %55'e ve 1971'de %22'ye düştü. Vietnam Savaşı'ndan önce ABD, altın rezervlerinde 30 milyar Dolar'a sahipti, fakat sadece savaş sürecinde 500 milyar Dolar'dan daha fazla para harcadı. Bu dönemde, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma süreci tamamlanmak üzereydi ve Avrupa ile Japonya ekonomileri Amerika karşısındaki ekonomik pozisyonlarını güçlendirmişlerdi. Bu

⁷⁴SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, s.530

gelişme Amerikan Doları üzerindeki baskıyı iyice arttırdı. Bu durum, yabancı merkez bankalarının sahip oldukları Dolar rezervlerini altına dönüştürmeye çalıştıkları 1970–1971 yıllarında bir kriz noktasına ulaştı. Kitlesele Dolar’dan kaçış hareketine cevap olarak Amerikan hükümeti, 15 Ağustos 1971 tarihinde Dolar ile altın arasındaki bağı keserek ödemeler konusundaki sorumluluğunu yerine getiremeyeceğini açıkladı. Çünkü Amerikan hükümeti, yabancı merkez bankaların elinde bulunan Dolar’ları altın karşılığında geri alabilecek durumda değildi. Böylece 1945 yılında Bretton Woods sisteminde Dolar’ın altına bağlanmasıyla başlayan Dolar’ın küresel rezerv para hâkimiyeti, Vietnam Savaşı’nın ekonomik sonuçları da ortaya çıkınca Ağustos 1971 yılında Amerikan hükümetinin Dolar’ın karşılığını altın olarak veremeyeceğini açıklaması ile Bretton Woods Sisteminin yıkılmış ve Dolar’ın itibarı sarsılmıştı. Bu durum Amerikan Doları’na olan güveni yok eden çok ciddi bir kriz idi. Bunun sonucunda Amerikan Doları uluslararası para piyasasında ‘dalgalanmaya’ bırakıldı. Böylece, Dolar’ın egemen para olma pozisyonu zayıfladı. Bu andan itibaren ABD, ihtiyacını duyduğu iktisadi ürünlerin, değeri düşürülmüş olan Dolar’lar karşılığında değiştirilmesi konusunda geri kalan dünyayı ikna etmek için bir yol bulmak zorunda kaldı. ABD, diğer ülkeleri ellerinde Amerikan Doları tutmaları konusunda ikna edebilmek amacıyla bir iktisadi neden bulmak zorundaydı: petrol bu iktisadi nedeni sağladı ve böylece petrodolar son derece önemli bir bağlantı haline geldi. Petrodolar, bir ülkenin petrol satışı neticesinde kazandığı Dolar anlamına gelir.

1972-1973 yıllarında ABD, petrolün Dolar ile satılmasını garanti altına almak için Suudi Arabistan (SA) ile bir dizi anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaların tamamına “ABD-SA Ortak Ekonomik Komisyonu Anlaşmaları” adı verildi. Tam içeriği ve bütünü bugün dahi tam olarak açıklanmayan bu gizli anlaşmalara göre ABD, SA’ya Ortadoğu gibi savaşların sık yaşandığı bir coğrafyada güvenlik garantisi ve silah veriyor, karşılığında ise, SA’dan petrolünü Dolar üzerinden fiyatlandırmasını istiyordu. Dünyanın en büyük petrol üreticisi olan SA, aldığı güvenlik teminatına karşılık ABD’ye petrolü Dolar ile satacağı güvencesi verdi. SA, Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu (OPEC) içindeki belirleyici konumunu kullanarak, OPEC üyesi ülkeleri de petrolü Dolar ile satmaya zorladı ve ikna etti.

Bu anlaşma ile OPEC üretmekte olduğu petrolü Amerikan Doları ile satmayı taahhüt etmektedir. Böylece, petrole olan talep diğer ekonomik veriler her ne olursa olsun yapay bir talep yaratacak ve ülkeler ellerinde Amerikan Doları rezervleri tutmaya mahkûm edilecektir.

Kısaca, 1970'lerde yaratılan finansal sistemde petrol, altının yerini almakta ve Dolar'ı desteklemektedir.⁷⁵

Petrolün Dolar ile satılması, petrol standardını Dolar standardı haline getirdi ve Dolar'ın Vietnam savaşı sırasında yitirdiği hâkimiyetini tekrar sağladı. Bugün dünya petrol ticaretinin büyük çoğunluğu Dolar üzerinden yapılıyor. Petrol satın alan ülkeler, sanki ellerinde altın tutuyorlarmış gibi Dolar tutmak zorundalar, çünkü petrolü dolarsız almaları mümkün değil.

Petrol satın almak isteyen her ülke ya da kuruluş, karşılığında Dolar vermek, bu Dolar'ı da bir yerden bulmak zorundadır. Petrolün Dolar cinsinden fiyatlanması, Dolar'a yönelik uluslararası talebin, dolayısıyla rezerv para olmaya devam etmesinin en güçlü dayanağıdır. Çünkü dünyada enerji talebi sürekli artmaktadır ve bunun için de petrole olan talep belirleyici durumdadır.⁷⁶

Petrodolar sayesinde ABD artan askeri harcamalarını ve ithalat ihtiyaçlarını Dolar basarak karşılama imkânını elde etti. ABD, diğer ülkelerin ciddi meydan okuması ile karşılaşmadığı sürece ve diğer ülkeler Amerikan Doları'na güven duyduğu sürece bu sistem çalışmaktadır.

2.2. EURO'NUN YÜKSELİŞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu alt bölümde Avrupa'nın aşama aşama Euro'yu nasıl ortaya çıkardığı ve nasıl uluslararası rezerv para haline getirdiği vurgulanmıştır.

2.2.1. Avrupa Para Sistemi ve Euro

Ekonomik Parasal Birlik hedefi doğrultusunda Raymond Barre'nin hazırladığı raporla temelleri atılan ve Werner raporu ile devam eden gelişmeler konjonktürel sorunlardan dolayı istenilen başarıya ulaşmamıştır. 1977 yılından itibaren tekrar gündeme gelen parasal birlik çalışmaları tekrar denemenin ardından APS (Avrupa Para Sistemi)'nin oluşmasına olanak sağlamış ve 1979 yılında parasal istikrar alanının kurulmasına ilişkin çabalar sonucu APS oluşturulmuştur.

⁷⁵İŞERİ Emre, Petrolün Küresel Zirve Dönemi Öncesinde Amerikan Petrodolar Hegemonyasının Ötesi, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 5, Sayı:20, KIŞ-2009,

⁷⁶Petrodolar, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Petro-dolar> (Erişim Tarihi: 30.03.2008)

13 Mart 1979 tarihinde yürürlüğe giren APS ile amaçlanan şey, Avrupa'da bir parasal istikrar bölgesi yaratmaktır.⁷⁷ Avrupa ülkelerinde fiyat istikrarı, dengeli büyüme, uyumlu hayat standartları ve yüksek istihdamı gerçekleştirmek ve dış dengeyi sağlamak için birleşme öngörülmüştür.⁷⁸

2.2.2.Raymond Barre Raporu

12 Şubat 1969 tarihinde Fransa Başbakanı Raymond Barre hazırladığı raporda parasal birlikteliğin temellerini belirlemiştir. Bu rapora göre, dış ödeme zorlukları ile karşılaşan üyelere otomatik olarak kısa ve orta vadeli kredi sağlanması, büyüme hızları arasında anlaşma sağlanması, Dolar'ın uluslararası para sistemindeki rolünü azaltmak amacıyla resmi pariteler etrafındaki dalgalanma marjının kaldırılması, yani tek para birimine geçiş öngörülmüştür.⁷⁹ Raporda aşamalı olarak ekonomik ve parasal birliğin kurulması öngörülmüştür. Bu rapora göre ekonomik ve parasal birliğin kurulmasındaki en önemli faktör olarak parasal araçlar öne sürülmüştür. Rapora göre 1978 yılına kadar öncelikle döviz kuru birliği sağlanmalı ve döviz rezervleri ortak bir fonda toplanmalı, daha sonra ekonomi ve maliye politikaları uyumlaştırılmalıdır. Ekonomik ve parasal konularda yetkilerin Merkez Bankaları Governörleri Konseyine devredilmesini öngörmüştür. Fakat rapor öngördüğü sistemin işlemlerini sağlayacak kurumsal mekanizmalardan yoksun olduğu için başarılı olamadı. Ayrıca raporun daha çok Fransa'nın görüşlerini yansıtmakta ve monetarist yönünün ağır bastığı düşünüldüğü için bir nevi raporun kabul edilmemesinde siyasi nedenlerde mevcuttur.⁸⁰

2.2.3.Pierre Werner Planı ve AB

Werner Raporu, 8 Ekim 1970 tarihinde Lüksemburg Başbakanı ve Maliye Bakanı Pierre Werner tarafından 1980 yılına kadar ekonomik ve parasal birliğin aşamalı olarak gerçekleştirilmesine yönelik hazırlanan bir rapordur. Raporda, birlik para birimlerinin konvertibilitesi, döviz kuru dalgalanma marjlarının geri dönülmez bir biçimde sabitlenmesi,

⁷⁷ARISOY Ebru, Ekonomik ve Parasal Birlik Sürecinde Tek Para Euro'ya Geçiş, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müstesarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ocak 1999, s. 1-2

⁷⁸ Report on Economic and Monetary Union in the European Community, Committee for the Study of Economic and Monetary Union, 1989, s.13

⁷⁹BULGURLU, H. Bayram, ‘‘ Avrupa Para Sistemi ve Türkiye'nin Topluluğa Katılması Halinde Uygulanması Gerekli Politikalar’’, DPT-Uzmanlık Tezi, Ankara, 1983, s.11

⁸⁰SCHERRAZADE, S. Rehman, ‘‘ The Path to European Economic and Monetary Union’’, Massachusetts: Kluwert Academic Publishers, 1997, s.9-10

ortak rezerv fonu oluşturulması yoluyla para ve kredilere ilişkin yetkilerin bir kuruma devredilmesi ve sermaye hareketlerinin tamamen serbestleştirilmesi esas alınmış ve ekonomik parasal birliğin 1980 yılına kadar 3 aşamada gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, malların, hizmetlerin, kişilerin serbest dolaşımı sağlanması ve topluluğun uluslararası ekonomiye katkısının güçlenmesi öngörülmüştür.⁸¹ Werner raporunu monetaristlerden etkilenerek hazırlamış olup kendisinin de monetarist görüşe yakın olduğu, üye ülke paralarının merkezi kurlar etrafında dalgalanma marjının daraltılması önerisinde bulunmasından anlaşılmaktadır. 1971 yılında raporun büyük bir bölümü kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur.⁸²

Werner Raporunda para politikaları arasındaki eşgüdüm konusuna çok önem verilmiş ayrıca ulusal bütçe politikalarının izlenebilmesi için bir merkezi otoritenin kurulması gereği savunulmuştur.⁸³

Werner Raporunun 1 Ocak 1971’de ‘yılan’ kulübü uygulanması ile yürürlüğe girmesiyle ulusal paralar \pm %2.25’lik bir dalgalanma marjıyla birbirine bağlandı. Fakat Werner Raporunda öngörülen bu süreç, 15 Ağustos 1971 tarihinde ABD’nin Dolar’ın altına konvertibilitesini kaldırdığını açıklamasının ardından, ancak 1972 yılında ‘tüneldeki yılan’ sisteminin uygulanmaya konmasıyla başlayabildi. 10 Nisan 1972’de imzalanan Bale Antlaşması ile üye ülkeler kendi ulusal paraları arasındaki dalgalanma marjını \pm %2.25 ile sınırlandırdılar ve buna ‘yılan’ adı verildi. Smithsonian kararları doğrultusunda ise Dolar ile ulusal paralar arasında öngörülen \pm %4.5 dalgalanma marjıda ‘tünel’ adıyla devam edecekti.⁸⁴ Ağustos 1971’de Bretton Woods Sisteminin çöküşü ve ABD Hükümetinin Dolar’ı dalgalanmaya bırakma kararı, ciddi bir istikrarsızlık dalgası oluşturmuştur. Dolayısıyla, Avrupa paraları arasında belirlenen paritelerin sürdürülmesinde de ciddi sorunlar yaratmıştır. Bunun sonucunda, Ekonomik ve Parasal Birlik projesi de birden duraklama sürecine girmiştir. Ayrıca 1973’te çıkan Arap-İsrail Savaşının etkisiyle ortaya çıkan petrol şokunun ve onu

⁸¹ANIL Fatih, ‘‘Delors Raporu Kapsamında Ekonomik ve Parasal Birliğin Gerçekleşmesi’’ İKV Yayınları, No:79, Eylül, İstanbul, 1989, s.1-2

⁸²COFFEY Peter, The European Monetary System-Past, Present and Future, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1987, s.6-12

⁸³SCHERRAZADE S. Rehman, ‘‘ The Path to European Economic and Monetary Union’’, Massachusetts: Kluwert Academic Publishers, 1997, s.10-14

⁸⁴TSOUKALIS Loukas, ‘‘The New European Economy Revisited’’ New York, Oxford University Press, 1997, s.140

izleyen ekonomik durgunluğun etkisiyle ekonomik parasal birlik girişiminin ilk aşaması başarılı olamamıştır.

1973 yılında İtalya sistemi terk eden ilk ülke oldu. Aynı yıl birliğe katılan İngiltere ve İrlanda sisteme hiç dâhil olmadı. 1976'da Fransa'nın da birlikten ayrılmasıyla Almanya, Danimarka ve Benelüks ülkeleri mekanizmayı sürdürmeye çalıştılsa da başarılı olmadılar.⁸⁵

2.2.4.Jacques Delors Raporu

1988 yılında oluşturulan Delors Raporu, Werner Raporundan sonra, Avrupa'da Ekonomik Parasal Birliğin gerçekleştirilmesine yönelik ikinci önemli girişimdir. Haziran 1988'de, Hannover Avrupa Zirvesi, ekonomik ve parasal birlik konusunu incelemek üzere, Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors başkanlığında bir komite oluşturmuştur. Komitenin 1989 yılı Nisan ayında sunduğu raporda, ekonomik ve parasal birliğin üç aşamada tamamlanması önerilmiştir.⁸⁶

Parasal birliğin tamamlanmasına yönelik düzenlenen Delors Raporu 20 yıl öncesinin Werner Raporunu anımsatmaktadır.⁸⁷ Ekonomik parasal birliğin gerçekleştirilmesi sürecinde Werner Raporu ve Delors Raporu iki önemli kilometre taşıdır. Her iki raporda da ekonomik parasal birliğin üç aşamada tamamlanması öngörülmüştür.

Birinci aşamada, üye ülkelerin merkez bankaları arasındaki işbirliğini artırmaktır. En önemli unsur ise üyeler arasındaki ekonomik ve parasal konuların koordinasyonunun güçlendirilmesi konusu olmuştur.

İkinci aşamada, üye ülkelerin ilk aşama için öngörülen ekonomik politikaları yaklaştırma çabalarının sürdürüleceği ve mevcut kurumların gözden geçirilmesi ve yenilerinin kurulması da dâhil olmak üzere Ekonomik ve Parasal Birliğin alt yapısı oluşturulacaktır. Bu süreç doğrultusunda Avrupa Merkez Bankaları Sistemi ve Avrupa Para Enstitüsü kurularak para politikası belirleme yetkilerinin uluslar üstü organlara devri öngörülmüştür.

⁸⁵GÖKDERE Ahmet, ‘Avrupa Birliği ve Zayıf Euro’, Yeni Türkiye, AB Özel Sayısı II, Kasım-Aralık 2000, Cilt 36, s.1255

⁸⁶GÜNAY Ayşe ve ÖZEN Ahmet, Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı:2, 2002, s.70

⁸⁷TÖRE Nahit, ‘Avrupa ve Dünya’da Euro’lu Günler’, Asomedy, Ankara, Aralık 2001, s.56

Üçüncü ve son aşama olarak da' ulusal paraların yerini alacak tek bir 'Avrupa Parası'nın kullanılması amaçlanmıştır.

Delors Raporu ile Werner Planı mukayese edildiğinde, Delors Raporu üçüncü aşamada belirleyici özelliğini ortaya koymaktadır. Werner Planı'nda ekonomik performanslarda yaklaşım üyelerin inisiyatifine bırakılmıştır. İlkeler tavsiye şeklindedir ve denetici mekanizma önerilmemiştir.

Rapor, Haziran 1989'da Madrid'de toplanan Avrupa Konseyi Zirvesi'nde onaylanmıştır. İlk aşamanın 1 Temmuz 1990 tarihinde başlaması kararlaştırılmıştır.⁸⁸ Şubat 1992'de imzalanan ve Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile Avrupa'nın 2000 yılına kadar ortak para birimine geçmesi öngörüldü.

Birinci aşama, 1 Temmuz 1990 tarihinde başlamıştır. Bu aşamanın en önemli unsuru sermaye hareketlerinde tam liberalizasyonun sağlanması ve üye ülke ekonomi ve maliye politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır. Bu aşama, 31 Aralık 1993 tarihinde sona ermiştir.

1994 tarihinde başlayan ikinci aşamada, bir Avrupa Para Enstitüsü kurulması ve Parasal Birliğin tamamlanması ile birlikte bu kurumun Avrupa Merkez Bankasına dönüşerek özerk bir şekilde Topluluk para politikasını yönlendirmesi öngörülmüştür. Bu aşamanın başlangıcından itibaren kamu açıklarının Merkez bankalarınca finanse edilmesi engellenmiş ve parasal politikaların daha yakından takibi mümkün olmuştur. 1 Haziran 1994 tarihinde Parasal Birliğin üçüncü aşaması için gerekli yapısal, yasal ve teknik alt yapı çalışmalarını ve ön hazırlıklarını tamamlamak üzere Avrupa Para Enstitüsü kurulmuştur.

Maastricht Zirvesi'nde alınan karar uyarınca, üçüncü aşamaya, en erken 1 Ocak 1997'de, en geç 1 Ocak 1999'da geçilmesi öngörülmüştür. 1996'da Avrupa Konseyi ve aynı zamanda Avrupa Para Enstitüsü tarafından hazırlanacak raporlar doğrultusunda, Maliye Bakanları hangi ülkelerin Tek Para'ya geçiş için gerekli kriterleri yerine getirdiğini tespit edecektir.

Üçüncü aşamanın başlaması ile birlikte bağımsız Avrupa Merkez Bankası oluşturulacaktır. Bu doğrultuda Temmuz 1994'de kurulan Avrupa Para Enstitüsü 1 Haziran 1998 tarihinden itibaren görevlerini Avrupa Merkez Bankası'na devretmiştir.

⁸⁸TÖRE Nahit, 'Avrupa Birliğinde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi Ekonomik ve Parasal Birlik', Euro El Kitabı, TCMB Yayınları, 1995, s.112

EPB'nin son aşamasına geçiş öncesinde, üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilebilmesini teminen bazı makro büyüklükler açısından yakınlaşma kriterleri tespit edilmiş ve bunlara Maastricht Kriterleri denmiştir.

2.2.5. Avrupa Para Birimi (ECU)

Bretton Woods Sistemini takiben topluluk içerisinde birçok hesap birimi doğmuştur. 21 Nisan 1975'te dokuz üye ülke bir para sepeti oluşturmaya karar vermiş ve EUA (Avrupa Hesap Birimi) oluşturulmuştur. Avrupa Para Sisteminin kurulmasıyla EUA, ECU (European Currency Unit:Avrupa Para Birimi) adını almış ve Nisan 1979'da Ortak Tarım Politikası İçerisinde, 1981'den itibaren de Topluluk bütçesinde, Lome Anlaşması çerçevesinde verilen kredilerde ve Avrupa Yatırım Bankası hesaplarında kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁹

ECU, Avrupa paralarından meydana gelen bir sepete dayanan ve Topluluk para otoriteleri tarafından “ödeme aracı” ve “hesap birimi” olarak kabul edilen resmi suni bir para birimidir. ECU hesap birimi olmasının yanında aynı zamanda ödeme aracı özelliğini de taşımaktadır. Bu niteliğiyle bir rezerv para durumundadır. Ancak uygulamada, tam anlamıyla kullanıldığı söylenemez. ECU'nun özel kullanımında önemli gelişme kaydedilmiş olmasına rağmen resmi kullanımında aynı başarı sağlanamamıştır. ECU, dış ticaretle ilgili olarak özellikle; ticaret kredilerinde, çok uluslu şirketlerin iç kliring işlemlerinde, fiyatlamada, faturalamada, ithalat ve ihracat ile ilgili ödemelerde kullanılmıştır⁹⁰.

Üye ülkelerin ECU içerisindeki payları şu kriterler göz önüne alınarak ekonomik güçlerine göre belirlenir: GSMH, Topluluk içi ticaretteki Payları ve Kısa dönemli parasal destek sistemindeki kotaları.

ECU'nun kompozisyonu aşağıdaki formüle göre belirlenir⁹¹:

$$\frac{\text{Para Biriminin ECU İçindeki Sabit Miktarı}}{\text{Para Biriminin ECU Merkezi Kuru}} \times 100 = \text{Para Birinin ECU Sepetindeki Nisbi Ağırlığı}$$

⁸⁹European Documentation, The ECU, Periodical 6, Germany, 1984, s.6

⁹⁰KEYDER Nur Oğul, Avrupa Para Sistemi, ECU-Kullanışı, Geleceği ve Türkiye İçin Anlamı, TÜSİAD Yayını (No:T/88.5.1 15), İstanbul, 1988, s.17

⁹¹European Documentation, The ECU, Periodical 5, Germany, 1987, s.8

2.2.6.Maastricht Parasal Birlik Kriterleri

7 Şubat 1992 tarihinde, Belçika-Almanya sınırına çok yakın olan Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanarak 1 Kasım 1993'de yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşmasında (Maastricht Antlaşması), Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) aşamaları, bu aşamalarda izlenecek ekonomik ve parasal politikalar ve bu politikaların uygulanması için gerekli kurumsal değişiklikler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde, EPB'nin gerçekleştirilmesi doğrultusunda, üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilebilmesini teminen, bazı makro büyüklükler açısından, "Maastricht Kriterleri" olarak adlandırılan yaklaşma kriterleri tespit edilmiş ve bunlara uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir.⁹² Maastricht Antlaşması'nda yer alan bu yaptırımlar şunlardır (Maastricht Antlaşması, Madde-104):

- Üye ülkelerin borçlanmaya gitmeden (Hazine Bonosu veya Devlet Tahvili çıkarmadan önce) Bakanlar Konseyinin istediği bazı bilgileri açıklaması istenebilir,
- Avrupa Yatırım Bankası'nın üye ülkeye vereceği borçlarla ilgili politikasını gözden geçirmesi istenebilir,
- Üye ülkeden aşırı bütçe açığının giderildiği tarihe kadar saklanacak ve faiz ödenmeyecek bir miktar parayı topluluğa yatırması talep edilebilir,
- Üye ülkeye GSMH'nin %0,25'ini aşmayacak bir oranda para cezası kesilebilir.

Konsey Başkanı alınan kararları aynı zamanda Avrupa Parlamentosu'na da bildirecektir. Kısaca, Maastricht Antlaşması'nda sayılan bu kriterlere göre, Mali Disiplinin sağlanmasında temel olarak 2 kriter; Parasal Disiplinin ve Fiyat İstikrarının sağlanmasında da 3 ayrı kriter belirlenmiştir.⁹³

⁹²DİLEKLİ Selin ve YEŞİLKAYA Kadriye, Maastricht Kriterleri, Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, DPT, Ankara, Aralık 2002, s.1

⁹³GÜNAY Ayşe ve ÖZEN Ahmet, Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı:2, 2002, s.75

Maastricht Kriterleri

1-Bütçe Açığı/GSYİH=%3	}	Mali Disiplini Sağlama Koşulları
2-Toplam Kamu Borçları/GSYİH =%60		
3-Enflasyon Oranı	}	Parasal Disiplini Sağlama Koşulları
4-Faiz Oranı		
5-Döviz Kurları		

Maastricht Kriterleri, dünyadaki benzer diğer para alanlarının sahip olduğu veya öngördüğü kriterlere benzemekle beraber özellikle enflasyon ve mali disiplinle ilgili olarak, diğerlerine nazaran daha iddialı sınırlamalara sahiptirler.⁹⁴

Uygulanması gereken bu yaklaşma kriterlerinin temel amacı, anlamlı ve sürdürülebilir kamu maliyesi politikalarını hayata geçirmektir. Uzun vadedeki amacı siyasi birliği sağlamak olan Avrupa Birliği, Maastricht Anlaşması ile ekonomik ve siyasi birliğe doğru ilerleyen büyük bir ekonomik siyasi güç olarak dünyada yerini almış bulunmaktadır.

a) Kamu (Bütçe) Açığı

Üye ülkelerin bütçe açıklarının GSYİH'nin %3'ünü geçmemelidir. Mali disiplinle bütçe açıklarının hızla aşağı çekilmesi amaçlanmıştır. Bu kriter için belirli bir esneklik payı da bırakılmıştır. Bütçe açığının sürekli ve önemli ölçüde düşerek referans noktasına yaklaşması ve hedefi aşmasının geçici olması ve belirlenen kıstastan çok sapmaması durumunda bütçe açığının aşırı olmadığı kabul edilmektedir.⁹⁵ Bu kriterle hedeflenen amaç üye ülkelerin, Euro alanında enflasyonist baskıya yol açabilecek derecede borçlanmaktan kaçınmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

⁹⁴MASSON Paul and HAWKINS J., Economic aspects of regional currency areas and the use of foreign currencies. BIS Papers No:17 Regional currency areas and the use of foreign currencies. May 2003, s. 17 <http://www.bis.org/pub1/bppdf/bispap17c.pdf> (Erişim Tarihi: 06.04.2008)

⁹⁵GÜNAY Ayşe ve ÖZEN Ahmet, Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt4, Sayı:2, 2002, s.11

b) Kamu Borçları

Üye devletlerin kamu borçlarının GSYİH'a oranı %60'ı geçmemelidir. Fakat bunun aksinin görüldüğü üye ülkeler mevcuttur. Genellikle İtalya, Yunanistan, Belçika söz konusu kriteri zorlamaktadır.

c) Enflasyon Oranı

Belirlenen kritere göre, enflasyon oranı 1999 yılından önceki son 12 ay içerisinde fiyat istikrarı açısından en iyi performansa sahip üç üye ülkenin enflasyon oranlarının ortalamasının en fazla 1,5 puan olmalıdır. Bu kriterin uygulanmasında esneklik payı yoktur.

d) Faiz Oranı

Fiyat istikrarı açısından en iyi performansa sahip üç ülkenin uzun vadeli faiz oranlarının ortalamasından en fazla 2 puan yukarı olabilir.

Faiz oranlarına ilişkin olarak; Avrupa Topluluğunu Kuran Antlaşmanın 121'inci Maddesinde Öngörülen Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolün 4'üncü maddesinde, "Faiz oranları, ulusal tanımlardaki farklılıklar göz önünde bulundurularak, devlet tahvilleri ve benzeri menkul kıymetler bazında ölçülür." hükmü yer almaktadır. Faiz oranlarına ilişkin yakınlaşma kriterinin değerlendirilmesinde, 10 yıllık devlet tahvillerinin getirisi kullanılmaktadır. Bu kapsamda, söz konusu tahvillerin faiz oranlarının 12 aylık dönemler itibarıyla ortalamaları alınmaktadır.

e) Döviz Kurları

Üye ülkelerin paraları Avrupa Para Sistemi Döviz Kuru Mekanizmasına dahil olmalı, son 2 yıl itibarıyla, üye ülkenin para birimi, diğer bir ülkenin para birimi karşısında \pm %15 oranından fazla devalüe edilmemiş olmalıdır. Bu kriterle hedeflenen amaç, AB'ye üye ülkelerin paraları arasındaki değer değişimlerinin sürekli gözetimde tutularak belirlenen sınırın aşılmasıdır.

Maastricht Zirvesinde, en geç 1999 yılı başına kadar Birliğe üye ülkelerden belirtilen kriterlere uyum sağlayacakların Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilecekleri kabul edilmiştir. Maastricht Zirvesinde alınan kararlar bazı üye ülkelerde tepki ile karşılanmasına rağmen, tüm ülkeler antlaşmayı imzalayarak Ekonomik ve Parasal Birlik için ortak karar alarak uzlaşmışlardır.

2.2.7.Euro

Avrupa Topluluğu'nun parasal birlik oluşturma çabaları, Maastricht Anlaşması'yla son şeklini almaya başlamış; bu çerçevede tüm Topluluk düzeyinde para politikasını yürütecek bir Avrupa Merkez Bankaları Sistemi kurulmuştur. 31 Aralık 1998 tarihi gece yarısı AB ulusal para birimleri Euro ile geri dönülmez bir şekilde sabitlendi. 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren "Euro" adı verilen tek Avrupa parası Euro'yu kabul eden 11 ülkede, (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İspanya, Portekiz, İrlanda, Avusturya ve Finlandiya) kaydi para ve hesap birimi olarak finansal işlemlerde kullanılmak üzere yürürlüğe girmiştir. Böylece bu 11 ülkenin para birimleri Euro ile sabitlenerek Euro'nun alt birimi haline geldiler.⁹⁶ AB ülkeleri olan Danimarka, İngiltere ve İsveç parasal birliğin dışında kalmayı tercih etmişlerdir. Maastricht Kriterlerinde belirlenen aşamalar doğrultusunda 1 Ocak 2002 tarihinde, ulusal paralar tümüyle tedavülden kalkmış ve Euro alanına dâhil olan ülkeler arasında işlem parası olarak da sadece Euro'nun kullanılması planlanmıştır. Euro'nun resmi uluslararası kısaltması EUR sembolü ise € olmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından geliştirilen Euro simgesi - € - Yunanca epsilon harfinden esinlenerek yaratılmıştır ve aynı zamanda "Avrupa" sözcüğünün ilk harfine işaret eder. İki paralel çizgi, Euro alanındaki istikrara gönderme yapar.⁹⁷

Tablo 2.2: AB Ulusal Para Birimlerinin Euro Dönüşüm Oranları

Para Birimi	Dönüşüm Oranı	Para Birimi	Dönüşüm Oranı
Alman Markı	1.95583	İrlanda Puntu	0.787564
Fransız Frangı	6.55957	Belçika Frangı	40.3399
İtalyan Lireti	1936.27	Lüksemburg Frangı	40.3399
İspanyol Pezetası	166.386	Hollanda Florini	2.20371
Portekiz Esküdosu	200.482	Avusturya Şilini	13.7603
Finlandiya Markkası	5.94573		

Kaynak: ECB, Banknotes & Coins. <http://www.ecb.int/bc/html/index.en.html> (Erişim Tarihi: 08.04.2008)

⁹⁶WRASE Jeffrey M., The Euro and European Central Bank. ECB BUSINESS REVIEW. November-December 1999, s.3-4 <http://www.phil.frb.org/files/br/brnd99jw.pdf> (Erişim Tarihi: 08.04.2008)

⁹⁷KARLUK Rıdvan, TONUS Özgür, Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği, Ankara, 2002 s.23-29, 47-89

Euro yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1999 tarihinden 1 Ocak 2002 tarihine kadar yalnız kaydi para olarak bankacılık ve finans işlemlerinde kullanıldı, fiziki bir varlığa sahip olmadı. Fiziki varlığa sahip ve piyasada kullanılan bir para durumuna gelmesi ise 2002 yılının Ocak ayı başında gerçekleşmiştir. O tarihten sonra altı aylık bir süre daha ulusal paraların Euro ile birlikte dolaşımı sürdürülmüş, 1 Temmuz 2002 tarihinden sonra ise ulusal paralar kaldırılmış ve Euro Avrupa Birliğinin tek para birimi durumuna gelmiştir.⁹⁸

Euro'ya aşağıda belirtilen beş kriteri yerine getiren Avrupa Birliği üyesi ülkeler katılabilmektedir. Maastricht kriterleri olarak da bilinen ve 1991 yılında kararlaştırılan şartlar şunlardır:

- Euro'ya katılmak isteyen ülkenin katılımdan önceki yıl enflasyon oranı, en düşük enflasyon oranına sahip üç Avrupa Birliği ülkesinin ortalama enflasyon oranınının 1.5 puandan daha fazla üzerinde olmamalıdır.
- Bütçe açığı Gayrı Safı Milli Hâsıla'nın (GSMH) %3'ünden fazla olmamalıdır veya azalma eğiliminde bulunmalıdır.
- Kamu borçları GSMH'nin %60'ından fazla olmamalıdır.
- Uzun dönem devlet borçlanma kâğıtlarının faiz oranı, bu alanda en iyi performansla sahip üç Avrupa Birliği ülkesinin faiz oranının en fazla iki puan üzerinde olabilir.
- Ülke parası, Avrupa Para Sistemi'nin belirlediği alan içinde hareket ediyor olmalıdır.

Euro'nun doğuşu, şüphesiz birlik ekonomisinin yanı sıra, dünya ekonomisi açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Euro'nun, AB ekonomik entegrasyonunun en önemli bütünleyici ve ortak pazarı güçlendirici araç olma rolünü üstleneceği şüphesizdir. Bunun yanı sıra Euro alanının, uluslararası rezervlerdeki payı ve dünya ticaretindeki ağırlığı göz önünde bulundurulduğunda, ABD Doları'na alternatif bir uluslararası para haline gelmiş olması sürpriz değildir. AB, Euro ile II. Dünya Savaşı sonrası güçlenen ABD Doları egemenliğine rakip olarak, ABD ve Japonya gibi büyük güçler karşısında varlığını kanıtlama imkânı bulmuştur.

⁹⁸SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, s.542

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOLAR VE EURO'NUN REZERV PARA MÜCADELESİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu bölümde ABD, AB ve Türkiye'nin ekonomik göstergeleri ele alınarak öne sürülen hipotezler ışığında incelenmiş ve bunların yanı sıra dünya çapında uluslararası rezervlerdeki değişmelere yol açan sebepler ortaya konmuştur.

3.1.DÜNYA EKONOMİSİNİN DURUMU

Dünya ekonomisi oldukça hareketli olup bu hareketlilik bölgeden bölgeye ve ülkeden ülkeye farklı boyutlarda yaşanmaktadır. Bu hareketlilik ile ortaya çıkan göstergeler, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Tezin konusu gereği ağırlık verilecek olan ABD ve AB ekonomilerini incelemeye önce Dünya ekonomisindeki gelişmelerin ortaya konulması bizi daha iyi bir analize götürecektir.

3.1.1.Ekonomik Büyüme

Dünya ekonomisinde 2000–2008 yılları arasında dünya ekonomik büyüme oranları, Tablo 3.1'de belirtildiği şekilde gerçekleşmiştir. 2008 yılında dünya büyüme oranı 2007 yılında yaşanan büyüme oranından daha düşük gerçekleşmiştir. 2007 yılında %4,9 olan dünya ekonomik büyüme oranı 2008 yılında sert bir düşüş ile % 1,7'ye gerilemiştir.

Tablo 3.1: Dünya Ekonomik Büyüme Oranları (%)

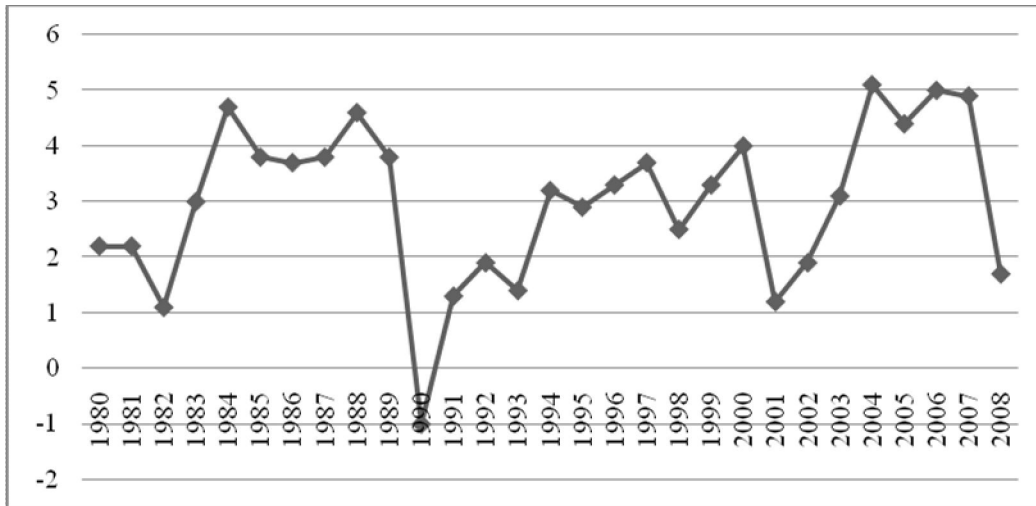
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	4,0	1,2	1,9	3,1	5,1	4,4	5,0	4,9	1,7
ABD	3,7	0,2	2,2	3,1	4,2	3,5	2,9	2,2	1,1
AB	3,7	1,7	0,9	0,8	2,0	1,5	2,8	2,6	0,9
Japonya	2,8	0,4	0,2	2,5	2,3	2,7	2,4	2,1	-0,6

Kaynak: IMF-World Economic Outlook, Nisan 2008, April 2009, EUROSTAT and OECD Reports 2009

Dünya ekonomisinde dikkat çeken önemli bir diğer nokta, 2001 yılından itibaren başlayan büyümenin 2005 yılında hız kesmiş olmasıdır. 2004 yılında % 5,1 gibi bir büyümeyi yakalayan dünya ekonomisi 2005 yılında % 4,4 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Bu gerilemede, 2004 yılında % 4,2 oranında büyüyen ABD ekonomisinde, büyümenin % 3,5'e, ayrıca 2004 yılında % 2 oranında büyüyen AB büyüme oranının % 1,5'e düşmesi etkili olmuştur. 2007 yılında belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkan ABD finansal krizinin 2008'de açıkça ortaya çıkmasıyla büyüme dip yapmıştır.

Dünya'nın ekonomik büyüme trendini daha ayrıntılı bir şekilde analiz edip yorumlayabilmek için Grafik 3.1'i inceleyebiliriz.

Grafik 3.1: Dünya Ekonomik Büyüme Hızı (%)

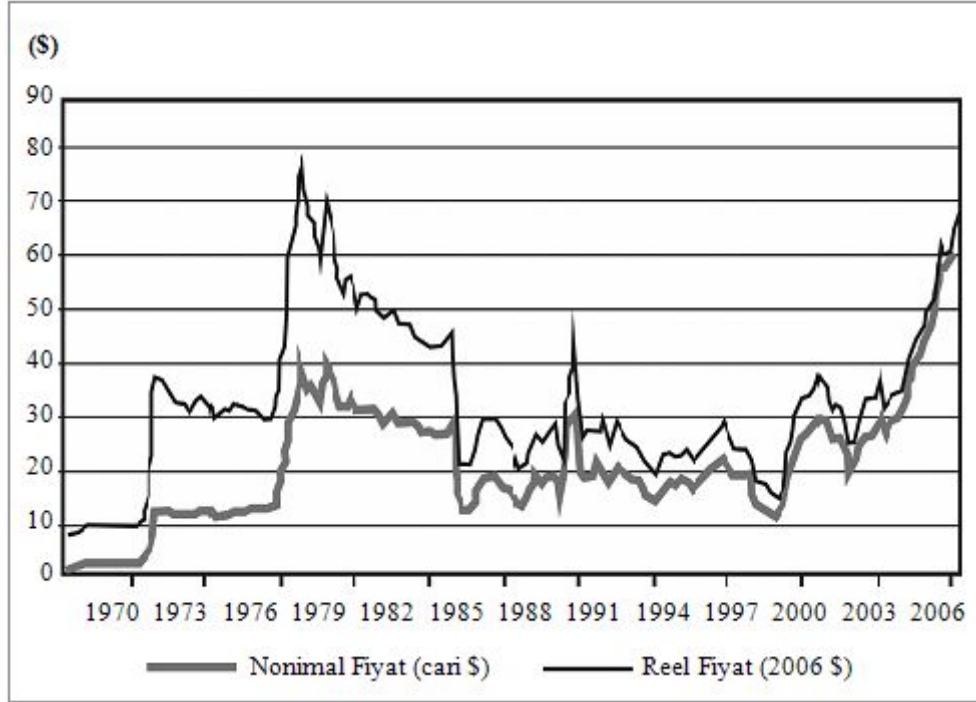
Kaynak: IMF, International Financial Statistics, 2006 and 2008

Grafik 3.1'de gözüktüğü gibi, 2004 yılında gerçekleşen dünya ekonomik büyüme hızı 1980'den bu yana en üst seviyeye ulaşmıştır. Dönemsel iniş ve çıkışlara karşın söz konusu oran son 20- 30 yılda hiç bu kadar yüksek olmamıştır. 2007 yılında gerçekleşen büyüme oranının da son 20-30 yıla kıyasla oldukça iyi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat 2008 yılında gerçekleşen % 1,7'lik büyüme oranı ile 1980'de ki büyüme oranının dahi altına düşmüştür.

1980-2008 yılları arasında dikkat çeken önemli dört sert düşüş gözlemlenmektedir. Birincisi 1990 yılında, ikincisi 1997'de, üçüncüsü 2001 yılında ve dördüncüsü ise 2008 'de gerçekleşmiştir.

1980 de başlayarak devam eden dünya ekonomik büyüme oranı Eylül 1990'da Irak'ın Kuveyt'e girmesi ve Ocak 1991'de Körfez Savaşı'nın başlaması sürecinde petrol fiyatlarındaki artıştan dolayı 1990 yılında dünya ekonomik büyüme oranı düşmüştür.

Grafik 3.2: Ham Petrol Varil Fiyatlarındaki Artış

Kaynak: IMF, International Financial Statistics, 2006.

Grafik 3.2'de görüldüğü üzere, Birinci Körfez Savaşı yıllarında ham petrol fiyatlarında ani bir artış yaşanmıştır. Son yıllarda yaşanan petrol fiyatlarındaki yükselme dünya ekonomisindeki genel üretim artışının bir sonucudur. Diğer doğal kaynakların fiyatlarındaki yükselme de dikkat çekici olup, bu eğilimin sadece petrol ile sınırlı olmadığı söylenilebilir.

1993 yılı itibariyle başlayan petrol fiyatlarındaki artış eğilimi 1997 yılına kadar devam etmiştir. Ekonomik büyüme açısından yaşanan artış eğilimi, 2 Temmuz 1997 yılında başlayan küresel finansal krizden etkilenerek, yerini düşme eğilimine terk etmiştir. Küresel krizle başlayan düşüş, 1999 yılından itibaren tersi yönde gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda, büyüme oranı %3,3 olarak gerçekleşmiştir.

2000 yılına kadar dünya ekonomik büyüme hızı normal iken 2001 yılına gelindiğinde ani bir düşüş gerçekleşmiştir ki, söz konusu düşmenin sebeplerinden birinin 2000 yılı boyunca petrol fiyatlarında meydana gelen anormal artışlar olduğunu söyleyebiliriz. 2000 yılında piyasalarda ciddi daralmalar yaşanmış ve bu çerçevede şirket iflasları olmuştur. Ağustos 2000

itibariyle 1600 civarında şirketin yaklaşık 40 milyar Dolar borçla iflase sürüklenmiştir. Ayrıca 11 Eylül İkiz Kulelerine saldırı ve neticesinde 7 Ekim Afganistan'ın İşgali ve ABD-Irak Savaşı öncesi yaşanan gerilimi unutmamak gerekir.

Bu olumsuzlukların yaşanmasına rağmen Tablo 3.1'de de görüldüğü gibi 2001 yılından sonra dünya ekonomisi tersine dönmüş ve büyüme hızı artış trendine girmiştir. Dünya ekonomisinin 2001 yılından itibaren büyümesinin temelinde faiz oranlarındaki düşüş yatmaktadır. ABD'deki faiz düşüşü oldukça önemli ölçüdedir. Bush'un iktidara gelmesiyle birlikte ABD'de % 6,5 olan kısa vadeli faiz oranlarının hızla düşürülerek % 1'lere çekilmesi diğer taraftan da vergi indirimlerine gidilmesi ekonominin canlandırılması için önemli adımlar değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra Afganistan işgali ile başlayıp Irak işgali ile devam eden süreçte Amerikan savunma harcamalarının yıllık 450 milyar Dolar'a yükselmesi ve sonuçta verilen bütçe açıklarının canlanma üzerinde tartışmasız etkileri bulunmaktadır. Faiz oranlarındaki gerileme yalnızca ABD ile sınırlı kalmamıştır. Dünyanın belirli bölgelerinde ve ülkelerde faiz oranları aşağı çekilmiştir. Euro alanında faizlerin % 4,5'ten % 2'lere gerilemesi bu önemli düşüşü ifade etmektedir. Japonya'da ise sıfır düzeyindeydi.⁹⁹

2006 yılında, ABD ekonomisinde özellikle ipotekli konut finansmanı sisteminde ortaya çıkan kriz nedeniyle görülen yavaşlamanın küresel büyüme üzerindeki olumsuz etkileri sınırlı kalmış, Euro bölgesindeki büyüme, iç talepteki artış nedeniyle son altı yılın en yüksek hızına ulaşmış, Japonya'da ise ekonomi yıl ortasında kısa süreli bir duraklamadan sonra yeniden toparlanmıştır.

2007 yılında ise gelişmiş ülkeler yönünden Euro bölgesi ve Japonya'da yılın ikinci çeyreğinde büyüme yavaşladı ve ABD'de de konut sektöründeki daralmanın ekonomiyi olumsuz etkilemeye devam ettiği görülmüştür. Yükselen piyasa ekonomilerine bakıldığında, büyümede Çin ve Hindistan yine ilk sıralarda yer aldı, Rusya'da da büyüme hızının 2007 yılında yüksek bir ivme yakaladığı gözlenmektedir. Diğer taraftan, Afrika'da gelir düzeyi düşük ülkeler de uzun yıllardan sonra etkileyici bir büyüme performansı sergilemişlerdir.¹⁰⁰

Son yıllardaki dünya ölçeğindeki bu hızlı büyümenin temel nedenlerinden birinin Çin ve Hindistan'ın büyüme hızlarının olduğu şüphesiz inkâr edilemez. Ekonomik Krize rağmen

⁹⁹ UZUNOĞLU Sadi, 2004 Yılında Dünya Ekonomisi, MESS Mercek Dergisi, Ocak 2005, s.40-48

¹⁰⁰ UZUNOĞLU Sadi, 2004 Yılında Dünya Ekonomisi, MESS Mercek Dergisi, Ocak 2005, s.40-48

bu ülkeler 2008 yılında da dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme gerçekleştirmişlerdir. Hindistan ekonomisi 2008'de % 7,3 oranında büyümüştür. Hindistan'ı % 6,8 büyüme hızı ile Çin ekonomisi, % 6,1 büyüme hızı ile Endonezya ve % 5,6 büyüme hızı ile Rusya takip etmektedir.

Tablo 3.2: Çin, Hindistan, Rusya ve Endonezya'nın Ekonomik Büyüme Hızları (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	3,1	5,1	4,4	5,0	4,9	1,7
Çin	8.0	9.1	9.1	10.2	10.7	6,8
Hindistan	4.3	8.3	6.2	8.4	9.2	7,3
Rusya	4.2	7.3	6.7	6.4	6.7	5,6
Endonezya	3.5	4.1	4.9	5.6	5.5	6,1

Kaynak: CIA World Factbook - Unless otherwise noted, information in this page is accurate as of December 18, 2008, IMF-World Economic Outlook, April 2009

Dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'de yaşanan ekonomik kriz, tüm dünyayı sarsarak 2007'nin son çeyreğinde ilk belirtilerini göstermeye başlamıştır. Mortgage kriziyle başlayan, buna bağlı olarak ABD bankalarının olağanüstü zararlar açıklamasına, petrol fiyatlarının yükselmesine, mortgage faizlerinin artmasına neden olan ve özellikle ABD'de ortaya çıkan kriz tüm dünyayı 2008 yılında gözle görülür bir şekilde etkilemeye başladı. Bu krize bağlı olarakta ekonomik büyüme, Tablo 3.1'de de gözüktüğü gibi 2008 yılında dip yaparak 1980 yılının dahi altına düşmüştür.

3.1.2.Dünya Ticareti

Dünya üretimi arttıkça dünya ticaret hacmi de sürekli artmaktadır. Dünya ticaretinin ülkelere göre dağılımı incelendiğinde, gerek ihracat gerekse ithalatta kısacası ticaret hacminde genellikle ilk sıraları ABD, AB, Japonya ve yakın zamanımızda Çin'in aldığı bilinmektedir. 2000–2008 yılları arasında dünya ticaret hacmi Tablo 3.3'te belirtildiği şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 3.3: Dünya Ticaret Hacmi (Milyar \$)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	12.550	12.043	12.635	14.691	17.835	20.330	23.270	28.100	32.542
ABD	2.001	1.870	1.853	1.981	2.228	2.580	2.888	3.180	3.467
AB-27	4.390	4.351	4.587	5.473	6.527	7.092	8.071	8.311	12.181
Japonya	802	697	697	792	946	1.041	1.150	1.334	1.544
Çin	464	498	607	832	1.128	1.391	1.722	2.174	2.561

Kaynak: IMF-IFS Yearbook 2000 and 2007 and October 2008, World Economic Outlook October 2008 Databook, WTO: 2009 PRESS RELEASES, March 2009

Dünya ticaretinde 2001 yılında, daha öncede belirttiğimiz küresel sorunlardan dolayı bir miktar azalma gerçekleşse de genel itibariyle sürekli artış göstermiştir. 2008 yılında dünya ticaret hacmi 32 trilyon 524 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya ticaret hacmi 2000 yılından 2008 yılına kadar geçen sekiz yıllık sürede 2,5 kat büyümüştür. Dünya ticaret hacmindeki yüzdesel artışa AB ayak uydurmuşken Çin çok üzerinde bir performans göstermiştir.

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından açıklanan 2007 ve 2008 Dünya Ticaret Raporunda ilk 30 sırayı alan ülkeler Tablo 3.4 ve Tablo 3.5'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4: 2007 Dünya Ticaretinde İlk 30 Ülkenin Durumu (Milyar \$)

İhracatçı Ülkeler	Değer	Pay	Yıl. Değ (%)	İthalatçı Ülkeler	Değer	Pay	Yıl. Değ (%)
Almanya	1 327	9,5	20	ABD	2 017	14,2	5
Çin	1 218	8,8	26	Almanya	1 059	7,5	17
ABD	1 163	8,4	12	Çin	956	6,7	21
Japonya	713	5,1	10	Japonya	621	4,4	7
Fransa	552	4,0	11	İngiltere	617	4,3	3
Hollanda	551	4,0	19	Fransa	613	4,3	13
İtalya	492	3,5	18	İtalya	505	3,6	14
İngiltere	436	3,1	-3	Hollanda	491	3,5	18
Belçika	432	3,1	18	Belçika	416	2,9	18
Kanada	418	3,0	8	Kanada	390	2,7	9
G. Kore	372	2,7	14	İspanya	374	2,6	14
Rusya	355	2,6	17	Hong Kong	371	2,6	10
Hong Kong	350	2,5	8	G. Kore	357	2,5	15
Singapur	299	2,2	10	Meksika	297	2,1	11
Meksika	272	2,0	9	Singapur	263	1,9	10
Tayvan	246	1,8	10	Rusya	223	1,6	35
İspanya	242	1,7	13	Tayvan	220	1,5	8
S. Arabistan	229	1,6	8	Hindistan	217	1,5	24
Malezya	176	1,3	10	Türkiye	170	1,2	22
İsviçre	172	1,2	16	Avustralya	165	1,2	19
İsveç	168	1,2	14	Avusturya	162	1,1	18
Avusturya	162	1,2	19	Polonya	161	1,1	27
Brezilya	161	1,2	17	İsviçre	161	1,1	14
B.A.E	154	1,1	8	İsveç	150	1,1	18
Tayland	152	1,1	17	Malezya	147	1,0	12
Hindistan	145	1,0	20	Tayland	141	1,0	8
Avustralya	141	1,0	14	Brezilya	127	0,9	32
Norveç	139	1,0	14	B.A.E	121	0,9	24
Polonya	138	1,0	24	Çek Cumh.	118	0,8	27
Çek Cumh.	122	0,9	29	Danimarka	99	0,7	16
30 Ülke	11 497	82,7	-	30 Ülke	11 726	82,5	-
Dünya	13 900	100,0	15	Dünya	14 200	100,0	14

Kaynak: WTO, 2007 Raporu

2007 yılında Dünya ticaret hacmi 28 trilyon 100 milyar Dolar gerçekleşmiş olup, 13 trilyon 900 milyar Dolar'ı ihracat iken 14 trilyon 200 milyar Dolar'ı ithalattan oluşmaktadır. İhracatçı ülke sıralamasında ilk 10'da sırasıyla Almanya, Çin, ABD, Japonya, Fransa, Hollanda, İtalya, İngiltere, Belçika ve Kanada yer almıştır.

2007 yılı, 2006 yılı ile karşılaştırıldığında Çin'in 3. sıradan 2. sıraya yükseldiği ve ABD'yi gerisinde bıraktığı görülmektedir. Aynı şekilde İtalya'nın 8. sıradan 7. sıraya,

Belçika'nın 10. sıradan 9. sıraya yükseldiği görülmektedir. Sıralamanın daha sonraki bölümlerinde birer sıra atlayarak Rusya'nın 12. sıraya, İspanya'nın 17. sıraya yükseldiği görülmektedir. 2007 yılı sıralamasında sadece Hindistan ve Çek Cumhuriyeti iki sıra atlayarak listede daha ön sıralarda yer almıştır.¹⁰¹

Tablo 3.5: 2008 Dünya Ticaretinde İlk 30 Ülkenin Durumu (Milyar \$)

İhracatçı Ülkeler	Değer	Pay	Yıl. Değ (%)	İthalatçı Ülkeler	Değer	Pay	Yıl. Değ (%)
Almanya	1.465	9.1	11	ABD	2.166	13.2	7
Çin	1.428	8.9	17	Almanya	1.206	7.3	14
ABD	1.301	8.1	12	Çin	1.133	6.9	19
Japonya	782	4.9	10	Japonya	762	4.6	22
Hollanda	634	3.9	15	Fransa	708	4.3	14
Fransa	609	3.8	10	İngiltere	632	3.8	1
İtalya	540	3.3	10	Hollanda	574	3.5	16
Belçika	477	3.0	10	İtalya	556	3.4	10
Rusya	472	2.9	33	Belçika	470	2.9	14
İngiltere	458	2.8	4	G.Kore	435	2.7	22
Kanada	456	2.8	8	Kanada	418	2.5	7
G.Kore	422	2.6	14	İspanya	402	2.5	3
Hong Kong	740	4.6	6	Hong Kong	491	3.0	6
Singapur	676	4.2	13	Meksika	323	2.0	9
S.Arabistan	329	2.0	40	Singapur	477	2.9	-
Meksika	292	1.8	7	Rusya	292	1.8	31
İspanya	268	1.7	6	Hindistan	292	1.8	35
Tayvan	256	1.6	4	Tayvan	240	1.5	10
B.A.E	232	1.4	28	Polonya	204	1.2	23
İsviçre	200	1.2	16	Türkiye	202	1.2	19
Malezya	200	1.2	13	Avustralya	200	1.2	21
Brezilya	198	1.2	23	Avusturya	184	1.1	13
Avustralya	187	1.2	33	İsviçre	183	1.1	14
İsveç	184	1.1	9	Brezilya	183	1.1	44
Avusturya	182	1.1	11	Tayland	179	1.1	28
Hindistan	179	1.1	22	İsveç	167	1.0	10
Tayland	178	1.1	17	B.A.E	159	1.0	20
Polonya	168	1.0	20	Malezya	157	1.0	7
Norveç	168	1.0	23	Çek C.	142	0.9	20
Çek C.	147	0.9	20	Endonezya	126	0.8	36
30 Ülke	13.120	81.4	-	30 Ülke	13.409	81.7	-
Dünya	16.127	100.0	15	Dünya	16.415	100.0	15

Kaynak: WTO, 2008 Raporu

¹⁰¹ WTO, 2006 Raporu

2008 yılında Dünya ticaret hacmi 32 trilyon 542 milyar Dolar gerçekleşmiş olup, 16 trilyon 127 milyar Dolar'ı ihracat iken 16 trilyon 415 milyar Dolar'ı ithalattan oluşmaktadır. Tablo 3.4'den de hatırlayacağımız gibi 2007 dünya ticaret hacmi 28 trilyon 100 milyar Dolar gerçekleşmişti. 2007 ile 2008 dünya ticaret hacmini kıyasladığımızda 2008 yılında dünya ticaret hacmi % 15,8 artmıştır.

Dünyada toplam 16 trilyon 415 milyon Dolar tutarında ithalat yapılan 2008'de en fazla ithalatı 2 trilyon 166 milyon Dolar ile ABD yaptı. Bu tutarla dünya toplam ithalatının % 13,2'sini tek başına gerçekleştiren ABD'yi, % 7,3 pay ve 1 trilyon 206 milyon Dolar ile Almanya izledi. Çin % 6,9 pay ve 1 trilyon 133 milyon Dolar ile üçüncü sırada yer aldı. 30 ülkenin toplam ithalatı 13 trilyon 409 milyar Dolar oldu. 2008 yılında 16 trilyon 415 milyar Dolar tutarındaki toplam ithalatın % 81,7'si Tablo 3.5'teki 30 ülke tarafından gerçekleştirildi.

Dünya Ticaret Örgütü'nün "2008 Dünya Ticareti Raporu"na göre, 2008 yılında 202 milyar Dolar ithalat yapan Türkiye, dünyanın en çok ithalat yapan 30 ülkesi arasında 20'nci sıraya yerleşmiştir.

2008 yılında dünyada yapılan toplam 16 trilyon 127 milyar Dolar'lık ihracatın % 81,4'ü de en fazla ihracat yapan ilk 30 ülke tarafından gerçekleştirildi. Toplam dünya ihracatının % 15 arttığı 2008 yılında ilk 30 ülkenin ihracat tutarı 13 trilyon 120 milyar Dolar oldu. İhracatta ilk sırayı 1 trilyon 465 milyar Dolar ile Almanya aldı. Almanya toplam dünya ihracatının % 9,1'ini tek başına gerçekleştirdi. Almanya'yı % 8,9 pay ve 1 trilyon 428 milyar Dolar ile Çin izledi. Üçüncü sırada % 8,1 pay ve 1 trilyon 301 milyar Dolar ile ABD yer aldı.

2007 yılına göre 2008'de Almanya'nın ihracatı % 10, Çin'in % 17, ABD'nin ise % 12 arttı. Sıralamada, Hollanda 6'ncı sıradan 5'inci sıraya yükselirken Fransa'da 5'inci sıradan 6'ncı sıraya geriledi. Belçika 9'uncu sıradan 8'inci sıraya yükselirken İngiltere 8'inci sıradan 10'uncu sıraya geriledi. Rusya 12'nci sıradan 9'uncu sıraya yükselirken Kanada ise 10'uncu sıradan 11'inci sıraya gerilemiştir.

Türkiye 2007 yılında İthalat sıralamasında 19'uncu sırada iken 2008 yılında 20'inci sıraya gerilemiştir. 2007 yılına kıyasla 2008 yılındaki ihracat oranı % 19 artmıştır.

3.2.ABD EKONOMİSİNİN DURUMU

Bu alt bölümde ABD ekonomisinin ekonomik büyümesi ve dış ticareti değerlendirilmeye tabi tutularak Dolar'ın değerini yitirmesinde büyük rol oynayan ABD'nin cari açığı ve bütçe açığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2.1.Ekonomik Büyüme

Son yıllardaki ABD'nin ekonomik büyümesi, dünyaya kıyasla tatmin edici boyutlarda değildir. ABD'nin ekonomik büyüme hızı 2006 yılında % 2,9'luk oranda seyrederken, 2007 yılında % 2,2'ye 2008 yılında ise sert bir düşüşle %1,1'e düşmüştür. ABD ekonomisinin büyümesi her geçen yıl yavaşlarken, küresel çapta işlem yapan sermaye grupları ABD'den gelişmekte olan ülkelere doğru yönelmektedir.

Tablo 3.6: Dünya ve ABD Ekonomik Büyüme Oranları (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	4,0	1,2	1,9	3,1	5,1	4,4	5,0	4,9	1,7
ABD	3,7	0,2	2,2	3,1	4,2	3,5	2,9	2,2	1,1

Kaynak: IMF-World Economic Outlook, Nisan 2008, EUROSTAT, OECD, WTO-2009 raporlarından düzenlenmiştir.

Dünya Ekonomisinde 2001 yılından itibaren başlayan büyüme 2004 yılına kadar devam etmiş, 2005 yılında hız kesmiş ve tekrar artış trendine girmiştir. ABD ekonomisindeki büyüme ise 2002 ve 2003 yıllarında paralel bir seyir izlemiş daha sonra dünya ekonomik büyüme oranının çok altında gerçekleşmiştir. 2007 yılında belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkan ABD finansal krizi 2008 yılında kendini göstererek ekonomik büyümenin dip noktalara düşmesine neden olmuştur.

2001 yılından itibaren ekonomik büyümenin artışının temelinde ABD'deki faiz oranlarındaki düşmenin etkisi önemli ölçüdedir. Bush'un iktidara gelmesiyle birlikte ABD'de % 6,5 olan kısa vadeli faiz oranlarının hızla düşürülerek % 1'lere çekilmesi diğer taraftan da vergi indirimlerine gidilmesi ekonominin canlandırılması için önemli adımlar değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra Afganistan işgali ile başlayıp Irak işgali ile devam eden süreçte Amerikan savunma harcamalarının yıllık 450 milyar Dolar'a yükselmesi ve sonuçta verilen bütçe açıklarının canlanma üzerinde tartışmasız etkileri bulunmaktadır. Faiz

oranlarındaki gerileme yalnızca ABD ile sınırlı kalmamıştır. Dünyanın belirli bölgelerinde ve ülkelerde faiz oranları aşağı çekilmiştir. Euro alanında faizlerin % 4,5'ten % 2'lere gerilemesi bu önemli düşüşü ifade etmektedir. Japonya'da ise sıfır düzeyindeydi.¹⁰² ABD ekonomisinde özellikle ipotekli konut finansmanı sisteminde ortaya çıkan kriz nedeniyle görülen yavaşlamanın küresel büyüme üzerindeki olumsuz etkileri 2006 yılında sınırlı kalmış ancak 2007 yılı itibariyle ekonomiye olumsuz etkileri hissedilmeye başlanmıştır. Mortgage kriziyle başlayan, buna bağlı olarak ABD bankalarının olağanüstü zararlar açıklamasına, petrol fiyatlarının yükselmesine, mortgage faizlerinin artmasına neden olan ve özellikle ABD'de ortaya çıkan kriz tüm dünyayı 2008 yılında gözle görülür bir şekilde etkilemeye başladı. Bu krize bağlı olarak ekonomik büyüme 2008 yılında dip yaparak 1980 yılının dahi altına düşmüştür.¹⁰³

Tablo 3.7: ABD'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Enflasyon (TÜFE) (%)		İşsizlik (%)		GSYH (Milyar \$)		
2006	2007	2006	2007	2006	2007	2008
3,2	2,9	4,6	4,6	13.178	13.808	14.334

Kaynak: IMF - World Economic Outlook, October 2008

ABD'nin enflasyon oranı, 2006 yılı itibariyle % 3,2 oranında gerçekleşirken, 2007 yılı itibariyle % 2,9'a gerilemiştir. 2006 ve 2007 yıllarında işsizlik oranında bir değişiklik olmamış olup % 4,6 oranında gerçekleşmiştir. ABD'nin GSYH miktarında ise her ne kadar nominal anlamda artış yaşansa da yukarı yönlü bir artış olmadığı görülmektedir. 2006–2007 değişim oranı % 4,8 iken 2007–2008 değişim oranı % 3,8'e gerilemiştir.

3.2.2.ABD'nin Dış Ticareti

ABD ekonomisinde dış ticaretin payı 1980'li yıllarda giderek daha fazla artmaya başlamıştır. Yaşanan bu değişiklikler, ABD hükümetinin ticaret politikalarını da etkilemiştir. ABD hükümeti endüstri yoğunlaşması ya da teknolojik gelişme ve yeniliklerle ilgili

¹⁰² UZUNOĞLU Sadi, 2004 Yılında Dünya Ekonomisi, MESS Mercek Dergisi, Ocak 2005, s.40-48

¹⁰³ IMF, International Financial Statistics, 2006

endüstriyel politikalarını belirlerken ekonomilerindeki ticaretin payını göz ardı etmemiş, stratejik sektörlerde yoğunlaşmanın yüksek olduğu veya ileri teknoloji içeren endüstrilerde yer alan firmalarının çıkarları doğrultusunda ticaret politikalarını belirlemiştir.

ABD ekonomisinde bu değişim rüzgârları eserken, dünya hegemonik güç dengelerinde de bir değişim süreci yaşanmıştır. II. Dünya savaşından sonra uluslararası kapitalizm içerisinde, gerek iktisadi, gerek siyasi, gerekse askeri açıdan hâkimiyetini yansıtacak noktaya gelen ABD, 1970'li yıllarda, özellikle ekonomik üstünlüğünde yara alma sürecine girmiştir. ABD sermayesi, başlıca rakiplerinin gerçekleştirdikleri ilerlemelere ayak uyduracak biçimde kendini yeniden yapılandırmakta yetersiz kalmıştır. ABD sanayinin rekabet gücünde azalma yaşanırken, ticari partnerlerin de tam tersi gelişmeler gözlenmiştir. Uluslararası kapitalizm içerisinde bir hegemonya krizi yaşanıyor olsa da, ABD'nin ticari partnerleri (Avrupa, Japonya ve D. Asya ülkeleri) aktif dış ticaret politikalar yoluyla ihracat fazlası elde ederek, iktisadi büyümelerini hızlandırmış ve ABD karşısında çok ciddi bir rakip olarak boy göstermişlerdir.¹⁰⁴

ABD ekonomisinde önemli sıkıntı yaratan konulardan birisi uzun zamandan beri yaşanmakta olan dış ticaret açıklardır.

Tablo 3.8: ABD Dış Ticaret Verileri

	2006	2007	2008	Değişim % (2007–2008)
	Milyar Dolar			
İhracat	1.037	1.163	1.301	11,9
İthalat	1.855	1.954	2.166	10,8
Dış Ticaret Açığı	-818	-791	-865	9,3
İhr / İth Oranı %	56	59	60	-

Kaynak: USITC (ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu), (<http://datawebusitc.gov>), (Erişim Tarihi: 02.05.2009)

ABD'nin 2008 yılındaki ihracatı 1.301 milyar Dolar ithalatı ise 2.166 milyar Dolar gerçekleşmiş olup ihracatın ithalatı karşılama oranı %60 olarak gerçekleşmiş olup, dış ticaret açığı son bir yıl içinde % 9,3 oranında yükselmiştir. Böylece ABD'nin dış ticaret açığı, 2008

¹⁰⁴ ÇAKMAK Hatice Karaçay, Stratejik Dış Ticaret Politikaları, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (7) 2004, s.48-66

yılı 14.334 milyar Dolar'lık gayrisafi yurtiçi hâsılasının % 6,03'ine ulaştı.¹⁰⁵ Dış ticaret açığının artmasında petrol faturasındaki artış etkili olmuştur¹⁰⁶. ABD'nin dış ticaret açığı diğer ticaret ortaklarına göre yüksek büyüme hızına sahip olması ve ithal mallarının talebinin de buna paralel olarak hızla artmasından kaynaklanmaktadır ki, ABD'nin Çin ile gerçekleştirdiği ithalat miktarı oldukça büyüktür.

Tablo 3.9 ve Tablo 3.10'da gözüktüğü gibi, ABD'nin ihracat ve ithalattaki başlıca partnerleri; Kanada ve Meksika ve Çin'dir. NAFTA anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1993 yılından bu yana Kanada ve Meksika'ya yönelik ihracat sürekli artarak büyük bir gelişme göstermiştir. ABD yönetiminin Çin'e yönelik politikaları sonucu Çin de başlıca ticari partnerler arasında ön sıralarda yer almaya başlamıştır.

Tablo 3.9: ABD'nin En Çok İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyon \$)

ÜLKE	2006	2007	2008	Değişim (2007-2008)
Kanada	230.257	248.437	260.914	%5,0
Meksika	134.167	136.541	151.539	%11,0
Çin	55.224	65.238	71.457	%9,5
Japonya	59.649	62.665	66.579	%6,2
İngiltere	45.393	50.296	53.775	%6,9
Almanya	41.319	49.652	54.732	%10,2
Kore	32.455	34.703	34.807	%0,3
Hollanda	31.102	32.986	40.423	%21,9
Fransa	24.217	27.407	29.187	%6,5
Tayvan	23.023	26.359	25.279	%-4,1
Ara Toplam	676.807	734.285	788.493	%7,4
Diğerleri	360.336	428.424	512.507	%19,6
TOPLAM	1.037.143	1.162.708	1.301.000	%11,9

Kaynak: USITC (ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu), (<http://datawebusitc.gov>), (Erişim Tarihi: 02.05.2009)

¹⁰⁵ IMF, World Economic Outlook Database, October 2008

¹⁰⁶ ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu (USITC) 2008 Raporu

2008 yılında ABD ihracatında meblağ olarak ilk sıraları Kanada, Meksika ve Çin paylaşmaktadır. 2007–2008 yılı arasındaki ihracattaki değişim oranlarına baktığımızda ise; en büyük paya sırasıyla Hollanda Meksika ve Almanya sahip olmuş iken Tayvan’da gerileme söz konusudur. İhracattaki toplam değişim ise % 11,9 olmuştur.

Tablo 3.10: ABD’nin En Çok İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyon \$)

ÜLKE	2006	2007	2008	Değişim 2007-2008
Çin	287.773	321.508	337.790	%5,1
Kanada	303.416	313.111	335.555	%7,2
Meksika	198.259	210.799	215.915	%2,4
Japonya	148.091	145.464	139.248	%-4,3
Almanya	89.073	94.364	97.553	%3,4
İngiltere	53.437	56.893	58.619	%3,0
Kore	45.830	47.566	48.076	%1,1
Fransa	37.149	41.589	43.997	%5,8
Venezüella	37.165	39.897	51.401	%28,8
Tayvan	38.215	38.302	36.327	%-5,2
Ara Toplam	1.238.407	1.309.493	1.364.482	%4,2
Diğerleri	616.712	644.206	801.518	%24,4
TOPLAM	1.855.119	1.953.699	2.166.000	%10,9

Kaynak: USITC (ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu), <http://datawebusitc.gov>, (Erişim Tarihi: 02.05.2009)

2008 yılında ABD ithalatında meblağ olarak ilk sıraları Çin, Kanada ve Meksika paylaşmaktadır. 2007–2008 yılı arasındaki ithalattaki değişim oranlarına baktığımızda; en büyük paya açık arayla Venezüella sahip olmuştur. Ardından Kanada, Fransa ve Çin gelmektedir. İthalattaki toplam değişim ise % 10,9 olmuştur.

Tablo 3.11: ABD'nin En Çok Dış Açık Verdiği Üç Ülke (Milyon \$)

Ülkeler	2006			2007			2008		
	İhracat	İthalat	Açık	İhracat	İthalat	Açık	İhracat	İthalat	Açık
Çin	55.224	287.773	232.549	65.238	321.508	256.270	71.457	337.790	266.333
Kanada	230.257	303.416	73.159	248.437	313.111	64.674	260.914	335.555	74.641
Meksika	134.167	198.259	64.092	136.541	210.799	74.258	151.539	215.915	64.376

Kaynak: USITC (ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu), (<http://datawebusitc.gov>), (Erişim Tarihi: 02.05.2009)

Çin, Kanada ve Meksika ABD'nin en büyük ticari partnerleri olduğu gibi dış açık konusunda da sürekli sorun yaşadığı ülkeler haline gelmiştir. ABD'nin dış ticaret açığının artmasında petrol fiyatlarındaki artış ve Çin, Kanada ve Meksika'dan yapılan ithalatın artması etkin rol oynamıştır.

1985 yılından bu yana ABD'nin kümülatif dış ticaret açığı 21 yılda 6,6 trilyon Dolar'ı bulmuştur. Bu açığın finansmanı borçla ya da Dolar senyoraajıyla sağlanmaktadır. ABD bugün dünyanın en borçlu ülkesidir. 2007 yılı itibariyle kamu borcu 8,5 trilyon Dolar'a yükselmiştir. Dış borç tutarı 10 trilyon Dolar'dan fazladır. ABD'nin özel ve kamu kesimindeki toplam borç tutarı ise 44 trilyon Dolar'dır. Ayrıca ABD'nin bu borcu karşılayacak rezervi de yoktur. 1952 yılında yani Bretton Woods sisteminin başlangıç yıllarında ABD dünya rezervlerinin % 50'sine sahip iken bu oran günümüzde % 1 civarlarına düşmüştür. SDR cinsinden değerlendirildiğinde (1 SDR=1,507 \$); Çin'in 1,04 trilyon SDR'lik ve Japonya'nın 882 milyar SDR'lik rezervine karşılık (Çin ve Japonya dünya toplam rezervlerinin %40'mı oluşturmaktadır.) ABD'nin toplam rezervi sadece 69 milyar SDR'dir.¹⁰⁷ Çok önemli bir ticaret merkezi olan Çin'in resmi para birimi olan Yuan'ı Dolar'a bağlamış olması, Çin'in ABD ile olan ticari ilişkilerinde, Çin lehine bir ilişki doğurmuştur. Çünkü Dolar ile birlikte Yuan'da değer kaybetmekte ve üretimi yüksek olan Çin ihracatta rekabet gücünü artırmaktadır¹⁰⁸.

¹⁰⁷ EROL Ümit, Mali Entegrasyonun Diğer Yüzü, Bahçeşehir Üniversitesi, S.4 http://www.finanskulup.org.tr/assets/etkinlik/sempozyum/Umit_Erol_Mali_Entegrasyonun_Diger_Yuzu.pdf (Erişim Tarihi: 09.05.2009)

¹⁰⁸ OSMANOV Elnur, Uluslar arası Para olarak ABD Dolar'ının Rolü, Stratejik Öngörü Dergisi, TASAM Yayınları, Sayı1, İstanbul, Mayıs 2004, s.15

ABD'nin en çok ihraç ettiği ürünler arasında ilk sırayı, diğer petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar daha sonra ise uçak ve diğer hava taşıtları, motorlu taşıtlar ve makine ve elektrikli ürünler paylaşmaktadır. 2008 yılında bu ilk yirmi ürünün toplam ihracat içindeki payı % 27 olarak gerçekleşmiştir.

ABD'nin en çok ithal ettiği ürünler arasında ilk sırayı petrol yağları ve ham yağlar daha sonra ise makine ve elektrikli ürünler, taşıt araçları ve yedek parçaları ve kimyasallar paylaşmaktadır. 2008 yılında bu ilk yirmi ürünün toplam ithalat içindeki payı % 40 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰⁹

3.2.3.Cari Açık ve Bütçe Açığı

ABD ekonomisinin cari açığı ve bütçe açığı kronik bir sorun haline gelmiştir. ABD'nin cari açığı 2005 yılında 788,1 milyar Dolar olup GSYH'sı ise 12 trilyon 434 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Açığın GSYH oranı % 6,3'tür. 2006 yılında GSYH'nin % 6,0 oranında gerçekleşirken, 2007 yılında % 5,3oranında gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise açık 673,3 milyar Dolar gerçekleşmiş olup açığın GSYH oranı % 3,3'tü. ABD'nin negatif mali dengeye sahip olduğu görülmektedir. Son üç yıl içerisinde gerçekleşen düşüş her ne kadar ciddi bir oranmış gibi gözükse de cari açık kronik bir sorun haline gelmiştir ayrıca bu düşüş para ve maliye politikalarının başarısından değil, ABD'de belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan finansal krizden dolayı tüketimin azalmasından kaynaklanmaktadır.

ABD'nin 2008 yılı bütçe açığı ise 455 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD'nin önemli kurum ve kuruluşları 2009 yılı için 1,84 trilyon Dolar'lık bütçe açığı tahmin etmektedirler ki bu da ABD GSYH'nin % 12,9'una karşılık gelmektedir. Bu oran İkinci Dünya Savaşından bu yana kaydedilen en yüksek oran olacaktır.

3.3.AB EKONOMİSİNİN DURUMU

Günümüzde küreselleşmenin en ileri ekonomik bütünleşme aşamasındaki bölgesel gücü olan AB, kuruluşundan bugüne kadar altı genişleme süreci¹¹⁰ yaşayarak 27 üyeli bir

¹⁰⁹ USITC (ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu), (<http://datawebusitc.gov>), (Erişim Tarihi: 10.05.2009)

¹¹⁰ Birinci genişleme 1973 yılında, Danimarka, İngiltere ve İrlanda'nın katılımı ile; ikinci genişleme 1980 yılında Yunanistan'ın katılımı ile; üçüncü genişleme 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımı ile; dördüncü genişleme 1995 yılında Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımı ile; beşinci genişleme 2004 yılında Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta, Macaristan, G.Kıbrıs, Polonya, Slovenya ve Slovakya'nın katılımı ile; altıncı genişleme 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile gerçekleşmiştir.

birlik halini almıştır. Bu 27 ülkenin 15'i gelişmiş ülkelerden oluşurken diğer 12 si ise diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere oluşmaktadır. Sınırların genişlemesiyle AB'nin ekonomisi de genişlemektedir.

3.3.1.Ekonomik Büyüme

AB'nin son yedi yıllık süre içerisindeki ekonomik büyüme oranı hala 2000 yılında gerçekleşen orana ulaşamamıştır. Büyümedeki yavaşlama kısmen petrol fiyatlarındaki yükseliş ve ABD Doları'nın düşmesi gibi uluslararası ekonomik gelişmelere bağlı olmakla beraber, bazı üye devletlerdeki iç talep yetersizliği de bu sürece etki etmektedir.

Tablo 3.12: Dünya ve AB Ekonomik Büyüme Oranları (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	4,0	1,2	1,9	3,1	5,1	4,4	5,0	4,9	1,7
AB	3,7	1,7	0,9	0,8	2,0	1,5	2,8	2,6	0,9

Kaynak: IMF-World Economic Outlook, Nisan 2008, EUROSTAT, OECD, WTO raporlarından derlenmiştir.

Dünya Ekonomisinde 2001 yılından itibaren başlayan büyüme 2004 yılına kadar devam etmiş, 2005 yılında hız kesmiş ve tekrar artış trendine girmiş olsa da 2008 yılında dip yapmıştır. AB ekonomisindeki büyüme ise 2001 yılı haricinde genel itibariyle Dünya Ekonomisinin büyüme oranının altında kalmıştır. Diğer yıllara kıyasla 2006 yılındaki ani büyüme iç talepteki artış nedeniyle gerçekleşmiştir.

Tablo 3.13: AB'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	Büyüme (%)		Enflasyon (TÜFE)		Cari İşlemler Açığı (GSYH Yüzdesi)		İşsizlik (%)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
AB-15	3,3	3,1	2,3	2,4
Euro Bölgesi	2,8	2,6	2,2	2,1	0,3	0,2	8,7	7,4
Almanya	3	2,5	1,8	2,3	6,1	7,6	9,8	8,4
Avusturya	3,4	3,1	1,7	2,2	2,4	3,2	4,8	4,4
Belçika	2,9	2,8	2,3	1,8	2,7	2,1	8,3	7,5
Danimarka	3,9	1,7	1,9	1,7	2,9	1,1	3,9	2,8
Finlandiya	4,9	4,5	1,3	1,6	4,6	4,6	7,7	6,8
Fransa	2,2	2,2	1,9	1,6	-0,7	-1,2	9,2	8,3
Hollanda	3,4	3,5	1,7	1,6	8,2	6,8	3,9	3,2
İngiltere	2,8	3	2,3	2,3	-3,4	-3,8	5,4	5,4
İrlanda	5,7	6	2,7	2,9	-3,5	-5,4	4,4	4,5
İspanya	3,9	3,7	3,6	2,8	-8,9	-10,1	8,5	8,3
İsveç	4,1	2,7	1,5	1,7	8,5	8,5	7	6,1
İtalya	1,8	1,5	2,2	2	-2,6	-2,5	6	6,2
Lüksemburg	6,1	4,5	2,7	2,3	10,5	9,9	4,4	4,4
Portekiz	1,4	1,9	3	2,4	-10,1	-1	7,7	8
Yunanistan	4,2	4	3,3	3	-11,1	-14,1	8,9	8,3

Kaynak: IMF - World Economic Outlook, October 2008

Büyüme

AB-15'in ekonomik büyümesi, 2006 yılı itibariyle % 3,3 oranında gerçekleşirken, 2007 yılı itibariyle yüzde 3,1 gerçekleşerek düşüş yaşanmıştır. Euro Bölgesinde ise bu oranlar sırasıyla % 2,8 ve %2,6 olarak gerçekleşmiştir.

Bu küçülmenin nedeni; AB'deki finansal koşullardaki sıkılaşma ve güven duygularında meydana gelen kötüleşme nedeniyle yurtiçi özel tüketim talebinin ve özel yatırımın küçülme göstermiş olmasıdır.

AB ülkeleri içerisinde 2007 yılı itibariyle en yüksek büyüme oranına % 6,0 ile İrlanda sahip iken en düşük orana ise % 1,5 ile İtalya sahip olmuştur.

Enflasyon

AB15'in enflasyon oranı, 2006 yılı itibariyle % 2,3 oranında gerçekleşirken, 2007 yılı itibariyle % 2,4 olmuştur. Euro Bölgesinde ise yıllar itibariyle, % 2,1 ve % 2,2 oranında gerçekleşmiştir. Değerlerden de anlaşıldığı gibi artış yaşanmıştır.

AB15 ülkeleri içerisinde 2007 yılı itibariyle en yüksek enflasyon oranına % 3,0 ile Yunanistan sahip iken en düşük orana ise % 1,6 ile Finlandiya, Fransa ve Hollanda ortak olmuştur.

Cari İşlemler Açığı

Uluslararası finans piyasalarının en yakından izlediği makro ekonomik büyüklüklerden biri ekonominin büyüklüğüne göre cari işlemler açığının görece büyüklüğüdür. Cari işlemler açığının büyümesi ekonominin dış borçlanma ihtiyacının arttığına bir göstergesidir. Bir ülkenin bir yıldan diğerine milli gelir büyümesine göre dış borçluluğunun daha fazla artması ülkenin borçlarını geri ödeyebilme gücünü sorgulamaya başlar.

2006 yılında petrol fiyatlarındaki yükselmeye bağlı olarak Euro Bölgesi'nin cari işlemler açığı, GSYH'nin % 0,3 oranında gerçekleşirken, 2007 yılı itibariyle bu oran % 0,2'ye gerilemiştir. 2007'de Yunanistan, GSYİH'nin yüzdesi olarak mali denge sıralamasında negatif mali dengeye sahip Euro Bölgesi ülkeleri arasında ilk sırada yer almıştır.

İşsizlik

AB15'in işsizlik oranı, 2006 yılı itibariyle % 8,7 oranında gerçekleşirken, 2007 yılı itibariyle % 7,4'e gerilemiştir. AB15 ülkeleri içerisinde 2007 yılı itibariyle en yüksek işsizlik oranına % 8,4 ile Almanya ve Almanya'nın ardından % 8,3 ile Fransa, İspanya ve Yunanistan sahip iken en düşük işsizlik orana ise % 2,8 ile Danimarka olmuştur.

3.3.2.AB'nin Dış Ticareti

Tablo 3.14: AB'nin Dış Ticaret Durumu

	İhracat (Milyar \$)		İthalat (Milyar \$)		Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$)		Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)		Dış Ticaretin Dünya Ticaretindeki Payı (%)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
AB-15	4.011	4.616	4.061	4.622	8.072	9.238	-50	-6	34,69	32,76
Almanya	1.136	1.354	935	1.075	2.071	2.429	201	279	8,90	9,58
Avusturya	134	162	133	160	267	322	1	2	1,15	1,27
Belçika	281	324	278	322	559	646	3	2	2,40	2,55
Danimarka	91	101	88	102	179	203	3	-1	0,77	0,80
Finlandiya	78	90	66	78	144	168	12	12	0,62	0,66
Fransa	485	546	522	601	1.007	1.147	-37	-55	4,33	4,52
Hollanda	387	458	342	407	729	865	45	51	3,13	3,41
İngiltere	448	442	590	621	1.038	1.063	-142	-179	4,46	4,19
İrlanda	105	115	73	84	178	199	32	31	0,76	0,79
İspanya	221	257	325	380	546	637	-104	-123	2,35	2,51
İsveç	149	170	128	152	277	322	21	18	1,19	1,27
İtalya	418	502	430	498	848	1.000	-12	4	3,65	3,94
Lüksemburg	16	18	21	23	37	41	-5	-5	0,16	0,16
Portekiz	44	52	64	76	108	128	-20	-24	0,46	0,50
Yunanistan	20	24	65	81	85	105	-45	-57	0,36	0,41

Kaynak: IMF - World Economic Outlook, October 2008.

AB-15'in dış ticaret hacminin toplam dünya ticaret hacmi içindeki payı, 2006 yılı itibariyle % 34,69 oranında gerçekleşirken, 2007 yılı itibariyle % 32,76'ya gerilemiştir. AB-15 ülkeleri içerisinde 2007 yılı itibariyle en yüksek paya % 9,58 ile Almanya sahip iken en düşük paya ise % 0,16 ile Lüksemburg sahip olmuştur. Başlı başına Almanya'nın payının çok ciddi bir oran olduğu dikkat çekmektedir.

AB-15 ülkelerinde istihdamın ortalama yaşı 40 iken, Türkiye’de 36,3 dır. Türkiye’den sonra en genç istihdama sahip ülkeler Meksika ve İspanya’dır.¹¹¹

Tablo 3.15: AB’nin En Çok İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyar €)

ÜLKE	2006	2007	2008	Değişim 2007-2008
İngiltere	216.20	228.37	219.73	%-3,7
ABD	199.11	194.44	186.02	%-4,3
İsviçre	77.20	81.98	86.05	%4,9
Polonya	59.60	72.22	80.61	%11,6
Rusya	55.56	67.12	76.68	%14,2
Çin	53.65	60.11	65.17	%8,4
Çek C.	42.17	49.25	51.74	%5,1
Türkiye	38.71	40.84	42.17	%3,3
Macaristan	32.21	35.28	36.40	%3,2
Japonya	34.48	34.20	33.59	%-1,8
Ara Toplam	808.89	863.81	878.16	%1,7
Diğerleri	570.27	634.63	676.24	%6,6
TOPLAM	1.379.16	1.498.44	1.554.40	%3,7

Kaynak: EUROSTAT, Statistical Yearbook, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, (Erişim Tarihi: 12.05.2009)

AB-15’in ihracattaki ticari partnerleri arasında sırasıyla İngiltere, ABD ve İsviçre ilk sıraları almıştır. 2007–2008 yılı toplam değişim oranı % 3,7 olarak gerçekleşmiştir. Değişim oranlarını incelediğimizde en büyük artış % 14,2 ile Rusya ile gerçekleşmiş iken ABD ile olan ihracatta % 4,3 azalma gerçekleşmiştir.

¹¹¹ KARACA Yüksel, İstihdamdaki Gelişmeler, Vergi Yükü Karşılaştırmaları ve Türkiye’deki Durum, Ankara, Mayıs 2006, s.8

Tablo 3.16: AB'nin En Çok İthalat Yaptığı İlk 10 Ülke (Milyar €)

ÜLKE	2006	2007	2008	Değişim 2007-2008
Çin	144.18	171.10	182.97	%6,9
İngiltere	166.89	168.19	164.29	%-2,3
ABD	125.54	131.06	136.76	%4,3
Rusya	95.61	97.91	112.21	%14,6
İsviçre	62.06	66.96	69.61	%3,9
Japonya	56.76	58.54	56.49	%-3,5
Polonya	41.97	49.06	55.51	%13
Çek C.	39.30	46.85	52.10	%11,2
Norveç	43.40	40.52	49.73	%22,7
Macaristan	30.18	33.73	34.58	%2,5
Ara Toplam	805.89	863.92	914.25	%5,8
Diğerleri	587.87	618.76	673.38	%8,8
TOPLAM	1.393.76	1.482.68	1.587.63	%7,1

Kaynak: EUROSTAT, Statistical Yearbook, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, (Erişim Tarihi: 13.05.2009)

AB-15'in ithalattaki ticari partnerleri arasında sırasıyla Çin İngiltere ve ABD ilk sıraları almıştır. 2007–2008 yılı toplam değişim oranı % 7,1 olarak gerçekleşmiştir. Değişim oranlarını incelediğimizde en büyük artış % 22,7 ile Norveç ile gerçekleşmiş iken Japonya ile olan ithalatta % 3,5 azalma gerçekleşmiştir.

3.4.ABD VE AB EKONOMİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu alt bölümde ABD ile AB ekonomilerinin büyüklükleri, kişi başına düşen milli gelirleri, enflasyon, cari işlemler açığı, işsizlik oranı ve dış ticaret göstergeleri yıllar itibariyle ele alınarak incelenmiştir.

3.4.1.ABD İle AB'nin Cari Fiyatlarla GSYH Değerlerinin Karşılaştırılması

Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, bir yıl içerisinde bir ülkenin sadece kendi sınırları içerisinde üretilen ve sunulan mal ve hizmetlerin o ülkenin para birimine göre değerlendirilmesi ile oluşan rakamdır. Bu açıdan, GSMH hesabından ayrılan noktası; yurtdışında elde edilen gelirlerdir. Milli Gelir hesaplamalarında iki çeşit uygulama vardır. Cari fiyatlarla Hesaplamalarda enflasyonun etkisi gözlenmez. Üretilen mal ve hizmetlerin güncel değerleri üzerine hesaplanır. Sabit fiyatlarla Baz olarak herhangi bir yıl alınır ve o yıla endeksli enflasyon oranından arındırılmış reel artışlar hesaplanır. Tablo 3.17'de cari fiyatlarla GSYH değerleri gösterilmektedir.

Tablo 3.17: ABD ve AB'nin GSYH Miktarları (Milyar \$)

	2006	2007	2008	Değişim 2006-2007	Değişim 2007-2008	Değişim 2006-2008
ABD	13.178	13.808	14.334	(%) 4,8	(%) 3,8	(%) 8,8
AB-15	13.722	15.728	18.692	(%) 14,6	(%) 18,8	(%) 35,7
Dünya	48.665	54.584	62.054	(%) 12,2	(%) 13,7	(%) 27,5

Kaynak: IMF- World Economic Outlook, October 2008, Eurostat-Statistical Yearbook, 2009

Tablo 3.17'ye göre, 2006 yılı itibariyle ABD, 13.178 milyar Dolar GSYH'a sahip iken AB-15 ise 13.722 milyar Dolar GSYH'a sahipti. Kısacası GSYH'ları hemen hemen aynıydı. Fakat 2008 yılına geldiğimizde ABD GSYH'ı 14.334 milyar Dolar'a ulaşmışken AB-15'in GSYH'ı 18.692 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Dünya GSYH'ı 2006-2008 yılları arasında % 27,5 oranında bir artış yakalamıştır. ABD GSYH'ı bu süre içerisinde % 8,8 artarken AB-15'in ise % 35,7 gibi çok iyi bir artış gerçekleştirmiştir.

3.4.2.ABD ile AB'nin Kişi Başına Düşen GSYH Değerlerinin Karşılaştırılması

Bir ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH), o ülkenin nüfusuna bölündüğü zaman, kişi başına düşen GSMH bulunur. Aynı şekilde, bir ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYH) o ülkenin nüfusuna bölündüğü zaman ise, kişi başına düşen GSYH elde edilir. Nominal (cari fiyatlarla) GSYH nüfusa bölündüğünde, kişi başına nominal GSYH, reel (referans yıla ait fiyatlarla) GSYH nüfusa bölündüğü zaman ise kişi başına reel GSYH elde edilir.

2007 verileriyle, ABD'nin nüfusu 302 milyon kişiden oluşurken AB-15'in nüfusu ise 390,5 milyon kişiden oluşmaktadır. Dünya nüfusu ise 6 milyar 627,5 milyon kişidir¹¹² Bu verilerden hareket ettiğimiz zaman 2008 yılı itibariyle, ABD'nin kişi başına GSYH'ı 47.463 \$ iken AB-15'in kişi başına GSYH'ı 47,866 \$'dır.

3.4.3. ABD ile Euro Bölgesinin Bazı Ekonomik Göstergelerinin Karşılaştırılması

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), enflasyondaki değişimi ölçmek amacıyla belirli bir tüketicinin aldığı hizmet ya da ürünün sabit bir yıl baz alındıktan sonraki cari yıllardaki değişimini ölçen endekstir. TÜFE ani gelişmeler nedeniyle perakende fiyatlardaki değişiklikleri yansıtır. Bu haliyle tüketicileri ilgilendiren bir göstergedir.

Tablo 3.18'e baktığımızda ABD ile Euro Bölgesindeki TÜFE açısından büyük farklılıklar hemen göze çarpmaktadır.

Tablo 3.18: ABD ve Euro Bölgesinin Temel Ekonomik Göstergeleri

	Enflasyon (TÜFE)		Cari İşlemler Açığı (GSYH Yüzdesi)		İşsizlik (%)	
	2006	2007	2006	2007	2006	2007
ABD	3,2	2,9	-6,0	-5,3	4,6	4,6
Euro Bölgesi	2,2	2,1	0,3	0,2	8,7	7,4

Kaynak: IMF - World Economic Outlook, October 2008

ABD'nin enflasyon oranı 2007 yılı itibariyle % 2,9 olarak gerçekleşirken Euro Bölgesinde bu oran biraz daha aşağıda yani % 2,1 olarak gerçekleşmiştir.

¹¹² IMF- World Economic Outlook, October 2008

Cari işlemler, bir ülkenin toplam mal ile hizmet ihracatı ve transferlerinin bunların toplam ithalatı ile olan farkıdır. Bu hesaplama finansal varlık ve yükümlülükler katılmaz. Cari işlemler, yıl içinde yapılmış mal ve hizmet alışverişlerinden doğan ödemeler ve döviz giriş-çıkışını gösterir. Döviz geliri döviz harcamalarını geçiyorsa cari işlemler dengesi fazla veriyor demektir. Döviz harcamaları döviz gelirini geçiyorsa açık var demektir¹¹³

ABD ve Euro Bölgesini cari işlemler açığı açısından kıyasladığımızda uçurum denebilecek kadar fark olduğu aşikârdır. ABD'nin negatif mali dengeye sahip olduğu açıkça denebilir. Bunun nedeni ise ithalatın ihracattan daha hızlı artması ve ithalatın ihracatı karşılayamamasıdır.

İşsizlik oranında ise ABD, Euro Bölgesine kıyasla daha iyi bir durumdadır. ABD'nin işsizlik oranı 2006 ve 2007 yıllarında aynı oranda (%4,6) gerçekleşmiştir. Euro Bölgesinde ise bu oran 2006 yılında % 8,7 iken 2007 yılında % 7,4'e gerilemiştir.

3.4.4. ABD ile AB'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Karşılaştırılması

Bir ülkenin dış ticaretinde ihracatının artması o ülkenin zenginleştiği anlamına gelmektedir. İhracatı artırmak ise Küresel Ekonomiyi anlamak ve onun ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmek ile mümkündür. İthalatın artması ise fakirleştiği anlamına gelmektedir.

Tablo 3.19: ABD ve AB'nin Dış Ticaret Verileri (Milyon \$)

	2005			2006			2007		
	İhracat	İthalat	İhr/İth	İhracat	İthalat	İhr/İth	İhracat	İthalat	İhr/İth
ABD	898	1.682	%53	1.027	1.861	%55	1.163	2.017	%58
AB-15	3.555	3.536	%105	4.011	4.061	%99	4.616	4,662	%99

Kaynak: IMF - World Economic Outlook, October 2008

ABD ile AB-15'in ihracat artışlarına bakıldığında ABD'nin ihracat artışının AB-15 ihracat artışının altında kaldığı görülmektedir. ABD ihracatının ithalatı karşılama oranı % 50

¹¹³ KARATEPE Yalçın, Finansal Açıldan Sermaye Piyasası Analizi, Ankara, 2002, s.7

civarlarında gerçekleşirken, AB-15 ihracatının ithalatı karşılama oranı %100 civarında gerçekleşmektedir. Bu da ABD'nin sürekli borçlandığını gösterir.

Tablo 3.20: AB'nin ABD ile Dış Ticareti (Milyon €)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
İhracat	238.203	245.594	247.934	227.281	235.499	252.683	268.992	261.426	249.417
İthalat	206.280	203.298	182.621	158.125	159.375	163.511	175.218	181.635	186.336
Denge	31.923	42.296	65.313	69.157	76.123	89.172	93.773	79.791	63.081

Kaynak: EUROSTAT-Yearbook 2009, EU-USA Summit, April 2009

AB-27'nin dış ticaret verilerini incelediğimizde de ABD'ye karşı daima dış fazla verdiği göze çarpmaktadır.

2008 yılında ABD'ye en büyük ihracatı AB-27 ülkelerinden sırasıyla Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya gerçekleştirmiştir. Almanya 71 milyon Euro ile % 29 oranında, İngiltere 43 milyon Euro ile % 17 oranında, Fransa 24 milyon Euro ile % 10 oranında, İtalya 23 milyon Euro ile % 9 oranında paya sahip olmuştur. İthalatta ise İngiltere 37 milyon Euro ile %20 oranında, Almanya 34 milyon Euro ile % 18 oranında bir paya sahip olmaları dolayısıyla ABD'nin en büyük ithalatçılarıdır. Daha sonra Hollanda 29 milyon Euro ile %16 oranıyla ve Fransa 21 milyon Euro ile %11 oranıyla İngiltere ve Almanya'nın ardından gelmektedir.¹¹⁴

¹¹⁴ EUROSTAT, Yearbook 2009, EU-USA Summit, April 2009

Tablo 3.21: ABD ile AB Arasındaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon €)

Ülkeler	ABD'ye AB-27'den Giden Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Çıkış)			AB-27'ye ABD'den Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Giriş)			AB-27'de Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Çıkış-Giriş)		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
AB-27	36.525	108.033	145.560	67.153	76.724	180.037	-30.628	31.309	-34.477
Belçika	5.190	2.505	-6.114	3.900	1.254	3.557	1.290	1.251	-9.671
Bulgaristan	2	12	9	83	243	148	-81	-231	-139
Ç. ek Cumh.	10	8	16	92	-15	254	-82	23	-238
Danimarka	154	1.444	1.755	737	-362	1.234	-583	1.806	521
Almanya	896	20.931	15.980	470	4.111	-4.630	426	16.820	20.610
Estonya	-1	2	5	-53	-105	10	52	107	-5
İrlanda	-3.402	4.161	4.439	1.158	-667	16.505	-4.560	4.828	-12.066
Yunanistan	1	405	130	97	130	85	-96	-85	45
İspanya	1.948	8.769	11.795	2.035	5.525	1.782	-87	3.244	10.013
Fransa	9.897	17.541	22.866	6.247	8.695	16.595	3.650	8.846	6.271
İtalya	1.185	4.852	1.267	910	1.346	720	275	3.506	547
G. Kıbrıs	4	5	4	65	26	27	-61	-21	-23
Letonya	3	3	0	-1	60	29	4	-57	-29

Kaynak: EUROSTAT Yearbook 2009, EU-USA Summit, April 2009

Tablo 3.21(devamı): ABD ile AB Arasındaki Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon €)

Ülkeler	ABD'ye AB-27'den Giden Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Çıkış)			AB-27'ye ABD'den Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımları (Giriş)			AB-27'de Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Çıkış-Giriş)		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
AB-27	36.525	108.033	145.560	67.153	76.724	180.037	-30.628	31.309	-34.477
Litvanya	0	0	0	-91	16	-23	91	-16	23
Lüksemburg	3.555	19.183	19.666	1.856	5.072	22.730	1.699	14.111	-3.064
Macaristan	9	7.087	8.642	200	1.553	4.267	-191	5.534	4.375
Malta	0	2	2	7	11	5	-7	-9	-3
Hollanda	1.322	3.689	-21.300	907	975	15.185	415	2.714	-36.485
Avusturya	157	230	423	218	-1.570	3.191	-61	1.800	-2.768
Polonya	50	106	30	643	414	832	-593	-308	-802
Portekiz	94	158	369	313	297	329	407	-139	40
Romanya	0	1	0	22	133	60	-22	-132	-60
Slovenya	-22	12	-20	25	0	4	-47	12	-24
Slovakya	1	-3	1	53	93	3	-52	-96	-2
Finlandiya	105	-1	-628	203	11	55	-98	-112	-683
İsveç	-495	-275	5.072	-676	7.978	-377	181	-8.253	5.449
İngiltere	24.399	-2.598	47.327	22.798	18.061	39.745	1.601	-20.659	-7.582

Kaynak: EUROSTAT Yearbook 2009, EU-USA Summit, April 2009

Uzun yıllardan beri, ABD ve AB-27 arasında doğrudan yatırımlar devam etmektedir. ABD'ye AB-27'den Giden Doğrudan Yabancı Yatırımlar, 2005 yılında 37 milyar Euro, 2006 yılında 108 milyar Euro, 2007 yılında ise 146 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. AB-27'ye ABD'den Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar ise 2005 yılında yaklaşık 67 milyar Euro, 2006 yılında 77 milyar Euro, 2007 yılında ise 180 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında ABD'ye İngiltere 47 milyar Euro, Fransa 23 milyar Euro, Lüksemburg 20 milyar Euro, Almanya ise 16 milyar Euro tutarında doğrudan yatırım giderken ABD'den İngiltere'ye 40 milyar Euro, Lüksemburg'a 23 milyar Euro, İrlanda ve Fransa'ya ise 17'şer milyar Euro tutarında doğrudan yatırım girmiştir.

3.5.ULUSLARARASI REZERVLERDEKİ GELİŞMELER

Bu alt bölümde uluslararası resmi rezervlerdeki döviz kompozisyonunun yapısının nasıl değişmeye başladığı vurgulanmıştır.

3.5.1.Dolar ve Euro'nun Dünya Döviz Rezerv Stoklarındaki Değişimi

Günümüz dünya ekonomisinde hala ABD hegemonyasının devam ettiğini ve buna bağlı olarak ABD Doları'nın da rezerv para hâkimiyetini devam ettirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat Euro'nun küresel piyasaya çıktığı günden itibaren ABD Doları'nın tahtına aday güçlü bir rakip edasıyla her geçen gün güçlenerek kendini gösterdiğini de unutmamak gerekir. İlk zamanlarda Dolar'a karşı değer kaybeden Euro zaman içinde Dolar'a karşı hızla değer kazanmıştır. Euro'nun dolar karşısında değer kazanmasıyla dünyada birçok ülke tarafından rezervlerde çeşitlendirmeye gidilerek Euro'ya yer verilmeye başlanmıştır.

Tablo 3.22: Rezerv Paraların Dünyadaki Resmi Rezervlerdeki Payı (1899-2007)

	1899	1913	1973	1999	2007
Dolar	-	-	% 84,5	% 70,9	% 63,9
Sterlin	% 64	% 48	% 6,9	% 2,9	% 4,4
Euro	-	-	-	% 18	% 26,5
Frank	% 16	% 31	% 1,2	-	-
Mark	% 15	% 15	% 6,7	-	-
Diğerleri	% 5	% 6	% 0,7	% 8,2	% 5,2

Kaynak: PPI (Progressive Policy İnstitute), <http://www.ppionline.org>, (Erişim Tarihi: 16.05.2009)

Merkez Bankaları, dış alım-satım, müdahale ve varlık çeşitlendirmesi nedeniyle uluslararası rezerv varlıkları tutmaktadırlar¹¹⁵. 19.yy'da sterlin hâkimiyeti ile başlayan rezerv para hâkimiyeti günümüzde yerini Dolar ve Euro'ya bırakmıştır. 1899'da Sterlin'in dünyadaki toplam resmi rezervlerdeki payı % 64 iken 1913'te bu oran % 48'e düşmüş ve Fransız frankı bu süre içerisinde % 16'dan % 31'e çıkmıştır.

Bretton Woods ile rezerv para hâkimiyeti kazanan Dolar 1973'te dünya rezervlerinde % 84,5 ile çok güçlü bir konuma gelmiş ve bu tarih itibariyle sterlin ve frankın payı ciddi bir oranda düşerek Sterlin ve Frank rezerv para güçlerini kaybetmişlerdir. 1999'da AB'nin Euro'ya geçmesiyle Euro, Dolar'ın karşısına rakip para olarak çıkmıştır. 1999'da dünya rezervlerindeki payı % 18 iken 2007 yılı itibariyle bu oran % 26,5'e çıkmıştır. Euro'nun payındaki artış Tablo 3.23'te ayrıntılı biçimde verilmiştir.

¹¹⁵RAMASWAMY Srichander, "Reserve Currency Allocation: An Alternative Methodology" BIS Working Papers, No:72, August 1999

Tablo 3.23: Rezerv Paraların Dünyadaki Resmi Rezervlerdeki Payı (1999-2007)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Dolar	% 70,98	% 71,10	% 71,48	% 67,04	% 65,90	% 65,81	% 66,75	% 64,75	% 63,90
Euro	% 18	% 18,31	% 19,21	% 23,82	% 25,18	% 24,91	% 24,21	% 25,80	% 26,50
Yen	% 6,38	% 6,07	% 5,05	% 4,36	% 3,95	% 3,85	% 3,61	% 3,19	% 3,14
Sterlin	% 2,89	% 2,76	% 2,71	% 2,82	% 2,77	% 3,38	% 3,62	% 4,43	% 4,40
Diğer	% 1,75	% 1,76	% 1,55	% 1,96	% 2,2	% 2,05	% 1,81	% 1,83	% 2,07

Kaynak: IMF, Annual Report, COFER (Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves) Tables, 2007

1999 yılında Dolar'ın resmi rezervlerdeki payı % 70,98 Euro'nun payı ise % 18 iken 2007 yılında Dolar'ın payı % 63,9'a düşerken Euro'nun payı ise % 26,50'ye yükselmiştir. Euro, Dolar'ı henüz ikame edememiştir fakat giderek güçlenmektedir. Uluslararası rezerv para olarak tutulan yen ve sterlinin toplam içindeki payı ise çok küçüktür. Sterlin son yıllarda kayda değer bir atılım göstermiş ve yenin yerine dünyanın üçüncü rezerv parası konumuna yükselmiştir. 2007 yılı itibariyle toplam rezervlerdeki payı % 4,40'dır.

Tablo 3.24: Bazı Ülkelerin Döviz Rezerv Miktarları (Milyon \$)

Ülkeler	2008
Çin	1.905
BAE	1.300
Japonya	1.002
Rusya	484.7
Euro Bölgesi	430
Tayvan	282
Hindistan	247
Brezilya	208
G. Kore	201
Singapur	175
Hong-Kong	158
Almanya	137
Türkiye	69,8

Kaynak: IMF, COFER, TCMB verilerinden düzenlenmiştir.

2008 yılı itibariyle en büyük döviz rezervleri olan ülkelere bakıldığında Çin, BAE ve Japonya ilk sıraları almıştır. Döviz rezervi sıralamasında 1,9 trilyon Dolar ile Çin birinci ülke, 1,3 trilyon Dolar ile BAE ikinci ülke ve 1 trilyon Dolar ile Japonya üçüncü ülke olmuştur. Türkiye 69,8 milyar Dolar'lık rezerv ile dev ülkeler ligine girmiştir.

Tablo 3.25: Bazı Ülkelerin Döviz Rezervlerinin Dağılımı (%)

Ülke	Yıl	Dolar	Euro	Yen	Diğer
Avustralya	Aralık 2006	55	22	19	4
Kanada	Aralık 2006	47	51	1	0
İngiltere	Eylül 2006	33	58	9	0
Amerika	Aralık 2006	0	61	39	0
Bulgaristan	Aralık 2006	0	100	0	0
Letonya	Aralık 2006	44	46	10	0
Litvanya	Haz. 2005	0	100	0	0
Romanya	Kas. 2006	28	68	0	4
Slovakya	Aralık 2006	26	69	0	5
Cezayir	Aralık 2006	40	60	0	0
Hırvatistan	Aralık 2006	15	85	0	0
İzlanda	Haz. 2005	40	40	5	15
Norveç	Haz. 2005	38	54	0	5
İsviçre	Aralık 2006	33	47	5	15
Uruguay	Aralık 2006	99	1	0	0

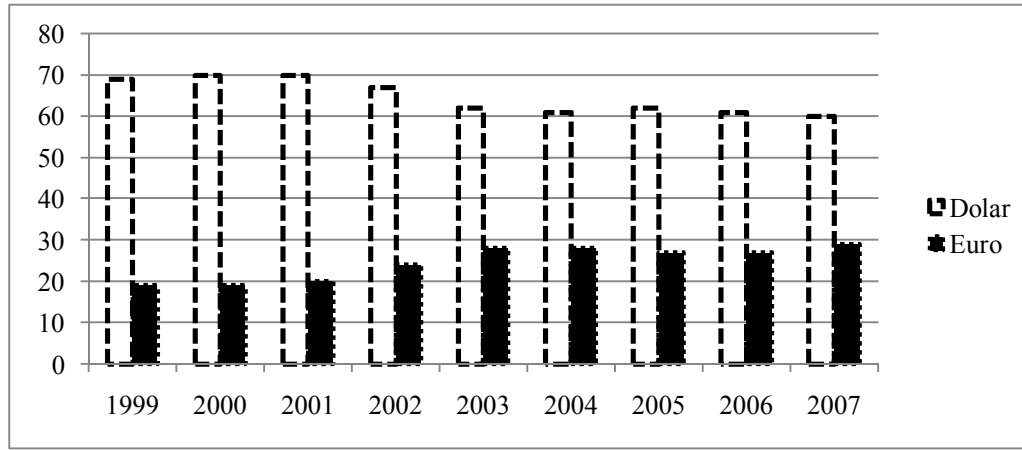
Kaynak: ECB, (European Central Bank), COFER Tables, 2007

Euro'nun uluslararası rezerv para olarak gelecekteki rolünün nasıl olacağı gelişmekte olan ülkelerin tutumuna da bağlıdır¹¹⁶. Euro'nun rezerv para olarak piyasaya çıktığı günden itibaren ülkeler genellikle Dolar'dan oluşan tek tip rezerv stoklarını çeşitlendirmeye gitmişlerdir. Çeşitlendirmedeki amaç, değer kaybetme

¹¹⁶ TAVLAS George, "The International Use of Currencies: The U.S. Dollar and the EURO", International Monetary Fund, Finance&Development; Volume 35, Number 2; June 1998

riskini minimize etmektir. Tablo 3.25’te de gözüktüğü gibi Uruguay hariç ülkelerin çoğunluğu rezerv miktarlarında Euro’ya ağırlık vermeye başlamışlardır. Bulgaristan ve Litvanya’nın rezervleri %100 Euro’dan oluşurken Litvanya’da % 85 ile bu ülkeleri takip etmektedirler. İzlanda ise rezervlerindeki Dolar ve Euro ağırlığını %40 oranında eşitlemiştir.

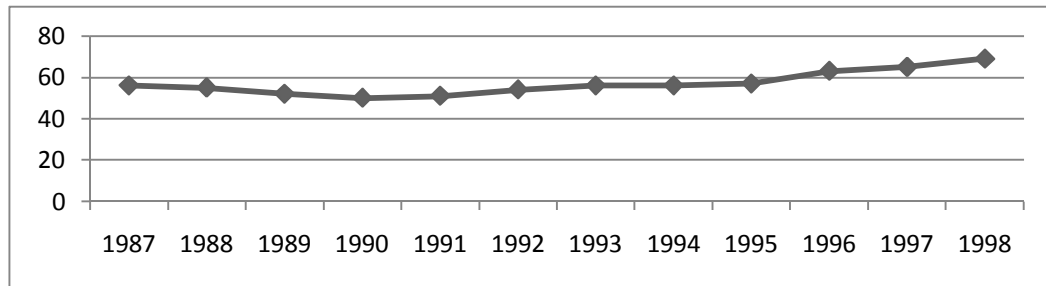
Grafik 3.3: Euro ve Doların Gelişmekte Olan Ülkelerin Döviz Rezervlerindeki Payı (%)

Kaynak: COFER (Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves) Tables, 2007

Grafik 3.3’te de gözüktüğü gibi 1999’da Euro’nun piyasaya çıkmasıyla birlikte Dolar’ın gelişmekte olan ülkelerin döviz rezervlerindeki payı düşme trendine girmiş iken Euro’nun payı ise yükselme trendine girmiştir.

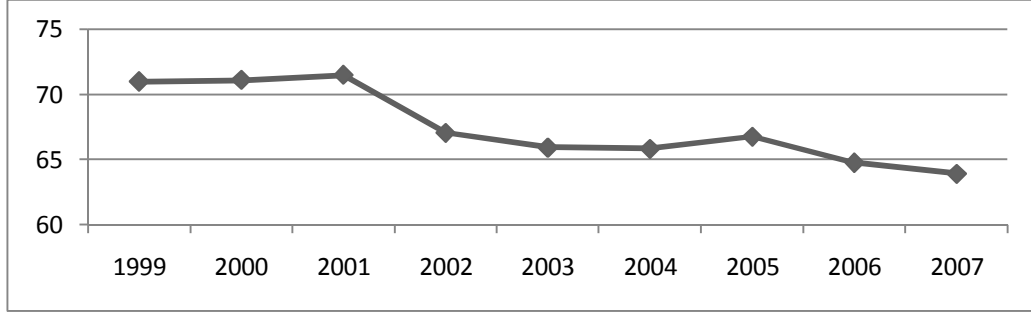
Grafik 3.4: Euro Öncesi Doların Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%)

Kaynak: IMF Annual Reports, COFER (Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves) Tables, 2007

Euro’nun piyasada olmadığı 1999 öncesinde Dolar genel itibariyle yükselme trendindeydi.

Grafik 3.5: Euro Sonrası Dolar'ın Resmi Rezervlerdeki Değişim Trendi (%)

Kaynak: IMF Annual Reports, COFER (Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves) Tables, 2007

Euro'nun 1999'da piyasaya girmesiyle birlikte Dolar resmi rezervlerdeki payını kaybetmeye başlamıştır.

Euro ve Dolar'ın pozisyonunu dünyadaki dolaşımda bulunan para miktarı açısından bakıldığında, Euro'nun miktarı Dolar'ın miktarını aşmış durumdadır. Fakat euronun büyük bir bölümü Euro Bölgesinde sirkülasyondadır. Euro'nun, Euro Bölgesi dışındaki toplamdaki oranı % 10- % 20 civarındadır. Buna karşın ABD dışında dolaşımda bulunan Dolar miktarı % 50 - % 70 civarındadır. Buna bağlı olarak dünya ticaretinin % 50'si Dolar ile işlem görmektedir. Özellikle hala petrol ve hammaddelerdeki dünya ticareti Dolar ağırlıklıdır. Uluslararası tahvil ihraçlarının % 46'sı Euro, % 39'u Dolar cinsindedir. Ayrıca dünyadaki 60 Ülkenin para birimi Dolar'a bağlı iken 40 ülkenin para birimi ise Euro'ya bağlıdır.¹¹⁷

3.5.2.Euro/Dolar Paritesi ve Rezerv Parada Çeşitlendirme Hareketleri

Parite, bir para biriminin bir diğerine oranıdır. Örneğin €/ \$ dediğimizde: Euro'nun Dolar'a oranıdır. Yani, basit bir bölme işlemidir. Her bölme işleminde olduğu gibi, üsttekinin değeri alttakine göre daha fazla artarsa, bu Paritenin artması (yukarı yönlü hareket etmesi) demektir. Eğer bu bölme işleminde, alttaki üsttekine nazaran daha fazla değerlenirse, bu Paritenin azalması (aşağı yönlü hareket etmesi) demektir.

¹¹⁷ EROL Ümit, Mali Entegrasyonun Diğer Yüzü, Bahçeşehir Üniversitesi, s.2 http://www.finanskulup.org.tr/assets/etkinlik/sempozyum/Umit_Erol_Mali_Entegrasyonun_Diger_Yuzu.pdf, (Erişim Tarihi: 09.05.2009)

Tablo 3.26: Yıllar İtibariyle Euro/Dolar Paritesi

Yıllar	Euro/Dolar
1999	1,16
Kasım 2000	0,82
2001	0,90
2002	0,95
2003	1,13
2004	1,25
2005	1,25
2006	1,26
2007	1,37
Nisan 2008	1,59

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 17.05.2009)

Açıklama: 2000 yılı dip ve 2008 yılı ise tavan noktaları olduğu için ay itibariyle verilmiştir.

Euro/Dolar paritesi 01.01.1999 tarihinde 1,17 seviyesindeydi. 1999 yılının başında Amerikan ekonomisine ait güçlü veriler ve Euro bölgesindeki ekonomik göstergelerin olumsuz yönde seyretmesi, diğer taraftan da Avrupa Merkez Bankası'nın (AMB) faiz indirimine gideceğine dair beklentiler nedeniyle Euro, Dolar karşısında değer kaybetmeye başlamıştır¹¹⁸. 1999 Mart sonunda NATO'nun Kosova'daki savaş nedeniyle düzenlediği hava saldırıları Euro'nun Dolar karşısında değerinin daha da düşmesine neden olmuştur. Euro/Dolar paritesi, 6 Kasım 2000'de tarihinin en düşük seviyesi olan 0,82 seviyesine kadar gerilemiştir. Böylece Euro, 1 yıllık bir sürede % 70 gibi bir değer yitirmiştir. Fakat Amerikan ekonomisinde ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin etkisiyle 2003 yılından itibaren yükselen bir trend izlemiştir. Tarih 10 Nisan 2008'i gösterdiğinde, Euro, Dolar karşısında tarihinin en yüksek seviyesi olan 1,59 seviyesine çıkarak rekor kırmıştır. Böylece Kasım 2000 ile Nisan 2008 tarihleri arasında paritede yüzde 93'lik bir yükseliş yaşanmıştır. ABD Doları'nın 2003 yılından beri istikrarsız bir seyir izlemesiyle ilgili olarak başta

¹¹⁸ SAMBANDHAN D., "Euro-puzzle: US self-interest may help", Pondicherry University. The Hindu Business Line, 24 August 2001

Kurgman olmak üzere, birçok Amerikalı ekonomist, ABD ekonomisinin önümüzdeki 30-40 yıl için olumsuz bir tablo çizeceğini savunmuştur.

Euro'nun Dolar karşısında değer kazanmasının nedenlerini şöyle açıklayabiliriz:

- ABD ekonomisinin (2008 yılı itibarıyla 673 milyar \$ cari açık ve 455 milyar \$ bütçe açığı) ikiz açıkları
- ABD'de tüketim harcamalarının düşmesi ve işsizlik oranının artması,
- ABD'deki düşük faiz oranları nedeniyle sermaye ve dövizin Avrupa'ya kaçması
- Irak'ın 6 Kasım 2000'de petrol ticaretini Dolar karşılığı değil Euro karşılığı yapmaya başlaması
- 11 Eylül 2001 Saldırısı ve Afganistan'ın İşgali ve ABD'ye olan güvenin sarsılması,
- İran ve Suriye'nin de petrol ticaretini Dolar karşılığı değil Euro karşılığı yapacağına dair açıklamaları ve İran'ın petrol gelirlerinin % 70'inden fazlasını Dolar dışı kura çevirmesi.¹¹⁹
- İran'ın yeni bir petrol borsası açacağını ve bu emtia borsasında ABD Doları ile değil, Euro ile işlem yapılacağını ayrıca Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dolar rezervlerinin % 10'unu Euro'ya çevirmeyi düşündüğünü açıklaması.¹²⁰
- Suriye'nin Haziran 2006'da döviz rezervlerinin yarısını Euro'ya çevirmesi ve Kuveyt ile Katar'ın da böyle bir çeşitlendirmeye gideceğini açıklaması,¹²¹
- OPEC ülkelerinde Euro referanslı satışların giderek artması,

¹¹⁹ OPEC'te Petrolü Euro ile Satılım Sesleri Arttı, <http://www.tumgazeteler.com/?a=2372837> (Erişim Tarihi: 18.05.2009)

¹²⁰ KAYA Serdar, Amerikan Doları'nın Sonu Ve Altın Standardı, (04.05.2006) http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=40821&KOS_KOD=36, (Erişim Tarihi: 19.05.2009)

¹²¹ ÖZKAYA Abdi Noyan, Suriye, ABD Dolarına Bağlı Kur Rejimini Bırakıyor, 2006

- Venezüella'nın da petrolünün bir bölümünü Euro ile satmaya başlaması ve rezervlerini Euro-Dolar karışımı şeklinde değiştirmesi
- Kuzey Kore'nin para işlemlerini Euro ile yapma kararı alarak tüm alım-satım işlerinde Euro'ya geçmesi
- 2005 yılında Rusya'nın Ruble'yi Dolar'a bağlamaktan vazgeçmesi ve Dolar yerine çeşitli dövizlerden oluşan bir sepete geçmesi. (Rusya Rezervlerinin % 45 kadarı Dolar, % 44 kadarı Euro ve % 10 kadarı sterlinden oluşuyor) Aynı şekilde Çin'in de yuani sadece Dolar'a bağlamaktan vazgeçerek içinde Euro'nun önemli bir ağırlığının olduğu yedi dövizden oluşan bir sepete bağlaması.¹²²
- Rus Merkez Bankasının Euro lehine açıklamalar yapması: "*Rusya Merkez Bankası Birinci Başkan Yardımcısı Aleksey Ulyukayev, düzenlediği basın toplantısında, ülkenin 100 milyar Dolar'ı aşan döviz rezervi içinde Euro'nun payını daha da yükseltmeyi değerlendirebileceklerini söyledi.*"¹²³

Bu olaylar dünya piyasalarında dikkat ve ciddiyetle takip edilmekte olup tüm ülkeleri tedirginlik içerisine sokarak ülkelerin rezervlerinde çeşitlendirmeye gitmelerine neden olmaktadır.

Hızla küreselleşen dünya ekonomisinde, Euro/Dolar Paritesi birçok işletmenin günlük takip ettiği bir parametre haline gelmiştir. Çünkü bu parametredeki değişiklikler işletmeleri çok yakından ilgilendirmektedir. Örneğin maliyetleri Dolar, satışları ise Euro cinsinden olan ihracatçı bir firma için Euro'nun değer kazanması işletmenin kârlılığını artırırken, tersine bir durum kârlılığı olumsuz etkilemektedir. Bu durumu ülkemizden daha somut bir örnekle vurgulayabiliriz: *Geçen yıl Dolar'dan zarar eden Çelebi Hava Servisi, parite riskini minimize etmek için ücretlerinin bir kısmını Euro'ya geçirme kararı aldı. Devlet Hava Meydanları*

¹²² EROL Ümit, Mali Entegrasyonun Diğer Yüzü, Bahçeşehir Üniversitesi, S.2, http://www.finanskulup.org.tr/assets/etkinlik/sempozyum/Umit_Erol_Mali_Entegrasyonun_Diger_Yuzu.pdf (Erişim Tarihi: 09.05.2009)

¹²³ Rusya Euro Rezervlerini Artıracak, Ntv-Msnbc, Ekonomi, (23.11.2004) <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/297431.asp> (Erişim Tarihi: 20.05.2009)

İşletmesi'nin Ocak ayından itibaren gelirlerini Euro'ya çevirdiğini belirten Çelebi Hava Servisi Yönetim Kurulu Başkanvekili Canan Çelebioğlu Tokgöz, "Gelirlerimizin minimum % 25'ini Euro yapmayı hedefliyoruz, ama bu % 50'ye kadar çıkabilir" diye konuştu.¹²⁴

Euro/Dolar paritesi ihracatçıyı zorlayan en önemli faktörlerden biridir. Euro'nun Dolar karşısında değer kazanması sonucu ihracatın Dolar olarak hesaplanan tutarında bir şişkinlik yaratmaktadır. Bu yüzden tek başına rakamlara bakılmamalıdır. Rakamlar bazen insanı yanıltabilir.

İhracat, Euro/Dolar paritesi nedeniyle olduğundan yüksek görünmektedir. 2002 Yılı'nın Ocak-Haziran döneminde Euro ortalama olarak 0,8972 Dolar'dan işlem görmüştür. 2003 yılının Ocak-Haziran döneminde ise Euro ortalama olarak 1,047 Dolar'dan satılmıştır. İki dönem arasında Euro, Dolar karşısında % 23 oranında değer kazanmıştır. Bunun anlamı, Euro cinsinden yapılan ihracatta Dolar bazında görülen artışın % 23'lük bir kısmı gerçek bir artış değil, parasal bir şişkinlik demektir.

Örneğin, 2003 yılının ilk yarısında AB ülkelerine yapılan tekstil ihracatı, 2002 yılının karşılık gelen dönemindeki 673 milyon Dolar seviyesinden % 20,8 artışla 814 milyon Dolar'a çıkmıştır. Euro, Dolar karşısında % 23 değer kazandığına göre, % 20,8 oranındaki ihracat artışının tamamının bu nedenden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Hatta AB ülkelerine yönelik tekstil ihracatının % 2,2 oranında azaldığından söz etmek gerekir.¹²⁵

Ayrıca üzerinde durulması gereken bir başka husus ise çoğu ülkenin para biriminin Dolar'a bağlı olması (dolarizasyon, para kurulu) yüzünden Dolar karşısında Euro gibi bir yükseliş eğilimi izleyememeleridir. Yani Dolar'ın Euro

¹²⁴Çelebi Hava, Dolardan Euro'ya Geçti, Sabah Gazetesi, <http://arsiv.sabah.com.tr/2003/06/06/e08.html> (Erişim Tarihi: 21.05.2009)

¹²⁵ÇETİN Sadi, İhracatçı Kan Ağlıyor, 01 Ekim 2003, http://www.alomaliye.com/sadi_cetin_ihracatci_kan.htm (Erişim Tarihi: 21.05.2009)

karşısında değer yitirmesi aslında Dolar'ın nominal olarak diğer para birimleri karşısında da değer yitirmesi anlamına gelmektedir.¹²⁶

3.5.3.OPEC'in Durumu ve Dolar'a Yükselen Tepkiler

Dolar 20. yy'da sterlinin tahtına oturarak rezerv para statüsünü almasına rağmen Bretton Woods'un yıkılmasıyla birlikte Dolar'ın rezerv para statüsü darbe yemiştir. Fakat 1972-73 yıllarında ABD'nin OPEC lideri Suudi Arabistan (SA) ile Petrodolar anlaşmasını (ABD- SA Ortak Ekonomik Komisyonu Anlaşmaları) imzalamasıyla Dolar tekrar prestij kazanmıştır. Çünkü anlaşmaya göre SA petrol satışını artık ABD Doları ile yapacaktı. SA'dan petrol satın almak isteyen diğer ülkelerde mecburen Dolar elde etmek zorunda kaldıkları için ABD ile ticaret yapmak zorunda bırakılmışlardır. Petrodolar anlaşması sonucu SA'nın yaptırım gücünü kullanmasıyla bu uygulamaya diğer OPEC ülkeleri de uymuşlardır.

OPEC Eylül 1960'ta kuruldu. İlk olarak ham petrol fiyatlarındaki düşüşü durdurmak gayesiyle Venezüella'nın teklifiyle kurulan teşkilata Venezüella, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt katıldı. Daha sonra sırasıyla Katar, Libya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvador ve Gabon da katıldılar.¹²⁷

Dünya petrol üretiminin denetimini elinde tutan ve dünya petrol üretiminin yaklaşık yarısını sağlayan OPEC ülkeleri ham petrol rezervlerinin üçte ikisine ve doğal gaz rezervlerinin de üçte birine sahip bulunmaktadır. Bu sebeple dünya petrol piyasasında etkili olmaktadır.

Tablo 3.27'de 2003 yılı sonu itibarıyla, dünya petrol rezervlerinin bölgesel dağılımı yer almaktadır.

¹²⁶ DEARDORFF Alan V, Dünya Ekonomisi Ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor? Şubat 2008, S.14

¹²⁷ OPEC, <http://tr.wikipedia.org/wiki/OPEC> (Erişim Tarihi: 22.05.2009)

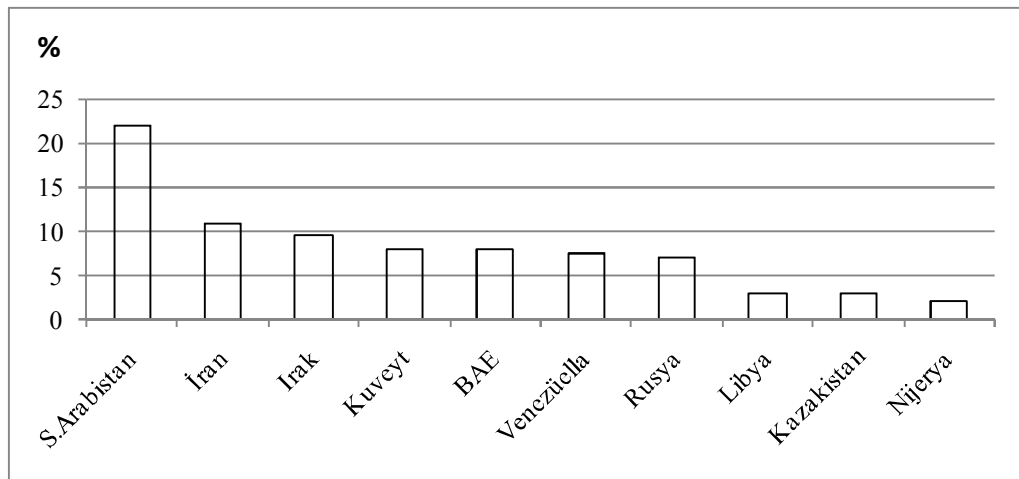
Tablo 3.27: 2003 Yılı Dünya Toplam Ham Petrol Rezervleri (Milyar Ton)

Bölgenin Adı	Rezerv	Pay (%)
Kuzey Amerika	8,8	5,5
Güney-Orta Amerika	14,6	8,9
Avrupa- Avrasya	14,5	9,2
Ortadoğu	99,0	63,3
Afrika	13,5	8,9
Asya-Pasifik	6,4	4,2
Toplam Dünya	156,7	100,0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy June 2004, s.4.

Dünya petrol rezervi, 2003 yılında toplam 156,7 milyar tondur. Coğrafi bölgelere göre bu rezervin, % 63,3'üne Orta Doğu, % 14,4'üne Amerika, % 9,2'sine Avrupa-Avrasya, % 8,9'una Afrika, kalan % 4,7'sine ise, Asya-Pasifik bölgesi sahiptir. Günümüzde ispatlanmış petrol rezervlerinin 120,4 milyar ton ile yaklaşık % 76,9'una OPEC ülkeleri sahiptir ve bunun önemli bir kısmı, Ortadoğu ülkelerinde bulunmaktadır.

Tablo 3.28: Dünyanın En Zengin Petrol Yataklarına Sahip Ülkelerin Payları

Kaynak: OECD, <http://www.oecd.org>, (Erişim Tarihi: 23.05.2009)

Dünyanın en zengin petrol yataklarına sahip ülkeleri Tablo 3.28'de de gözüktüğü gibi sırasıyla, Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezüella, Rusya, Libya, Kazakistan ve Nijerya'dır.

Günümüzde petrol satışını ABD Doları yerine Euro veya karma döviz sepetiyle gerçekleştirmek isteyen ve gerçekleştiren OPEC ülkeleri ile diğer ülkelerin arttığı görülmektedir. 1977-79, 1985-88 ve 1993-95 tarihlerinde de birçok ülke Petrolün satışında başka para birimlerini tavsiyede bulunmuş ve Dolar'a zor anlar yaşatmışlardır. Fakat Dolar her defasında bu tip söylem ve uygulamalardan kurtulmuştur. Yalnız günümüzde koşullar değişmiştir. O yıllarda Dolar'ın tartışmasız tekel pozisyonu mevcuttu. Günümüzde ise Dolar'a alternatif olabilecek para birimleri Euro ve Yen bulunmaktadır. 1999'da dünya döviz rezerv stokunun % 18'ini oluşturan Euro'nun payı 2007 yılı itibariyle % 26,5'e yükselmiştir.

Dolar, 2000 yılından günümüze Euro'ya karşı yaklaşık % 50 değer kaybetmiş; 30 yıldan beri ilk defa Kanada Doları, ABD Doları ile denk hale gelmiştir.¹²⁸ Ünlü iktisatçı Randall Henning, Euro'nun dolaşıma girdiği ilk zamanlarda "Euro'nun Dolar'a karşı çok keskin çıkışı olmayacaktır; ancak Euro'nun zamanla artan rolü zamanla Dolar ile aynı seviyeye gelip Dolar'ı yavaş yavaş düşüşe zorlayacaktır" şeklinde açıklama yapmıştır¹²⁹. Benzer bir şekilde Richard Portes, uzun vadede Dolar'ın rezerv para olarak eski önemini kaybedeceğini vurgulamıştır¹³⁰.

SA'nın başkenti Riyad'da düzenlenen III. OPEC Zirvesinde ABD'nin ikiz açıklarından dolayı değer kaybeden Dolar'ın petrol fiyatlarında ortaya çıkardığı dalgalanma ciddi bir şekilde ele alınmış ve sert bir şekilde eleştirilmiştir. Açık bir dille "petrolün artık Dolar ile fiyatlandırılmaması" söylenmiştir.

¹²⁸ IŞIK İhsan, Dolar Işığında 2008'de Dünya Ekonomisi, Rowan Üniversitesi, www.zaman.com.tr (Erişim Tarihi: 23.05.2009)

¹²⁹ COHEN Benjamin Jerry, "Global Currency Rivalry: Can The Euro Ever Challenge The Dollar", Journal of Common Market Studies, Cilt 41, Sayı 4, 2003, s.577

¹³⁰ PORTES Richards and REY Helena, "The Emergence of the Euro as an International Currency," NBER Working Papers, London, 1998

OPEC'in ikinci büyük petrol üreticisi İran'ın Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinecad, III. OPEC Zirvesinde, Dolar'ı "değersiz kağıt parçası" olarak nitelendirerek OPEC üyelerine "petrolümüzü alıyorlar ve bize değersiz bir kağıt parçası veriyorlar" şeklinde hitap ederek OPEC üyelerini petrolü Dolar üzerinden fiyatlandırmaktan vazgeçmeye çağırmıştır. Aynı zamanda Venezüella Devlet Başkanı Hugo Chavez de Zirve konuşmasında, İran'ın fikirlerine aynen katıldığını belirterek, OPEC üyelerine "Dolar'dan vazgeçme" çağrısında bulunarak diğer kurların denenilebilirliğini vurgulamıştır. Fakat OPEC'in bir numaralı üreticisi ve ABD'nin müttefiki SA, OPEC içerisinde bu düşüncelere katılmamaktadır. Şu bilinmelidir ki; SA, OPEC içerisinde kilit statüsündedir. SA gibi kilit statüsündeki ülkenin Dolar'a karşı alacağı olumsuz bir tavır, panik satışlara neden olabilir ve Dolar'ın rezerv para statüsünü dahi yıkabilir.

3.6.TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DURUMU

Bu alt bölümde Türkiye ekonomisinin son yıllardaki ekonomik büyüme performansı ve 24 Ocak Kararları sonucu dışa açılan Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişmeler vurgulanmıştır.

3.6.1.Ekonomik Büyüme

Türkiye'de son yıllarda ekonomik büyüme açısından olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen Amerika'da ortaya çıkan finansal kriz nedeniyle son yıllarda etkilenmiştir.

Aşağıdaki Tablo 3.29'u incelediğimizde Türkiye'nin GSYH'sı üretim yöntemine göre cari fiyatlarla Dolar cinsinden; 1999 yılında 247.544 milyon iken 2008'e gelindiğinde bu meblağ 3 kat artarak 741.780 milyon olarak gerçekleşmiştir. TL cinsinden ise; 1999 yılında 104.596 milyon iken 2008'e gelindiğinde bu meblağ 9 kat artarak 950.144 milyon olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.29: Türkiye'nin 1999–2008 Yılları Arası GSYH Oranları

Yıllar	GSYH Oranı (%)	GSYH Meblağı (cari fiyatlarla) (Milyon \$)	GSYH Meblağı (cari fiyatlarla) (Milyon TL)
1999	-3,4	247.544	104.596
2000	6,8	265.384	166.658
2001	-5,7	196.736	240.224
2002	6,2	230.494	350.476
2003	5,3	304.901	454.781
2004	9,4	390.387	559.033
2005	8,4	481.497	648.932
2006	6,9	526.429	758.391
2007	4,7	658.786	856.387
2008	1,1	741.780	950.144

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (www.tuik.gov.tr), (Erişim Tarihi: 23.05.2009)

Türkiye ekonomisi, 1999 yılında deprem felaketi ve ekonomik krizden dolayı % 3,4 küçülme yaşamış 2000 yılında toparlanma göstererek % 6,8 oranında büyümüştür. Ancak 2001 yılında yaşanan krizlerin etkisiyle tekrar % 5,7 oranında bir küçülmeye karşı karşıya kalmıştır. Bu küçülmenin ardından hükümetin almış olduğu ekonomik kararlar neticesinde hızlı bir büyüme trendi içersine giren ekonomi 2004 yılına kadar sürekli büyümüştür. Fakat 2004 yılından buyana büyüme trendin de sürekli bir gerileme yaşanmaktadır. Bu on yıllık süreç içerisinde Türkiye ekonomisinin büyüme ortalaması % 3,95 olmuştur.

1997 yılında dünyanın 16'ncı büyük ekonomisi olan Türkiye, 1999 yılında deprem felaketleri ve ekonomik krizden dolayı 18'inciliğe düşmüştü. Türkiye, satın alma gücü paritesiyle (SGP)¹³¹ 2000 yılı verileriyle dünyanın 17'nci büyük ekonomisi olmuştu. 2001 yılında mevcut yerini korudu. Ancak 2001 yılında yaşanan

¹³¹ Açıklama: Satın alma gücü paritesi (SGP), ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldıran para birimi dönüştürme oranıdır.

krizlerin etkisiyle, Türkiye ekonomisi 2002 yılında ise büyük bir gerileme yaşayarak, dünya sıralamasında 26'ncılığa kadar düştü. 2001 yılında yaşanan finans sektörü merkezli krizin ardından toparlanan Türkiye, 2005 yılında dünya sıralamasında 19'uncu oldu. 2006 yılında ise 17'inci sıraya yükseldi. Türkiye 2007 ve 2008 yılında dünyanın en büyük 17'nci ekonomisi konumundaki yerini korudu.

3.6.2. Türkiye'nin Dış Ticareti

Türkiye'nin ekonomi ve dış ticaret politikaları açısından 1980 yılı, önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'de 1980'li yıllara kadar ithal ikamesine dayalı stratejiler benimsenerek uygulanmıştır. Birinci ve ikinci petrol krizleri sonrasında dünya ekonomik konjonktüründeki olumsuzluklara paralel olarak Türk ekonomisinde de yaşanmaya başlayan dış ödeme ve enflasyon sorununun aşılması için, "24 Ocak Kararları" olarak bilinen ekonomik istikrar programı belirlenmiştir. Bu kararlar ile birlikte Türkiye, "İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi"nden vazgeçerek, "İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi"ne dönmüştür.

24 Ocak 1980 kararları ile belirlenen "İhracata Yönelik Büyüme" politikalarının uygulanmaya başlamasıyla Türkiye'nin hem ihracat hem de ithalat yapısında önemli değişimler yaşanmıştır.

Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları düşürülerek dış ticaretimize liberal bir yapı kazandırılmaya çalışılmıştır¹³²

Türkiye'nin genel dış ticaret yapısı incelendiğinde; 1980'den 1990'lara kadar korumacı ve müdahaleci bir Dış Ticaret Politikası benimsendiği ve ekonomi politikasının temel hedefinin, kendi kendine yeterli bir ekonomik yapı oluşturmak olarak belirlendiği görülmektedir. Ayrıca dış ticaret dengesinin tamamen ithalâttaki değişimlere bağlı olduğu görülmektedir. Bunun nedenleri ithalâtın çoğu zaman ihracatın iki katına yakın bir oranda seyretmesi, devalüasyon dönemleri haricinde

¹³² AREN Sadun, 24 Ocak Programı ve Alternatifleri, Der. Bilim ve Sanat, İş Bitiren Ekonomi Liberalizm, Devlet Müdahalesi ve 24 Ocak, 1. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, Ocak1986, S.31

ihracatta belirgin bir sıçrama olmaması ve ithalâttaki yıllık değişim oranlarının genellikle ihracattaki oranlardan yüksek olması nedeni ile, ihracatın ithalâtı karşılama oranında bir artış olsa bile dış ticaret açığının genel olarak artma eğilimi göstermesidir.

Özellikle 1990'dan itibaren ithalât ihracattan gittikçe kopmuştur. Bunun başlıca nedenleri ise:

- Petrol fiyatlarındaki artış,
- Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği alanında gidilen entegrasyonun genel olarak Türkiye aleyhine tek taraflı bir ağırlığa sahip olması ve ithalâttaki AB malları ülkeye kolayca girerken Türkiye'nin sınırlı kotalara tabi tutulması,
- Reel faiz oranlarının, döviz artış oranından daha yüksek olması nedeni ile hem Türk lirasının göreceli olarak değerlenmesi (devalüasyon dönemleri hariç), hem de gelir dağılımının bozulması sonucu lüks tüketim malları ithalâtındaki artış,
- 1990'lı yılların başında dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve Körfez Savaşı gibi dış faktörler, ayrıca ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon, kamu açıkları, artan iç ve dış borç stoku gibi kronikleşen sorunlar, 1994 yılında bir ekonomik kriz yaşanmasına neden olmuştur. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasındaki yüksek oranlı devalüasyon ve uygulanan ekonomi politikaları, uluslararası piyasalardaki rekabet gücümüzü olumlu yönde etkileyerek ihracatımızın artmasına yardımcı olmuştur¹³³

Tablo 3.30'u incelediğimizde 1980 yılında 10 milyar Dolar civarında olan ticaret hacmimiz 2008 yılına kadar 33 kat artarak 334 milyar Dolar'a ulaşmıştır. 2008 TÜİK verilerine göre, 132 milyar Dolar'lık ihracatın % 87'sini sanayi ürünleri, % 11'ini tarım ürünleri, % 2'sini ise madencilik ürünleri oluşturmuştur.

¹³³ KAYALAR Tuncer, Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler. Dış Ticaret Dergisi, Ankara, Ekim 2003.

Tablo 3.30: Türkiye'nin 1980–2008 Yılları Arası Dış Ticareti (Milyon \$)

YILLAR	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DIŞ AÇIK	HACİM	İHR/İTH (%)
1980	2.910	-	7.909	-	-4.999	10.819	37
1981	4.703	61,61	8.993	13,71	-4.230	13.696	53
1982	5.746	22,18	8.843	-1,67	-3.097	14.589	65
1983	5.728	-0,31	9.235	4,43	-3.507	14.963	62
1984	7.134	24,55	10.757	16,48	-3.623	17.891	66
1985	7.958	11,55	11.343	5,45	-3.385	19.301	70
1986	7.457	-6,30	11.105	-2,10	-3.648	18.562	67
1987	10.190	36,65	14.158	27,49	-3.968	24.348	72
1988	11.668	14,50	14.335	1,25	-2.273	26.003	81
1989	11.625	-0,37	15.792	10,16	-4.167	27.417	74
1990	12.959	11,47	22.302	41,22	-9.343	35.261	58
1991	13.593	4,89	21.047	-5,63	-7.454	34.640	65
1992	14.715	8,25	22.871	8,67	-8.156	37.586	64
1993	15.345	4,28	29.428	28,67	-14.083	44.773	52
1994	18.106	18,00	23.270	-20,93	-5.164	41.376	78
1995	21.637	19,50	35.709	53,45	-14.072	57.346	61
1996	23.224	7,34	43.627	22,17	-20.403	66.851	53
1997	26.261	13,08	48.559	11,31	-22.298	74.820	54
1998	26.974	2,71	45.921	-5,43	-18.947	72.895	59
1999	26.587	-1,44	40.671	-11,43	-14.084	67.258	65
2000	27.775	4,47	54.503	34,01	-26.728	82.278	51
2001	31.334	12,81	41.399	-24,04	-10.065	72.733	76
2002	36.059	15,08	51.554	24,53	-15.495	87.613	70
2003	47.253	31,04	69.340	34,50	-22.087	116.593	68
2004	63.167	33,68	97.540	40,67	-34.373	160.707	65
2005	73.476	16,32	116.774	19,72	-43.298	190.250	63
2006	85.535	16,41	139.576	19,53	-54.041	225.111	61
2007	107.272	25,41	170.063	21,84	-62.791	277.335	63
2008	131.966	23,02	201.960	18,76	-69.994	333.926	65

Kaynak: İSO (İstanbul Sanayi Odası) Türkiye Ekonomisi 2002, ISSN 1303-4030, TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (www.tuik.gov.tr), (Erişim Tarihi: 24.05.2009)

1980–2008 döneminde ihracattaki dikkat çeken artışların, 1994–1995 kriz döneminde yaşanan devalüasyonun da etkisiyle Türk mallarının ucuzlaması sonucu yaşanmıştır. Bu dönemde ihracat bir önceki yıla göre 1994 yılında %18, 1995 yılında ise %19,5 oranında artmış, bunun dışında yüksek oranlarda artış izlenmemiştir. Ancak ithalâttaki durum bu şekilde olmamış, özellikle 1990 yılında %41,22 ve 1995 yılında %53,46 oranındaki artışlar açığı daha da artırmıştır. 2000 yılında da reel kurların, faiz oranlarının gerisinde kalması sonucu ithal mallarının fiyatları göreceli olarak düşmüş ve %33.09 oranında bir artış ile yine bir ithalât patlaması gerçekleşmiştir. İthalâtın ihracatı karşılama oranı son 20 yılın en düşük değerine inerek %50.76 olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılı, hem Türkiye hem de dünya ekonomisi açısından 2001 yılındaki küresel daralmanın olumsuz etkilerini telafi edici görece bir toparlanma yılı olmuştur. İhracatımız 2002 yılında da 2001 yılındaki başarılı performansını tekrarlamış ve % 15 artarak yaklaşık 36 milyar Dolar'a ulaşmıştır. 2002 yılı içinde olumlu sonuçları alınmaya başlanan ve 2003 yılında da uygulanmaya devam eden istikrar programının etkisiyle ekonomimizdeki iyileşmenin artarak devam ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin 2007 yılı dış ticaret hacmi 277 milyar Dolar olup bu hacmin 107 milyar Dolar'ı ihracat, 170 milyar Dolar ise ithalat olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2008 yılında ise dış ticaret hacmimiz yaklaşık 334 milyar Dolar gerçekleşmiş olup bunun 132 milyar Dolar'ı ihracat, yaklaşık 202 milyar Dolar'ı ise ithalat olarak gerçekleştiği görülmektedir. 2007 yılına kıyasla 2008 yılında dış ticaret hacmimiz % 20 artmıştır. 2007 yılında İhracatın ithalatı karşılama oranı %63 iken bu oran 2008 yılında yükselerek %65 olarak gerçekleşmiştir.

İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında 1988 yılına kadar bu oranda bir artış meydana gelmiş, 1988 yılından sonra %81 ile maksimum değere ulaşmıştır. 1988 yılından sonra ihracatın ithalatı karşılama oranı hızla düşmeye başlamış, 1991 yılından sonra ise çok düşük oranda artışlar meydana gelmiştir. 1993 yılında bu oran %52 olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılında tekrar artarak %78 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılına kadar düşüşle seyreden bu oran 2001 yılında artarak %76 olarak gerçekleşmiştir. 2001 den itibaren 2008'e kadar düşüş trendine girmiştir. 2008 yılında % 65 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.31: Dünya Ticaret Hacmi ve Türkiye'nin Payı

Yıllar	Dünya Ticaret Hacmi (Milyar \$)	Türkiye İhracatı (Milyar \$)	Türkiye İthalatı (Milyar \$)	Türkiye İhracatının Dünya Ticaret Hacmi içindeki payı (%)	Türkiye İthalatının Dünya Ticaret Hacmi içindeki payı (%)
1980	4.109	23,2	43,6	0,56	1,06
1990	6.999	26,3	48,6	0,38	0,69
1998	11.182	27,0	45,9	0,24	0,41
1999	11.631	26,6	40,7	0,23	0,35
2000	12.550	27,8	54,5	0,22	0,43
2001	12.043	31,3	41,4	0,26	0,34
2002	12.635	36,1	51,5	0,29	0,41
2003	14.691	47,3	69,3	0,32	0,47
2004	17.835	63,2	97,5	0,35	0,55
2005	20.330	73,5	116,8	0,36	0,57
2006	23.270	85,5	139,6	0,37	0,60
2007	28.100	107,3	170,1	0,38	0,61
2008	32.542	131,9	201,9	0,41	0,62

Kaynak: WTO "2005 ve 2006 Uluslararası Ticaret İstatistikleri" ve "2007 ve 2008 Raporları"

Tablo 3.31'de gözüktüğü gibi 1980'den itibaren dünya ticaret hacmi artan bir seyir izlemektedir. Türkiye ihracatının dünya ticaret hacmi içindeki payları 1980 yılından itibaren incelendiğinde genellikle istikrarsız bir şekilde değişkenlik göstermiştir. Yani dünya ticaretine artışa paralel bir seyir izleyememiştir. Türkiye ihracatının dünya ticaret hacmi içindeki en yüksek payı % 0,56 ile 1980 yılında, en düşük payı ise % 0,22 ile 2000 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye ithalatının dünya ticaret hacmi içindeki en yüksek payı ise % 1,06 ile 1980 yılında, en düşük payı ise % 0,35 ile 1999 yılında gerçekleşmiştir.

Tablo 3.32: Türkiye'nin 2008 Yılı İhracatındaki İlk 10 Ülke

Sıra	Ülkeler	İhracat (Milyar \$)	Pay (%)
1	Almanya	13	9,85
2	İngiltere	8,2	6,21
3	B.A.E.	7,9	5,98
4	İtalya	7,8	5,90
5	Fransa	6,6	5,00
6	Rusya	6,5	4,92
7	İspanya	4,5	3,41
8	ABD	4,3	3,26
9	Romanya	3,9	2,96
10	Irak	3,9	2,96
	Diğerleri	65,4	49,55
	Toplam	132	100

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (www.tuik.gov.tr), IMF, (Erişim Tarihi: 25.05.2009)

Türkiye'nin ihracatındaki İlk 10 ülke, toplam ihracatın yüzde 50,5'ini oluşturmaktadır. 2008'de en fazla ihracat yaptığı 10 ülke sıralamasında Almanya % 9,85'lik oranıyla birinci sırada yer almıştır. Almanya % 11,3'lük payla 2007'de de en fazla ihracat gerçekleştirilen ülke sıralamasında birinci sıradaydı. Almanya'nın ardından ikinci sırada % 6,21 ile İngiltere ve % 5,98 ile Birleşik Arap Emirlikleri üçüncü sırayı paylaşmıştır.

2007'de Türkiye'nin ihracatında ilk 10 ülke sıralaması ise şu şekildeydi; En fazla ihracat gerçekleştirilen birinci ülke Almanya olmuştu. Almanya, 11,9 milyar Dolar ile Türkiye ihracatında % 11,3 pay almıştı. Almanya'yı 8,4 milyar Dolar ile İngiltere, 7,5 milyar Dolar ile İtalya, 6 milyar Dolar ile Fransa, 4,9 milyar Dolar ile Rusya izlemişti. Sırasıyla İspanya, ABD, Romanya, Hollanda, Birleşik Arap Emirlikleri en çok ihracat yapılan ilk on ülke arasında yer almıştır.

Türkiye'nin dünya ticareti içindeki payını artırabilmesi için dünya ticaretinde hakim olan bölgesel yoğunlaşmayı göz önüne alarak, yakın bölgesindeki ülkelerle ticarî ilişkilerini geliştirmelidir. Bu doğrultuda Rusya, Ukrayna, İran, Suriye, Mısır, İsrail, ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ticari yakınlaşma sağlanmalıdır.

Tablo 3.33: Türkiye'nin Sektörlerinin İhracat Performansı (Milyon \$)

SEKTÖRLER	2006	2007	2008
TARIM	9.764	11.357	13.559
SANAYİ	73.930	91.853	110.682
-Tekstil & Hammadde	5.577	6.552	6.808
-Hazır Giyim & Konfeksiyon	13.986	16.049	15.723
-Otomotiv ve Yan Sanayi	15.728	21.256	24.731
Elektrik, Elektronik	8.062	9.092	9,860
MADENCİLİK	2.080	2.715	3.258
TOPLAM	85.775	105.925	127.499(* ¹³⁴)

Kaynak: TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi) Raporları, <http://www.tim.org.tr> (Erişim Tarihi: 26.05.2009)

2006–2007 Değerlendirmesi:

Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) verilerine göre, Türkiye'nin 2007'deki toplam ihracatı 2006 yılına göre yüzde 23.49 artışla 105 milyar 925 milyon Dolar'a ulaştı. Toplam sanayi ihracatı da yüzde 24.24 artışla 91 milyar 853 milyon Dolar'a ulaştı. 2007'de tarım ihracatı yüzde 16.32 artışla 11 milyar 357 milyon Dolar, madencilik ihracatı ise geçen yılın tümünde yüzde 30.52 artışla 2 milyar 715 milyon Dolar oldu. En yüksek ihracat gerçekleştiren alt sektör olan otomotiv ve yan sanayi, 2007'de ulaştığı 21 milyar 256 milyon Dolar ile yeni bir rekor kırdı. Sektörün ihracatı önceki yıla göre yüzde 35.14 artış gösterdi.

¹³⁴ Açıklama: TÜİK'in açıkladığı 132 milyar \$'lık 2008 ihracat verileri ile TİM'in açıkladığı 127 milyar \$'lık veri arasındaki 4 milyar \$'lık fark, TİM'in kayıtlarına girmeyen ihracat kalemlerinden kaynaklanmaktadır. İşlenmemiş altın ihracatı, gemilere ve uçaklara verilen akaryakıt ile kumanya satışları gibi.

2007–2008 Değerlendirmesi:

Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) verilerine göre, Tarım sektöründe ihracat, % 19,4'lük artışla 13 milyar 559 milyon Dolar gerçekleşti. Sanayi sektöründe % 20,45 artarak 110 milyar 682 milyon Dolar'a, madencilik sektöründe de % 19,98 artarak 3 milyar 258 milyon Dolar'a ulaştı. 2008 yılında en fazla ihracat gerçekleştirilen alt sektör 24 milyar 731 milyon Dolar ile otomotiv ve yan sanayi oldu.

Tablo 3.34: Türkiye'nin 2008 Yılı İthalatındaki İlk 10 Ülke

Sıra	Ülkeler	İthalat (Milyar \$)	İhracat (Milyar \$)	Dış Açık (Milyar \$)
1	Rusya	31,3	6,5	24,8
2	Almanya	18,7	13	5,7
3	Çin	15,6	1,4	14,2
4	ABD	11,9	4,3	7,6
5	İtalya	11,0	7,8	3,2
6	Fransa	9,0	6,6	2,4
7	İran	8,2	2,0	6,2
8	Ukrayna	6,1	2,2	3,9
9	İsviçre	5,6	2,9	2,7
10	İngiltere	5,3	8,2	2,9
	Diğerleri	100,2	77,1	23,1
	Toplam	201,9	132	69,9

Kaynak: TUIK (Türkiye İstatistik Kurumu), (www.tuik.gov.tr), TİM, (Erişim Tarihi: 27.05.2009)

Türkiye 2008 yılında en fazla ithalatı Rusya'dan gerçekleştirdi. 2008'de 6,5 milyar Dolar'lık ihracat yaptığı Rusya'dan, büyük bölümü doğal gaz olmak üzere 31,3 milyar Dolar'lık ithalat gerçekleştiren Türkiye, Rusya ile ticaretinde 24,8 milyar Dolar'lık açık verdi.

Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ülkeler sıralamasında Rusya'yı Çin izledi. Türkiye, 2008 yılında 1,4 milyar Dolar'lık ihracat yaptığı Çin'den, 15,6 milyar Dolar'lık ithalat gerçekleştirdi. Böylece 2008 yılında Türkiye, Çin'e karşı 14,2 milyar Dolar'lık açık verdi.

Rusya ve Çin'e karşı verilen yıllık toplam açık 39 milyar Dolar'a ulaştı. Buna göre, Türkiye'nin bu dönemde toplam 69,9 milyar Dolar olan dış ticaret açığının % 56'sı Rusya ve Çin'den kaynaklandı. ABD dış ticaret açığı verilen ülkeler arasında 7,6 milyar Dolar ile 3. sırada yer aldı.

Tablo 3.35: Türkiye'nin Mal Sınıflamasına Göre Dış Ticaret Bileşimi (Milyon \$)

	2007		2008	
	DEĞER	(%)	DEĞER	(%)
İHRACAT				
Sermaye (Yatırım) Malları	13.755	12,8	16.726	12,7
Ara (Ham madde) Mallar	49.403	46,1	67.709	51,2
Tüketim Malları	43.696	40,7	47.077	35,7
Diğer	418	0,4	491	0,4
İTHALÂT				
Sermaye (Yatırım) Malları	27.054	15,9	27.989	13,9
Ara (Ham madde) Mallar	123.640	72,7	151.644	75,1
Tüketim Malları	18.694	11,0	21.484	10,6
Diğer	675	0,4	706	0,4

Kaynak: DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), <http://www.dtm.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 27.05.2009)

2008 yılında, mal sınıflamasına göre dış ticaret bileşimi açısından ihracat alt kalemleri, Tablo 3.35'te gözüktüğü gibidir: Ham madde 67 milyon \$ ile ilk sırayı, tüketim malları 47 milyon \$ ile ikinci sırayı, sermaye malları 16 milyon \$ ile üçüncü sırayı alırken ve diğer mallar ise 491 bin \$ ile son sırayı almıştır. İhracat kalemleri arasında ilk sırayı genellikle tüketim malları alırken, son yıllardan itibaren bu yapıda

bir değişiklik meydana gelmiş olup ilk sırayı hammadde almaya başlamıştır. İthalât alt kalemleri ise karakteristik yapısını koruyarak, 123 milyon \$ ile hammadde birinci sırayı, 27 milyon \$ ile yatırım malları ikinci sırayı, 18 milyon \$ ile tüketim malları üçüncü sırayı ve 675 bin \$ ile diğer mallar son sırayı almıştır.

3.7.TÜRKİYE-ABD EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türkiye-ABD ilişkileri uzun yıllar diplomatik ve askeri ağırlıklı gelişmesine rağmen ekonomik ilişkiler, 1990'lı yıllarda yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte ABD'nin Türkiye'ye bakış açısının değişmeye başlamasıyla gelişmeye başlamıştır.

1995 yılında ABD yönetimi, Türkiye'yi gelişen 10 büyük piyasa içerisinde ilan etmiştir. Bu karar Amerikan özel sektörünün dikkatini Türkiye'ye yöneltmiştir. Bu gelişmelere rağmen ticari ilişkilerimizde herhangi bir gelişme sağlanamamıştır. ABD yönetiminin pozitif tavrına karşın gerek çeşitli lobilerin etkisi altında olan Kongre'nin Türkiye aleyhtarı tavırları gerek ise ülkemizin ABD'deki imajı ve Türkiye'de fikri mülkiyet hakları ve uluslararası tahkim yasası gibi konular ve bunlara ilişkin beklentiler ekonomik işbirliğinin sınırlı kalmasına yol açmıştır.¹³⁵

TÜİK verilerine göre ABD, Türkiye'nin en önemli ticari ortaklarından birisidir. 2008 yılı itibariyle Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında Almanya, İngiltere, B.A.E, İtalya, Fransa ve Rusya'dan sonra 7'nci, en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında ise Rusya, Almanya ve Çin'in ardından 4'üncü sırada yer almıştır. Dış ticaretimizde önemli bir paya sahip ve başlıca ihraç pazarlarımızdan biri olan ABD ile son yıllardaki ticaretimizin gelişimine baktığımızda ihracatımızın düzenli olarak artmasına rağmen genellikle bir dış ticaret açığı verdiğimiz görülmektedir.

¹³⁵ TAİK (Türk-Amerikan İş Konseyi), ABD Ekonomisi ve Türk Amerikan Ekonomik İlişkileri, Kasım 2004, s.4

Tablo 3.36: Türkiye-ABD Dış Ticareti Hacimleri (Milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim
1989	971	2.094	3.065	1999	2.437	3.080	5.517
1990	968	2.282	3.249	2000	3.135	3.911	7.046
1991	913	2.255	3.168	2001	3.126	3.261	6.387
1992	865	2.601	3.466	2002	3.356	3.099	6.455
1993	986	3.351	4.337	2003	3.751	3.496	7.247
1994	1.520	2.429	3.949	2004	4.860	4.745	9.605
1995	1.514	3.724	5.238	2005	4.911	5.376	10.287
1996	1.639	3.516	5.155	2006	5.061	6.261	11.322
1997	2.032	4.330	6.362	2007	4.171	8.166	12.337
1998	2.233	4.054	6.287	2008	4.290	11.971	16.261

Kaynak: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), (www.tuik.gov.tr) ve USITC (ABD Uluslararası Ticaret Komisyonu), (<http://datawebusitc.gov>), (Erişim Tarihi: 28.05.2009)

Tablo 3.36’da da gözüktüğü gibi 1989’dan günümüze kadar iki ülke arasındaki ticaret artma eğilimine girmiştir. Verilere göre, Türkiye ile ABD arasındaki dış ticaret hacmi 2008 yılında bir önceki yıla göre % 31,8 oranında artarak 16,2 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak ticaret hacmi potansiyelin altındadır. Çünkü Türkiye ile ABD dış ticaretinin belirli sektörlerle kısıtlı kalmış olması ticaret hacminin artmasının önünde büyük bir engeldir.

Tablo 3.37: Türkiye-ABD Dış Ticaretlerindeki Payları (Milyon \$)

	İhracat	Genel İhracatımız İçindeki Pay (%)	A.B.D.’nin İthalatı İçindeki Pay (%)	İthalat	Genel İthalatımız İçindeki Pay (%)	A.B.D.’nin İhracatı İçindeki Pay (%)	Hacim	Denge
2000	3.135	10,8	0,3	3.911	7,2	0,5	7.046	-776
2001	3.126	10,0	0,2	3.261	8,0	0,5	6.387	-135
2002	3.356	8,5	0,2	3.099	6,0	0,4	6.455	257
2003	3.751	7,8	0,2	3.496	5,0	0,4	7.247	255
2004	4.860	7,7	0,3	4.745	4,8	0,5	9.605	115
2005	4.911	6,7	0,3	5.376	5,1	0,6	10.287	-465
2006	5.061	5,9	0,3	6.261	4,3	0,6	11.322	-1.200
2007	4.171	3,9	0,2	8.166	4,8	0,7	12.337	-3.995
2008	4.290	3,3	0,2	11.971	5,9	0,9	16.261	-7.681

Kaynak: DTM (Dış Ticaret Müsteşarlığı), (<http://www.dtm.gov.tr>), (Erişim Tarihi: 28.05.2009)

ABD ile dış ticaretinde sürekli açık veren Türkiye'nin dış ticaret açığı zamanla azalarak, 2001 yılında 135 milyon Dolar seviyesine kadar gerilemiş, 2002 yılında ise ABD-Türkiye ticari ilişkileri tarihinde ilk defa 257 milyon Dolar fazlaya dönüşmüştür. Yıllarca Türkiye ABD'nin dış ticaret fazlası verdiği ülke konumunda iken 2002 yılında dengeler değişerek Türkiye dış ticaret fazlası veren ülke konumuna yükselmiştir. Ancak Türkiye'nin dış ticaret fazlası verme serüveni sadece 3 yıl sürmüştür. Türkiye ile ABD arasındaki ticaret dengesinin 2005 yılı itibariyle 465 milyon Dolar dış açıkla aleyhimize döndüğü ve bu ülke ile ticarete 2008 yılsonu itibariyle 7,681 milyar Dolar açık verildiği görülmektedir. 2007 yılı ile karşılaştırıldığında, 2008 yılında ABD'ye ihracatımızda 119 milyon Dolar (%2,9) civarında artış sağlanabilmiş, bu ülkeden ithalatımızdaki artış ise 3.805 milyon Dolar'ı (%46,6) bulmuştur.

3.8.TÜRKİYE-AB EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler uzun bir geçmişe sahip olup 31 Temmuz 1959 yılında, Avrupa Ekonomik Topluluğuna başvurusu ile başlamış, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşmasının temel oluşturduğu ortaklık rejimi çerçevesinde gelişmektedir. Bu tarihten günümüze kadar geçen süre içerisinde Türkiye ile AB arasında siyasi ve ekonomik birçok gelişme yaşanmıştır.

AB'nin kendi bloğuna dahil olmak isteyen ülkelere gerek siyasi gerekse ekonomik kriter olarak bazı beklentileri bulunmaktadır. Bu doğrultuda adaylık statüsü verilmiş ülkelerin bu kriterlere göre değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu kriterlerin bazıları AB'ye tam üye olabilmek için yerine getirilmesi gereken kriterler iken, bazıları üye olduktan sonra Ekonomik Parasal Birlik Alanına dâhil olabilmek için gereken kriterlerdir.

Bu başlıkta, AB tarafından belirlenen kriterlerden sadece ekonomik olan kriterler (Gümrük Birliği ve Maastricht yaklaşma kriterleri) incelenerek, Türkiye'nin mevcut durumu değerlendirilecektir.

Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki ticaret ilişkisini diğer ülkelere farklı kılan çeşitli nedenler bulunmaktadır. Her şeyden önce AB,

Türkiye'nin en büyük ticaret ortağıdır. Hemen hemen her dönem Türkiye dış ticaretinin yarıya yakını AB ile gerçekleştirmiştir. Bu ticaret yoğunlaşmasını en fazla etkileyen unsurlardan birinin coğrafi yakınlık olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle AB, Türkiye'nin doğal ticaret ortağı olarak da adlandırılabilir. Türkiye ile AB ticaret ilişkilerini üçüncü ülkelerden farklı kılan diğer bir neden ise taraflar arasındaki Gümrük Birliği ilişkisidir. Türkiye 1996 yılında AB'nin Gümrük Birliği'ne dahil olmuştur. Türkiye, Birliğe üye olmaksızın Gümrük Birliği'ne dahil edilen bu büyüklükte tek ülke konumundadır.

Türkiye'nin Gümrük Birliğine dâhil olmasıyla, 1996 yılında Türkiye'nin ithalatında hızlı bir artış yaşanmış ve Türkiye'nin toplam ithalatı % 22,2 artarak 43,6 milyar Dolar olmuştur.¹³⁶ İthalatın ülkeler dağılımına bakıldığında ise, Türkiye'nin AB ülkelerinden ithalatının, 1996 yılında % 37,2 oranında artışla 23,1 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Gümrük birliği, sadece Türkiye'nin toplam ithalatının artmasına neden olmamış, ayrıca, ithalatın Topluluğa doğru kaymasına da neden olmuştur. Gümrük birliği öncesi AB ülkelerinin Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki payı % 47 dolaylarında iken, gümrük birliği sonrasında bu oran % 50'nin üzerine çıkmıştır. 2003 yılına gelindiğinde, Türkiye'nin AB'den yaptığı ithalat 31,7 milyar Dolar seviyesine ulaşarak toplam ithalatın % 45,7'sini oluşturmuştur.

Gümrük birliğinin oluşturulmasını takip eden ilk yıllarda, AB'den yapılan ithalatın toplam ithalatımız içerisindeki payında dikkate değer bir artış olmasına rağmen, ilerleyen dönemde bu oranın gümrük birliği öncesindeki seviyelere gerilediği görülmektedir. İhracatımız açısından bakıldığında ise, AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracatımız içerisindeki yaklaşık % 50'lik payının gümrük birliği sonrasında değişmediği görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, Avrupa Topluluğunun Türkiye'den yapmakta olduğu sanayi ürünleri ithalatında, gümrük birliğinin başlamasından önce de sıfır gümrük vergisi uygulamasıdır. Dolayısıyla gümrük birliğinin başlaması, Türkiye'ye ihracat açısından ilave bir avantajlı durum yaratmamıştır. Tekstil ve hazır giyim ürünlerinde, Topluluğun Türkiye'ye karşı kota

¹³⁶ Tablo 3.30'a Bakınız.

uygulamasına son vermesine rağmen, gerek AB ülkelerinin o dönemde genel bir durgunluk içerisinde olması, gerek Uzak Doğu Ülkelerinin bu sektörlerde rekabet gücü kazanmaları, Türkiye'nin bu ürünlerde Topluluğa yaptığı ihracatını artırmasını engelleyen en önemli iki faktör olmuştur.

Tablo 3.38: Türkiye-AB Dış Ticaretlerindeki Payları

Yıllar	AB'ye İhracat Payı (%)	AB'den İthalat Payı (%)	Yıllar	AB'ye İhracat Payı (%)	AB'den İthalat Payı (%)
1969 (AB-6)	40,0	35,5	1989	46,5	38,3
1970	40,6	34,3	1990	53,2	41,8
1971	39,4	38,9	1991	51,8	43,8
1972	39,2	41,8	1992	51,7	43,9
1973 (AB-9)	46,4	54,8	1993	47,5	44,0
1974	46,8	45,2	1994	45,7	44,2
1975	43,9	49,3	1995 (AB-15)	51,2	47,2
1976	48,9	45,7	1996	49,7	53,0
1977	49,5	42,6	1997	46,6	51,2
1978	47,6	40,7	1998	50,0	52,4
1979	48,5	36,0	1999	54,0	52,6
1980	42,7	27,9	2000	52,2	48,8
1981 (AB-10)	32,0	28,2	2001	51,4	44,2
1982	30,6	27,9	2002	51,2	45,2
1983	35,1	28,1	2003	51,8	45,7
1984	38,3	27,7	2004 (AB-25)	54,5	46,6
1985	39,4	31,3	2005	52,3	42,1
1986 (AB-12)	43,8	41,1	2006	51,4	39,5
1987	47,8	40,0	2007 (AB-27)	56,3	40,3
1988	43,7	41,1	2008	48,0	37,0

Kaynak: SEYMEN Dilek, Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi? , Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2009, C.14, S.1 s.199-220.

1969–2008 döneminde, Türkiye'nin AB'ye ihracatı, bir kaç istisna yılın dışında hep artmıştır. AB'ye ihracatta en fazla artışın 1970'li yıllarda yaşandığı görülmektedir. Bunda özellikle, 1971 yılında Ortaklık Anlaşması kapsamında AB'nin Türkiye'den ithalatta birçok sanayi malında gümrük vergisini indirmesinin, 1973 yılında ise AB'nin üye sayısının 6'dan 9'a çıkması etkili olmuştur.

2008 yılı verileri incelendiğinde, ihracatın %48'inin AB ülkelerine; kalan kısmının diğer ülkelere yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu oran 2007 yılında %56,3 idi. 2008'de ithalâtın %37'si AB ülkelerinden; kalan kısmı diğer ülkelerden gerçekleştirilmiştir. Bu oran 2007'de 40,3 idi. 2007'nin ikinci yarısında başlayan ABD finansal krizinin AB ülkelerine etkisi, kısmen de olsa AB-Türkiye arasındaki dış ticaret hacminde meydana gelen daralmadan da anlaşılmaktadır.

3.9. MAASTRİCHT YAKINLAŞMA KRİTERLERİ VE TÜRKİYE

Bir ülkede ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için öncelikle mali disiplinin mevcut olması gerekir. Mali disiplin, kamu maliyesinde gelirler ve giderler arasında bir dengenin olmasını gerektirir. Mali disiplinsizlik sorunu, çoğunlukla hükümetlerin sorumsuzca harcamalarını artırmaları, keyfi olarak vergileme yetkisini kullanmaları, istedikleri ölçüde iç ve dış borçlanmaya başvurmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Mali disiplinsizlik kamu ekonomisinde vergi ve borç yükünün de giderek ağırlaşmasına neden olmakta ve dolayısıyla Kamu Kesimi Borçlanma Gereği de yükselmektedir. Ağır vergi yükü bir yandan toplam tasarruflar, yatırımlar ve çalışma gayreti üzerinde olumsuz sonuçlar doğurarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilerken, diğer yandan vergi kaçakçılığına yol açarak kayıt dışı ekonominin de genişlemesine neden olmaktadır. Toplam borç yükünün artması ise giderek devleti borç-faiz kısır döngüsüne doğru sürüklemektedir.

AB, bu tip uygulamaların önünü keserek daha güçlü bir ekonomi ortaya çıkarmak için bazı çalışmalar yaparak Maastrich Kriterlerini ortaya çıkarmış ve AB üyesi ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) alanına dâhil olabilmeleri için yerine getirmeleri gereken ekonomik kriterler haline dönmüştür. Maastricht kriterleri, fiyat istikrarı kriteri, döviz kuru kriteri, faiz kriteri ve devletin mali durumunu gösteren kriterlerden (kamu borcu ve bütçe kriterleri) oluşmaktadır. Bu

kriterlerden fiyat istikrarı, döviz kuru ve faiz kriterleri parasal kriterler, diğer kriterler ise mali kriterler olarak adlandırılmaktadır.

Parasal Kriterler:

- Toplulukta fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile bir üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir.
- Son 2 yıl itibarıyla, bir üye ülkenin para birimi, diğer bir üye ülkenin para birimi karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır.
- Üye ülkelerde uygulanan uzun vadeli faiz oranları, 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı bakımından en iyi performansa sahip 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmaması gerekmektedir.

Mali Kriterler:

- Üye devletlerin kamu borçlarının GSYH'lerine oranı % 60'ı geçmemelidir.
- Üye ülkelerin kamu açıklarının GSYH'lerine oranı % 3'ü geçmemelidir.

Tablo 3.39: AB ve Türkiye'nin 2007 Yılı Maastricht Yakınlaşma Kriterleri

Ülkeler	Enflasyon Oranı	Uzun Dönem Faiz Oranı	Genel Devlet Borçlanma Gereği (Cari Fiyatlarla GSYH'ye Oranı)	Toplam Borç Stoku (Cari Fiyatlarla GSYH'ye Oranı)
Belçika	1,8	4,3	-0,2	84,9
Almanya	2,3	4,2	0,0	65,0
İrlanda	2,9	4,3	0,3	25,4
Yunanistan	3,0	4,5	-2,8	94,5
İspanya	2,8	4,3	2,2	36,2
Fransa	1,6	4,3	-2,7	64,2
İtalya	2,0	4,5	-1,9	104,0
GKRY	2,2	4,5	3,3	59,8
Lüksemburg	2,7	4,6	2,9	6,8
Malta	0,7	4,7	-1,8	62,6
Hollanda	1,6	4,3	0,4	45,4
Avusturya	2,2	4,3	-0,5	59,1
Portekiz	2,4	4,4	-2,6	63,6
Slovenya	3,8	4,5	-0,1	24,1
Finlandiya	1,6	4,3	5,3	35,4
Euro Alanı	2,1	4,2	-0,6	66,4
Bulgaristan	7,6	4,5	3,4	18,2
Çek Cumh.	3,0	4,3	-1,6	28,7
Danimarka	1,7	4,3	4,4	26,0
Estonya	6,7	6,1	2,8	3,4
Letonya	10,1	5,3	0,0	9,7
Litvanya	5,8	4,5	-1,2	17,3
Macaristan	7,9	6,7	-5,5	66,0
Polonya	2,6	5,5	-2,0	45,2
Romanya	4,9	7,1	-2,5	13,0
Slovakya	1,9	4,5	-2,2	29,4
İsveç	1,7	4,2	3,5	40,6
İngiltere	2,3	5,1	-2,9	43,8
AB-27	2,4	4,5	-0,9	58,7
Türkiye	8,8	18,3	-1,2	38,8
REFERANS DEĞER	2,8	6,43	-3,0	60,0

Kaynak: DPT, AB Üyesi ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler, Ağustos 2008

Enflasyon

(Fiyat istikrarı açısından en iyi performansa sahip üç ülkenin enflasyon oranlarının ortalamasının 1,5 puan fazlası)

Malta:0,7 Hollanda:1,6 Fransa:1,6

$$0,7 + 1,6 + 1,6 = 3,9 \quad 3,9 / 3 = 1,3 \quad 1,3 + 1,5 = 2,8$$

Kriterlere göre 2007 yılı enflasyon oranı azami % 2,8 olabilir.

Bu değeri göz önünde bulundurduğumuzda, Birliğe üye ülkelerden enflasyonda en iyi performansa sahip ülkenin % 0,7'lik oran ile Malta olduğu, en kötü performansa ise % 10,1 ile Letonya'nın sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Faiz

(Fiyat istikrarı açısından en iyi performansa sahip üç ülkenin uzun dönem faiz oranlarının ortalamasının 2 puan fazlası)

Almanya:4,2 İsveç:4,2 Fransa:4,3

$$4,2 + 4,2 + 4,3 = 12,7 \quad 12,7 / 3 = 4,23 \quad 4,23 + 2,0 = 6,23$$

Kriterlere göre 2007 yılı uzun dönem faiz oranı, azami % 6,23 olabilir.

Bu değeri göz önünde bulundurduğumuzda, Birliğe üye ülkelerden uzun dönem faiz oranında en iyi performansa sahip ülkelerin % 4,2'lik oran ile Almanya ve İsveç olduğu, en kötü performansa ise % 7,1 ile Romanya'nın sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu kriter açısından üyeler arasında çoğunluk itibariyle uyum sağlandığını söyleyebiliriz.

Bütçe Açığı

Bütçe açığı kriteri açısından baktığımızda, Maastricht hedefi olan % 3 oranı 2007 yılı itibariyle, Finlandiya, Danimarka, İsveç, Bulgaristan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hariç diğer tüm ülkeler hedefi gerçekleştirmiştir. Tablo 3.39'da eksi (-) olarak ifade

edilen oranlar o ülkelerin bütçe fazlası verdikleri anlamına gelmektedir. Buna göre Macaristan en çok bütçe fazlası veren ülke olmuştur.

Borç Stoku (Kamu Borçları)

Toplam Kamu Borçlarının GSYH'ya oranı Maastrich Kriterine göre % 60 olarak belirlenmiştir. Üye ülkeler arasında toplam borç stokunun GSYH'ya oranı en düşük olan ülke % 3,4 ile Estonya. Bunu % 6,8 ile Lüksemburg ve % 9,7 ile de Letonya izlemektedir. Kamu borcu açısından en kötü oran İtalya ve Yunanistan'a aittir.

Tablo 3.40: Türkiye'nin Maastricht Kriterleri Yönünden Gösterdiği Gelişim

Yıllar	Enflasyon Oranı	Uzun Vadeli Faiz Oranı	Genel Devlet Borçlanma Gereği	Toplam Borç Stoku
2000 Referans Değer	2,1	5,6	-3,0	60,0
2000 Türkiye	63,0	45,6	10,5	88,4
2004 Referans Değer	2,4	6,1	-3,0	60,0
2004 Türkiye	10,1	24,9	-4,5	59,2
2005 Referans Değer	2,5	5,4	-3,0	60,0
2005 Türkiye	8,1	16,2	-0,6	52,3
2006 Referans Değer	2,9	5,7	-3,0	60,0
2006 Türkiye	9,3	18,0	-0,1	46,1
2007 Referans Değer	2,8	6,4	-3,0	60,0
2007 Türkiye	8,8	18,3	-1,2	38,8

Kaynak: DPT, AB Üyesi ve Aday Ülkelerde Ekonomik Gelişmeler, Ağustos 2008

Enflasyon

Türkiye'ye adaylık statüsü verildiği dönemde Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarının başında, yüksek enflasyon geliyordu. 2001 krizinden sonra enflasyonu önlemeye yönelik politikalarla, petrol fiyatlarının artmasına rağmen

enflasyon oranı düşürülmüştür. Bu düşüş, izlenen sıkı para politikası, verimlilikteki iyileşmeler ve güçlü TL ile de desteklenmiştir. Merkez Bankası 1 Ocak 2006'dan itibaren uygulamaya koyduğu yeni enflasyon hedeflemesi politikası ile daha şeffaf politika izlemeye başlamıştır. 1997 yılında % 99,1 olan TÜFE düzeyi, 2001 yılı hariç takip eden yıllarda gerileyerek 2005 yılında % 7,7 ile son 20 yılın en düşük enflasyon oranına ulaşılmış ve 2007 yılında % 8,8 olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılında Türkiye, enflasyonda % 8,8'i bulan fiyat artış oranı ile % 2,8 olan AB standartlarının 3 misli üstüne çıktı. Böylelikle 2004 yılında % 10,1 ile iki haneli enflasyon oranı, daha sonraki yıllarda tek hanelere düşmesine rağmen, AB normları açısından yeterli iyileşmeyi sağlayamadı. Avrupa Birliğine üye 27 ülkenin ortalama enflasyon oranı ise % 2,8 düzeyinde gerçekleşti.

Faiz

Diğer taraftan yüzde 18,3'lük uzun vadeli faiz oranıyla da Türkiye, % 6,4'lük AB kriterinden büyük sapma gösterdi. Uzun vadeli faizler 2004 yılında yüzde 24,9 oranındayken, 2005 yılında % 16,2, 2006 yılında ise % 18 düzeyindeydi.

Bütçe Açığı

Türkiye, Maastricht kriterleri bakımından en iyi performansı bütçe açığının GSYH'a oranıyla yakaladı. Mali disiplinle bütçe açıklarının hızla aşağı çekilmesi sonucunda 2007 sonunda borçlanma ihtiyacının GSYH'a oranı % -1,2'ye düşürüldü. Böylece 2004 sonunda % -4,5 olan borçlanma gereği rakamında 3,3 puanlık bir iyileşme sağlanırken Türkiye, ulaştığı bu oranla, % -3'lük Maastricht kriterlerini de geride bıraktı.

Borç Stoku (Kamu Borçları)

Türkiye toplam borç stokunun GSYH'ya oranı açısından da olumlu bir performans sergilemiştir. Buna göre, % 38,8'lik oranla Türkiye, AB'nin referans değeri % 60'ın altında kalmıştır. 2004 yılında bu kriteri % 59,2 gibi sınırdan tutturmuş Türkiye, yıllar itibariyle borç stokunu önce % 52,3'e daha sonra da % 46,1'e indirmişti.

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar uluslararası para sistemleri içerisinde sadece birkaç para birimi birbirleriyle mücadele içerisinde varlığını sürdürmüştür. 19. yy'dan Birinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası piyasalarda İngiliz Sterlin'i hakimiyetini sürdürmüş iken 1944 Bretton Woods Sistemi ile birlikte Amerikan Doları uluslararası piyasalarda rezerv para statüsüne kavuşarak Sterlin'in yerini almıştır. Bretton Woods Sistemi ile başlayan Dolar'ın rezerv para hakimiyeti 21. yy'ın başlarına kadar rakipsiz olarak devam etmiştir. Fakat 1970'li yıllarda Bretton Woods Sistemi'nin çökmesiyle birlikte AB yeni parasal oluşum yollarını aramaktaydı ki nihayetinde 1999 yılında Euro'yu ortaya çıkardı. Büyük bir ekonomi içerisinden doğan Euro'nun uluslararası piyasalarda yerini almasıyla birlikte Dolar'ın piyasadaki rezerv para tekeli sarsılarak Dolar-Euro rekabeti başlamıştır.

Küresel ekonominin işleyişinde rezerv para şüphesiz önemli bir araçtır. Bir para biriminin rezerv para statüsü elde edebilmesi için de para biriminin ait olduğu ülkenin güçlü ve istikrarlı bir ekonomik yapıya sahip olması gerekmektedir. Özellikle ülkenin ekonomik büyüklüğü ve dünya ticaret hacminden aldığı pay en önemli kriterlerdir. Bu tezin ortaya atılan hipotezleri gereği, ABD ve AB ekonomilerinin özellikle ekonomik büyüme, dış ticaret ve temel makroekonomik göstergeleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenerek Dolar ve Euro'nun rezerv para statülerinin mevcut durumu ve gelecekte nasıl olabileceği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ABD ve AB ekonomileri analiz edildiğinde Ekonomik büyüklük ve dış ticaret hacimleri açısından AB'nin ABD ile hemen hemen aynı göstergelere sahip olup makro ekonomik açıdan ise AB'nin daha iyi göstergelere sahip olduğu görülmüştür. Büyüme konusunda AB'nin en önemli sorunu AB ülkeleri arasındaki büyüme farklılıklarıdır. Avrupa Merkez Bankası, AB üye ülkelerini Maastricht Kriterleri gereğince ABD'ye kıyasla daha sıkı para ve maliye politikası uygulamaya zorlamaktadır. Böylece kamu harcamaları, bütçe açığı

ve faiz oranlarının kontrol altına alınması sonucu ekonomik büyüme baskı altında kalmaktadır.

AB'deki bu gelişmelere kıyasla ABD ekonomisinin cari açığı ve bütçe açığı kronik bir sorun haline gelmiştir. ABD'nin cari açığı 2005 yılında 788,1 milyar Dolar olup GSYH'sı ise 12 trilyon 434 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Açığın GSYH oranı % 6,3'tür. 2008 yılında ise açık 673,3 milyar Dolar gerçekleşmiş olup açığın GSYH oranı %3,3'tü. Son üç yıl içerisinde gerçekleşen düşüş her ne kadar ciddi bir oranmış gibi gözükse de bu düşüş para ve maliye politikalarının başarısından değil, ABD'de ortaya çıkan kriz sebebiyle tüketimin azaltılmasından kaynaklanmaktadır. Dolar'ın değerinin de düşük olması ithalatı azaltmaktadır dolayısıyla tüketimi de azaltmaktadır.

ABD'nin 2008 yılı bütçe açığı ise 455 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. ABD'nin önemli kurum ve kuruluşları 2009 yılı için 1,84 trilyon Dolar'lık bütçe açığı tahmin etmektedirler ki bu da ABD GSYH'nın % 12,9'una karşılık gelmektedir. Bu oran İkinci Dünya Savaşından bu yana kaydedilen en yüksek oran olacaktır.

Teorik olarak yüksek cari açık, para biriminin değer kaybetmesine yol açarken bütçe açıkları ise enflasyonu beraberinde getirmektedir. Fakat ABD Hazinesinin ihraç ettiği borç kâğıtlarına olan talepten dolayı ABD'ye sermaye girişi gerçekleştiği için cari açık döndürülebilmektedir. ABD cari açığının finansmanında Çin ve Japonya'nın payı oldukça büyüktür. Çin yüksek cari fazlası, çok küçük bütçe açığı ve az bir kamu borcu olan ve sağlam bir büyüme gerçekleştiren güçlü bir kreditördür. Kısacası ABD cari açığını uzak doğudan aldığı borçla kapatmaktadır. Cari açık büyüdükçe borçlanmada büyüyecektir ve böylece faiz oranları da artırılabilecektir ki faiz oranlarının artması ekonomik büyümeyi iyice düşürecektir. Yalnız şunu da unutmamak gerekir ki, günümüzde uluslararası sermaye faiz oranlarındaki yükseklikten dolayı gelişmekte olan ülkelere kaymaktadır.

ABD'nin bütçe açıklarının enflasyonu artırmamasının sebebi ise Dolar'ın ABD dışındaki piyasalarda dolaşmasından dolayı ABD piyasasında baskının yaşanmamasıdır. Bu konuda da şunu unutmamak gerekir ki, dünya çapında Dolar'a

olan tepki büyük bir hızla artmaktadır ki bu da Dolar'ın uluslararası piyasadan tekrar ABD'ye yönelmesine sebep olabilir. ABD piyasalarında oluşacak olan Dolar fazlalığı ise enflasyonu tırmandıracaktır. İngiltere İkinci Dünya Savaşı'nda borç alan bir ülke haline geldiğinde, Britanya İmparatorluğu çöktü ve Sterlin uluslararası rezerv para statüsünü yitirdi. Günümüzde ABD benzer bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Son yirmi yıldır Amerika gelirlerinden fazlasını harcadı, yabancı yükümlülüklerini artırdı ve sürdürülemez borçlar yığıldı.

Euro'nun uluslararası piyasada kullanılmaya başlamasıyla birlikte uluslararası rezerv para kompozisyonlarının yapısı değişti ve bu değişimle Euro, Dolar karşısında ciddi bir rakip olarak görülmeye başlamıştır. 1 Ocak 1999 tarihinde 1,17 başlangıç kurundan yürürlüğe sokulan Euro, ilk yıllarında düşüş trendine uğramasına rağmen Nisan 2008 tarihi itibarıyla ABD Doları karşısında % 37 değer kazanmıştır. Ayrıca 1999'da Euro'nun dünya döviz rezerv stoklarındaki payı % 17 iken 2007 yılında bu oran % 25,5'e yükselmiştir.

Bu oran değişikliğinde OPEC ülkelerinin önemli payı bulunmaktadır. Özellikle Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'in 6 Kasım 2000'de petrol ticaretini Dolar karşılığı değil Euro karşılığı yapmaya başlayarak ülke rezervlerinin büyük bir çoğunluğunu Euro'ya dönüştürmesi Dolar'ın rezerv para hâkimiyetine karşı verilen ilk tepki olmuştur. Bu tepkinin ardından OPEC ülkelerinde Euro referanslı satışlar giderek artmaya başlamış ve OPEC ülkelerinin yanı sıra Venezüella, Rusya, Çin ve Japonya gibi güçlü ülkelerde rezervlerinde Euro'ya yer vermeye başlamıştır.

Bu gelişmeler ışığında durumu Türkiye açısından değerlendirecek olursak: AB ülkeleri Türkiye'de yabancı yatırımlar içinde en büyük paya sahip ülkelerdir. Son 5 yılda yapılan yabancı yatırımların yaklaşık %70'i bu ülkelere aittir. Ayrıca milyonlarca Türk vatandaşı AB ülkelerinde yaşamaktadır ve bu kişilerin Merkez Bankası nezdinde çok yüksek miktarlarda tasarrufu mevcuttur. Bunun dışında Türk bankaları Euro cinsinden para tutmaktadırlar. Daha da önemlisi Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalayan tek ülke olması nedeniyle Euro'nun etkisi daha da artmış ve bu etki alanı içerisinde Türkiye bu sürecin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye dış ticaretinin yaklaşık %50'sini AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. İhracatımızın büyük bir bölümü Euro bölgesinde

gerçekleşirken ithalatımız ise Dolar bazında gerçekleşmektedir. Hatta böyle bir durumda Euro'nun Dolar karşısında değer kazanması yani Euro/Dolar paritesinin yükselmesi Türkiye'nin lehine bir durum olup büyüme ile beraber her geçen yıl artan cari açığın daha da büyük olmasına engel olmuştur.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, çalışmadaki temel hipotez; AB'nin ABD karşısındaki ekonomik üstünlüğünün artması ile Dolar rezerv para hâkimiyetini Euro'ya kaptırmaya başlamıştır. Yan hipotez; Türkiye'nin ekonomik istikrar ve büyümesi açısından rezerv para olarak Euro'yu tercih etmesinin daha rasyonel olduğudur. Çalışma boyunca yapılan analizlerde ayrıntılı bir şekilde ortaya çıkarılan mevcut durum tezin hipotezlerini doğrular niteliktedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKDIŞ Muhammet, **Para Teorisi ve Politikası**, Gazi Kitabevi, 2006

ALPAN Fulya, **Örneklerle Futures Anlaşmalar ve Opsiyonlar**, Literatür Yayıncılık, İstanbul,1999

ANIL Fatih, **Delors Raporu Kapsamında Ekonomik ve Parasal Birliğin Gerçekleşmesi**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, N. 79, İstanbul, 1989

AREN Sadun, **24 Ocak Programı ve Alternatifleri**, Der. Bilim ve Sanat, İşbitiren Ekonomi Liberalizm, Devlet Müdahalesi ve 24 Ocak, 1. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, Ocak 1986

COFFEY Peter, **The European Monetary System-Past, Present and Future**, Kluwer Academic Publishers, Boston, 1987

COHEN Benjamin Jerry, **Global Currency Rivalry: Can The Euro Ever Challenge The Dollar?**, Journal of Common Market Studies, Cilt 41, Sayı 4, 2003

DE GRAUWE Paul, **International Money Post War Trends and Theories**, Oxford University Press, New York, 1989

DEMİR Gülten, **Asya Krizi ve IMF**, Der Yayınları, İstanbul, 1999

EICHENGREEN Barry, **Globalizing Capital**, Princeton University Press, New Jersey, 1998

EUROPEN DOCUMENTATION, **The ECU**, Periodical 6, Germany, 1984

EUROPEN DOCUMENTATION, **The ECU**, Periodical 5, Germany, 1987

GÖNEL Feride, **Para ve Finans Ansiklopedisi**, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri, 1996

GÜRLESEL Can Fuat, **Para ve Finans Ansiklopedisi**

KEYDER Nur Oğul, **Avrupa Para Sistemi**, ECU-Kullanışı, Geleceği ve Türkiye İçin Anlamı, TÜSİAD Yayını (No:T/88.5.1 15), İstanbul, 1988

KINDLEBERGER Charles P. , **A Financial History of Western Europa**, Oxford University Press, 1993

KANSU Aydan, **Döviz Kuru Sistemleri, Döviz Krizleri, Türkiye 1994 ve 2001 Krizleri**, Derin Yayınları, İstanbul, 2004

KARLUK Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2002

KENEN Peter, **The International Economy**, Prentice-Hall, Fourth Edition, Cambridge University Press, London and New York, 2000

MELVIN Michael, **International Money and Finance**, Massachusetts, Adison-Wesley, 1997

MİLLİYET, **Ekonomi Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, 1991

PARASIZ İlker, **Uluslararası Para Sistemi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1996

PEKİN Tefik, **Makro Ekonomi**, İstiklal Matbaası, İzmir, 1986

SCHERRAZZADE S. Rehman, **The Path to European Economic and Monetary Union**, Massachusetts: Kluwert Academic Publishers, 1997

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası Finans**, Güzem Yayınları, İstanbul, Şubat 1997

SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat**, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003

ŞAHİN Hüseyin, **İktisada Giriş**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002

TURAN Gül Günver, **Uluslararası Para Sistemi Dünü ve Bugünü**, Ankara, T. İş Banksı Kültür Yayınları, No:205, 1980

TÖRE Nahit, **Avrupa Birliğinde Parasal Entegrasyon: Avrupa Para Sistemi Ekonomik ve Parasal Birlik**, Euro El Kitabı, TCMB Yayınları,1995

TSOUKALİS Loukas, **The New European Economy Revisited**, New York, Oxford University Press, 1997

ULUDAĞ İlhan, **Uluslararası Para Sorunları**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No:10, İstanbul, 1975

VERGİL Hasan, **Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım**, "Parasal Entegrasyon: Teori ve Uygulama Örnekleri", Ekin Yayın Evi, Bursa, 2005

Makaleler

AKHUN Atilla ile KÜÇÜK Erdoğan, "Türkiye'de Kağıt Paranın Tarihi", **Emisyon Genel Müdürlüğü**, 1997

ARISOY Ebru, "Ekonomik ve Parasal Birlik Sürecinde Tek Para Euro'ya Geçiş", **T.C. Basbakanlık Dış Ticaret Müstesarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü**, Ocak 1999

BULGURLU, H. Bayram, "Avrupa Para Sistemi ve Türkiye'nin Topluluğa Katılması Halinde Uygulanması Gerekli Politikalar", **DPT-Uzmanlık Tezi**, Ankara, 1983

BERG Andrew and BORENSZTEIN Eduardo, "The Dollarization Debate" , **Finance ve Development**, March 2000

COHEN Benjamin Jerry, "Global Currency Rivalry: Can The Euro Ever Challenge The Dollar", **Journal of Common Market Studies**, Cilt 41, Sayı 4, 2003

COLLIGNON Stefan and MUNDSCHENK Susanne, "The Euro as an International Currency" **AUME**, Draft, September 1999

COŞKUN, Nazende Özkaramete, "Türkiye’de Dolarizasyon ve Etkileri:1990-1998"
Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:15, 1999

ÇAKMAK Hatice Karaçay, "Stratejik Dış Ticaret Politikaları", **Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi (7)**, 2004

ÇETİN Sadi, "İhracatçı Kan Ağlıyor", 2003

DEARDORFF Alan V., "Dünya Ekonomisi ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor?", Şubat 2008

Dış Ticaret Müsteşarlığı, Döviz Kuru Politikaları

DİLEKLİ Selin ve YEŞİLKAYA Kadriye, "Maastricht Kriterleri, Avrupa Birliği ile İlişkiler", Genel Müdürlüğü, DPT, Ankara, Aralık 2002

EĞİLMEZ Mahfi, "IMF ve Türkiye", 2002

ERKMEN Zafer, "Bretton Woods II Çökmeye Mahkum mu?" 2007

EROL Ümit, "Mali Entegrasyonun Diğer Yüzü", Bahçeşehir Üniversitesi, Sempozyum Sunumu, 2008

ERSAMUK Adil, "Money-Banks-People", **Crossroads Journal**, Sayı:2, KIŞ-2003

EUROPEN NAVİGATOR, "Report on Economic and Monetary Union in the European Community, Committee for the Study of Economic and Monetary Union", 1989

GÖKDERE Ahmet, "Zayıf Euro ve Avrupa Birliği’nde Çatlaklar", **Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı II**, sayı:36, Kasım-Aralık 2000

GRUBEL Herbert G., "The International Monetary System", **Penguin Modern Economics Texts**, 1970

GUILLERMO A. Calvo and Carlos A. Vegh, "Currency Substitution in Developing Countries: An Introduction", **IMF, Working Paper**, 1992.

GÜNAY Ayşe ve ÖZEN Ahmet, "Avrupa Birliği'nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 4, Sayı:2, 2002

GÜVEL Enver Alper, "Senyoraj: Teori ve Türkiye'de Senyorajın Açıklayıcıları Üzerine Bir İnceleme", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl 6, No:21, Ankara, 2001

HEKİM Derya, "Para İkameleri Histerisi: Türkiye Örneği", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Nisan 2008

IŞIK İhsan, "Dolar Işığında 2008'de Dünya Ekonomisi", Rowan Üniversitesi, **Zaman Gazetesi Sunumu**, Ocak 2008

İŞERİ Emre, "Petrolün Küresel Zirve Dönemi Öncesinde Amerikan Petrodolar Hegemonyasının Ötesi", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:20, KIŞ-2009

KARACA Yüksel, "İstihdamdaki Gelişmeler, Vergi Yükü Karşılaştırmaları ve Türkiye'deki Durum", Ankara, Mayıs 2006

KARLUK Rıdvan, "Avrupa Para Birliği, Euro ve Geleceği", **Anadolu Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: XIV, Sayı:1-2, Eskişehir, 1998

KAYA Serdar, "Amerikan Doları'nın Sonu ve Altın Standardı", 2006

KAYALAR Tuncer , "Cumhuriyetin 80. Yılında İhracatımızda Son Gelişmeler". **Dış Ticaret Dergisi**, Ankara, Ekim 2003

KARATAŞ Cafer Selim, "The Demand For Money, A Theoretical Approach", **Haccettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:6 Sayı1-2, 1998

MASSON Paul and HAWKINS John, "Economic aspects of regional currency areas and the use of foreign currencies", **BIS Papers** No:17 Regional currency areas and the use of foreign currencies. Mayıs 2003

MÜSLÜMOV Alovzat, HASANOV Mübariz, ÖZYILDIRIM Cenktan, "Döviz Kuru Sistemleri ve Türkiye'de Uygulanan Döviz Kuru Sistemlerinin Ekonomiye Etkileri", **TUSİAD Ekonomi Ödülleri**, İstanbul, 2002

OSMANOV Elnur, Uluslar arası Para olarak ABD Dolar'ının Rolü, **Stratejik Öngörü Dergisi**, TASAM Yayınları, Sayı1, İstanbul, Mayıs 2004,

ÖZDEMİR K. Alim, ŞAHİNBEYOĞLU Gülbin, "Alternatif Döviz Kuru Sistemleri", **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği**, Ankara, Eylül 2000

ÖZKAYA Abdi Noyan, "ABD Doları'na Bağlı Kur Rejimini Bırakıyor", Suriye, 2006

PORTES Richards and REY Helena, "The Emergence of the Euro as an International Currency," **NBER Working Papers**, London, 1998

PUR Hüseyin Perviz, "Ekonomik Kriz, Keynes ve IMF II" **Dünya Gazetesi**, 2008

RAMASWAMY Srichander, "Rezerve Currency Allocation: An Alternative Methodology" **BIS Working Papers**, No:72, Ağust 1999

SAATLİ Yetkin, "Karun'u Zenginleştiren Topraklar-Sardes", **THY-Skylife**, Şubat 2009

SAMBANDHAN D., "Euro-puzzle: US self-interest may help", Pondicherry University. **The Hindu Business Line**, 24 August 2001

SAYDILKANOV Jodar, GÜNDOĞAN Uğur, MUKSHEV Anuar, SHADMANOV Danash, "Finansal Açıdan Sermaye Piyasası Analizi", Ankara, 2002

SEYMEN Dilek, Gümrük Birliği, "Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?" , **Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, C.14, S.1 Y.2009

SHAMS Rasul, "Is It Time for a World Currency", **Hamburg Institue of International Economics**, 2002

TAİK-Türk-Amerikan İş Konseyi, "ABD Ekonomisi ve Türk Amerikan Ekonomik İlişkileri", Kasım 2004

TAVLAS George, "The International Use of Currencies: The U.S. Dollar and the EURO", **International Monetary Fund, Finance&Development**; Volume 35, Number 2; June 1998

TÖRE Nahit, "Avrupa ve Dünya'da Euro'lu Günler", **Asomedy**, Ankara, Aralık, 2001

QUISPE-AGNOLI Myriam, "Costs and Benefits of Dollarization", Latin America Research Group, Research Department, **Federal Reserve Bank of Atlanta**, July 2002

ULUĞBAY Hikmet, "Hükümlerlik Hakkı", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, c.4, 1986

UZUNOĞLU Sadi, "2004 Yılında Dünya Ekonomisi", **MESS Mercek Dergisi**, Ocak 2005

UZUNOĞLU Sadi, "Para ve Döviz Piyasaları", **ECU Danışmanlık ve Eğitim Hizmetleri**, İstanbul, 2000

VICKERS Jhon, "European Monetary Union, Euro and Its Impacts", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, İstanbul 2002/6

WRASE Jeffrey M., "The Euro and European Central Bank. In: Federal Reserve" **Bank of Philadelphia**, ECB BUSINESS REVIEW. November-December 1999

YILDIZ Mircan, "Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl:4, Sayı 15, Ekim 1999

Web Sayfaları

<http://www.alomaliye.com>

<http://www.bis.org>

<http://books.google.com.tr>

<https://www.cia.gov>

<http://www.dpt.gov.tr>

<http://www.dtm.gov.tr>

<http://www.ecb.int>
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
<http://www.ekodialog.com>
<http://www.financial-links.biz>
<http://www.finanskulup.org.tr>
<http://www.frbatlanta.org>
<http://www.girisim.com.tr>
<http://www.imes.boj.or.jp>
<http://www.imf.org>
<http://www.iso.org.tr>
<http://www.nisanyansozluk.com>
<http://www.ntvmsnbc.com>
<http://www.oecd.org>
<http://www.pamukkale.edu.tr>
<http://www.phil.frb.org>
<http://www.ppionline.org>
<http://www.referansgazetesi.com>
<http://www.sabah.com.tr>
<http://www.stratejikboyut.com>
<http://www.tbb.org.tr>
<http://www.tcmb.gov.tr>
<http://www.tim.org.tr>

<http://www.tuik.gov.tr>

<http://www.tumgazeteler.com>

<http://www.usitc.gov>

<http://www.wikipedia.org>

<http://www.wto.org>

<http://www.zaman.com.tr>

ÖZGEÇMİŞ

- 1982 Bursa ilinin Yıldırım ilçesinde doğdu.
- 1997 İlk ve ortaokulu Bursa Yıldırım Yavuzselim İlköğretim Okulunda bitirdi.
- 2000 Bursa Yıldırım Ahmet Vefik Paşa Lisesini bitirdi.
- 2002 Malatya Polis Meslek Yüksekokulu ve Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünü aynı yıl kazandı. Kafkas Üniversitesini tercih etti.
- 2006 Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünden mezun oldu.
- 2006 Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Sınavını kazandı.